

SHVILI

שבילים

בית הסופר מודיעין והסביבה ע"ר 580482412

מועצת המערכת: פרופ' הלל ברזל, פרופ' עמרי וונדל, פרופ' רוני אלוני, רוני סומק, פרופ' אביבית לוי, ד"ר יאיר מימון, ד"ר עמליה רן, ד"ר ליאת בן דוד.

עריכה ראשית: ד"ר רחלי אברהם-איתן
עורכים: אברהם בן צבי וד"ר הנריק רוסטוביץ
ציור שער קדמי: טיבתית וגלגל תפילה – הנריק רוסטוביץ
ציור שער אחורי: מדבר ומנגן – רחל רון
גרפיקה: מיכל לייבה ומאירה פרידמן
עיצוב כריכה: עידית אפרים

דוא"ל: bethasofer.modiin@gmail.com
אתר אינטרנט: www.bethasofermodiin.org.il

נושא גיליון 17 – אדריכלות ויצירה

יש להגיש שירים מנוקדים.
שם המחבר (פרטי ומשפחה) יש לכתוב בשם הקובץ.

לכב' מערכת שבילים – כתב-עת, ת.ד. 247, מודיעין-מכבים-רעות, 7171102
אבקש להצטרף כחבר, לפרסם יצירות, להשתתף באירועים ובתערוכות שירים וציורים ולקבל את חוברות שבילים.

שם פרטי ומשפחה _____
כתובת: _____
טלפון /נייד: _____

מצורפת המחאה על סך 230 ₪ דמי חבר שנתיים (כולל משלוח חוברות, השתתפות בתערוכות ופרסום) לפקודת בית הסופר מודיעין והסביבה.

בנק _____ סניף _____ מס' המחאה _____

תוכן גיליון 14

שבילי שירה

יצאתי לשדה – ישראל אלירז • 5 סימפוזיית השיר – ד"ר רחלי אברהם-איתן • 6 מכתב לגבריאל בלחשן- רוני סומק • 7 ומהם לא מנוגנים – ד"ר צדוק עלון • 9 כשאמת מילות השיר, כך – פרופ' גנאור יבמר • 10 פעימות, בדידות – עדינה מור חיים • 11 לנגן – אביחי קמחי • 12 קולות מבית הילדות – מרגלית מתתיהו • 13 מדרף, ריצת תמיד – רון גרא • 14 סנונית בחורף, השונמית – פרופ' אביבית לוי • 15 שירי מבטים – דליה גל אלגל • 16 שירת הנפש – הרצל חקק • 17 באפל הנחל אופליה, מחרך הוילון – חיים ספטי • 18 כיפה אדומה, אמרת – סברינה דה ריטה • 19 שבת שירה, נוכח תצלום – רות נצר • 20 שנסונים, מפלי הניאגרה, שרה- תמי לדרמן ירבלום • 21 ה - awkwarduon – ד"ר אורן עילם • 22 ציפי שחרור • 23 פריזמה, אין ימים מלטפים, על הטלפון השותק – תות הרמס סאטורי • 24 גאולה הודס פלחן • 25 הזקנה מהמסדרון, בלי חלומות – יהורם גלילי • 26 קול הדממה, ראיתי את הקולות, הקול הפנימי – ד"ר נורית צדרכובים • 27 שגועש – רועי גוברין • 28 הפצעים אינם מגלידים, בקול רם – חגית בת אליעזר • 29 נגינת האשם, צפירה – שולה ברנע • 30 יפי וולמן זקן • 31 סופה מקומית – דפנה לובל לרנר • 31 אין מושיע לצפורים – נפתלי ציפורין • 32 רקפות – נאוה אגהוב • 32 מבוך, היום אני שומעת אותך – גאולה חמילבסקי • 33 אגוזי פקאן – גדי לופו • 35

שבילי תרגום

הברית שלי - צוואה – פרופ' ארנסטו קהאן (תרגום מספרדית: תמי לדרמן ירבלום) • 36-38 הישן בגיא – ארתור רמבו (תרגום מצרפתית: אבנר להב) • 39-40 בשבילכם, להיות עצוב, שיר עם פעמון – אורחן וילי קאניק (תרגום מתורכית: אפרת אביב) • 41-42 • וסילסקו לוציאן (תרגום מרומנית: מנחם פאלק) • 43-44

שביל לספרים חדשים

יחסי מטפלים-מטופלים ביצירות ש"י עגנון – ד"ר יאיר קורן מימון • 45 אור חצוי – מרגלית מתתיהו • 45 קמה מהחולות – תמי לדרמן ירבלום • 46 שוקט הזהב הניגר – גאולה הודס פלחן • 46 אבנים זוכרות – יעקב אשכנזי • 47 עכו הצלבנית – גדי לופו • 47 קולות מן החדר האחר – מנחם פאלק • 48 בעזרת חברים – מנחם פאלק

שבילי אמנות

רחל רון • 49 איתן פריד • 50 רנה סופרין שפירא • 51 טוני הירש • 52 שולה חיימזון ויינר • 53 נורית גזית • 54 אלבינה דניאל, 55, 60 • טלי עירוני • 63, 65 • שוש שאבי • 75 חיים שפיר • 58 דניאל אופיר • 59 דניאלה פורת • 61, 64 • יראת עוגן • 62 שחור-לבן: בבאי דינה • 10, 11, 12, 13, 14, 15 • רחל רון • 5 • רוני סומק • 8 יראת עוגן • 22, 23, 33 • הורקני ענבר • 26, 28, 29, 35 • שןלה ברנע • 30 • שרה קופרניקוס • 69 • איתן ארנון • 93

שבילי עיון והגות

וכל העם רואים את הקולות... – פרופ' זיוה שמיר • 88-93 קולות המלחמה בעקבות שירי זמר... – ד"ר יאיר קורן מימון • 94-99 קולו וצלילים בבית המקדש – אברהם אוהיון • 100-107 שירי התנ"ך של משה שפירר – פרופ' נורית גוברין • 108-112

שביל סיפור

לחישתו של עדן – ליאורה ורדי • 65-69 • צועק בכל כוחי – אבי בידה • 70-71 הזמן שנמחק – אביעד בו צחק • 74-76 יתיר תינוקי – חוה אפשטיין • 77-78 המערבון שהפך למציאות – זוהר ברעם • 79-81 • קול הלב – יעקב אשכנזי • 85-86 נביחות – עליזה בין ישי • 87

דבר העורכת

הנושא "קולות וצלילים" צמח מתוך עבודות האמנות היפות של האמנים החברים והתגבש כהחלטה סופית בישיבת מועצת המערכת.

שמחנו לקבל את המגוון הרחב של היצירות בנושא, שהצית כנראה, את קולה של ההשראה, אם בשיר, אם בסיפור, אם במאמר או בעבודת אמנות רב-תחומית.

תודה מיוחדת לפרופ' זיוה שמיר, שכתבה במיוחד לגיליון זה מאמר המתחבר לנושא הגיליון ולתחום מהקרה המקיף על שירת ביאליק. כותרתו: "וכל העם רואים את הקולות - לשון המראות של ח"נ ביאליק", מאמר שמאיר מזווית ייחודית, זווית המאירה את הקולות והצלילים בשירים היפים המוכרים של ביאליק. וכן תודה לד"ר יאיר קורן מימון, שייחד את כתיבתו המחקרית הפעם בהקשר לנושא הגיליון: "קולות מלחמה - בעקבות שירי הזמר של מלחמות ישראל", ובכך המשיך את נושא הגיליון הקודם, שהוקדש לנושא "זכרון" מחד, וייחס מקום להיבט הקשור לנושא הגיליון הנוכחי מאידך, וכך חיבר באופן מעניין בין שני הנושאים ההלו.

אברהם אוחיון במאמרו לוקח אותנו אל העבר ההיסטורי הרחוק יותר של הקולות והעבודה המוסיקלית בבית המקדש.

מגוון רחב של קולות יצירתיים מוצאים בגיליון שלפניכם, שירים יפים וסיפורים מרתקים המזמנים לנו חוויה חושית, השמה דגש על חוש השמע ויוצרת בקורא ובמתבונן גלים של תהודה והשראה במרחבי התודעה הקולטת את הַיִפְעָה של הַשְפָּעָה ובמעמקיה.

צלילי השפה העברית במיטבה כשפה המתקשרת ויוצרת אינטראקציה וקומוניקציה בתדר גבוה אל הזולת, נמצא כאן, וצלילי צבע בוקעים מתוך הצורה ומתוך החומר של עבודות האמנות אל תדרי הרוח של הנשמה המתפעמת מהם. בעלי חיים יוצרים קולות שונים על-מנת להתקשר ביניהם. אשרי האדם, והאדם היוצר בפרט, הנבדל מהם בכוח הדיבור והמחשבה ומעלה את רמת התקשורת לרף רוחני גבוה בתהליך סובלימטיבי מן היצר אל היצירה.

תודותיי נתונות לחברי מועצת המערכת, שמסייעים בכל דרך בניתוב כתב העת לשבילים ההולמים את אופיו ואת האידיאולוגיה המרחבית שלו - לתת שביל לכל הקולות והצלילים הפועלים באוכלוסייה הישראלית על כל גווניה; או בלשונה של חוקרת הספרות, פרופ' נורית גוברין: "ככלל נכון לקבוע, כי מדיניות העריכה של כתב-העת 'שבילים' מראשיתו, היא מדיניות של שילובים. שילוב בין הלוקאלי לכללי... שילוב בין סופרים בעלי שם מעולם הספרות והתרבות בכלל עם סופרים ותיקים, אבל ידועים פחות, ועם סופרים מתחילים, חלקם מסדנאות הכתיבה של העורכת; שילוב בין סופרים אמוניים לבין סופרים חילוניים; שילוב של מחקר אקדמי עם ספרות יפה, מסות ודברי עיון; שילוב נושאים מכל תחומי התרבות והספרות תוך העדפת נושאים שיש בהם ביטוי להתלבטות רליגיוזית, חיפושם ותהיות; שילוב ז'אנרים: שירה, פרוזה, מסה, ביקורת; שילוב גברים ונשים עם עידוד מסוים לנשים ולנושאים פמיניסטיים; שילוב יוצרים מזרחיים ואשכנזים (עד כמה שהגדרות אלה בעייתיות), ילידי הארץ וכאלה שהגיעו אליה בשלב כזה או אחר של חייהם; שילוב מקור ותרגום; שילוב אמנויות: ספרות, ציור, צילום, פיסול, מוסיקה; שילוב ישן בחדש; שילוב של קולות פוליטיים מכל קצות הקשת הפוליטית."

(בתוך: קריאת הדורות, כרך ו', עמ' 220-214)

תודה לעורכים העושים אתי במלאכת העריכה: אברהם בן צבי וד"ר הנריק רוסטוביץ, לגרפיקאים ולמעצבים השונים.

תודה מיוחדת למשרד התרבות, שתמך ואפשר את הוצאתו לאור של הגיליון.

רחלי אברהם-איתן

ישראל אלירז

יִצְאָתִי לַשָּׂדֶה מִצְאָתִי
שָׂדֶה. נְחוּץ לִי
לְשׁוֹחַח
עִם מְקוֹם
שֶׁלֹא יוֹתֵר מִדִּי
הִתְעַסְקוּ בּוֹ עִם
אֵיךְ זֶה נִרְאָה.
אֲנִי רוֹצֶה לֵיד
הַיֵּרֶק כְּשֶׁהוּא קוֹרֶה
לְהִיּוֹת עַר לַמְּקָרִי
לְלַכֵּת מִן הַצֵּל
אֶל הַדָּבָר
עֲצָמוֹ
וְלֹא לִשְׁאֹל מָה הָעֵקֶר.

(מתוך: עניינים מקומיים, ספריית פועלים, 1991)

ציור שמן על בד – רחל רון

רחלי אברהם - איתן

סימפוניית השיר

לחוג ולפנים כעלֹה רחוצה
מנשכת השירה.
כותכת את קלמוס-הלב בשחר
חשה את הצירים דוחפים
מציבים את השיר מעל לזמן
מעל אפנות המוספים.
אנחה מתהפכת לצליל מוסיקלי
סימפוניית השיר
בהלוך ישיר
אל האתה
מפתע
חוש נבואי רואה בלי משג
פשר המראה
שיר כאספקלריה לצללים מטלים
אל העתיד
יוצר פלים חדשים
לבטוי בלתי נתפס
במצולות ערים.

שירים כגדות-הלב -
אבנים להניח לעוברים דרכם
לחצות נהר סואן.

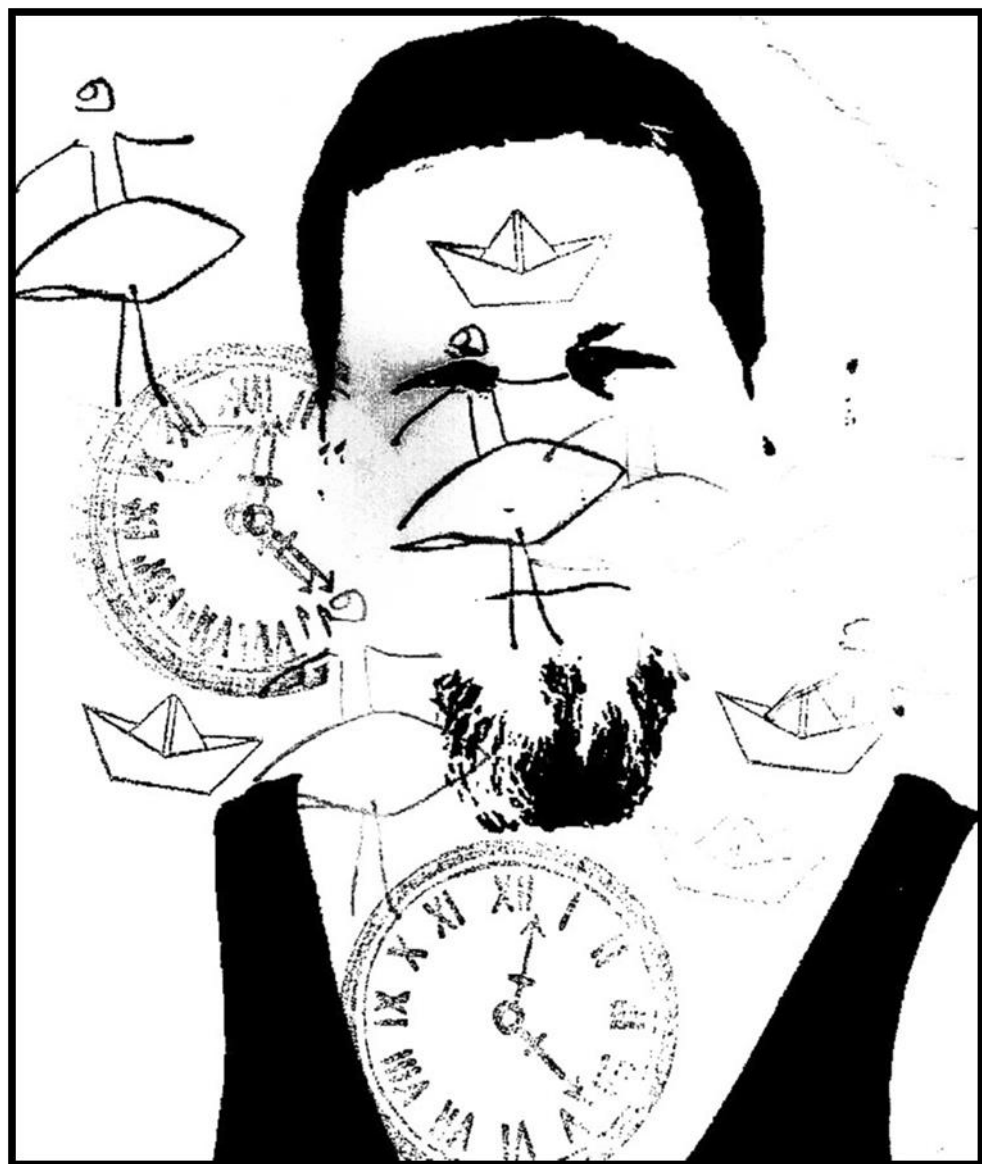

רוני סומק

מכתב לגבריאל בלחסן

"...ובעיניה אין רמז
לאף דמעה של אוהבים
לאף בכי
לאהבה של החיים..."
(פול מקרטני for no one תרגמה: נעמה לוריא)

בליִלָה, כְּשֶׁהַכְּלָבִים חוֹזְרִים לְמְלוּנוֹת,
אֶתָּה מְבִין שֶׁקָּר כְּלָבִים הוּא רַק מְעִיל
שֶׁהַנִּיחַ הַחֲשֵׁךְ עַל כְּתָפֵי הַמֵּתְאֲבָדִים.
הַחֲלוֹן שֶׁלֶךְ מוֹגֵף, תְּמִיד מוֹגֵף.
אֶתָּה בְּפוֹקֵר בּוֹדְדִים
מֵתְאַהֵב בְּמִלְכָּה לֵב אָדָם,
וּבְעֵינֶיהָ, כְּמוֹ בְּעֵינֶיךָ, אֵין רְמִזִּים.
אֲנַחְנוּ שְׁחָרִים, גִּבְרִיאֵל.
תִּחְזֹר אַחֲרֵי: שְׁחָרִים.
שְׁחָרִים כְּמוֹ הַשָּׁעַר שֶׁל סוּפִיָּה לֹרֶן,
כְּמוֹ חוֹל אֲרֻמוֹנוֹת הַבְּלוּז שֶׁרָצִיתָ לְהִקָּים
בְּדִלְתָא שֶׁל הַמִּיִּסְיִפִּי,
כְּמוֹ דִּקְתָּ דוֹמָיָה לְזִכֵּר דְּגָלִים שְׁנוּפֶפֶת בְּתֵיֶךָ,
שֶׁבְּקָשִׁי הִגִּיעוּ לְחֻצֵי הַתֶּרֶן.
מָה הַקָּשֶׁר, אֶתָּה שׂוֹאֵל, בֵּין כָּל הַשְּׁחָרִים הָאֵלֶּה?
אֵלּוּ עָלִים נוֹבְלִים שֶׁלֹּא הִצְלַחְתָּ לְהַחְזִיר לְחֻדֵי הָעֲנָפִים,
אֵלּוּ טְפוֹת חֵלֶב שֶׁהִתְקַלְקַל בְּמִקְרָר שֶׁלֹּא הִפְסִיק
לְרַעַד מִקֵּר, כְּמוֹךָ.
אֵלּוּ אֲבִי חֶצֶץ שֶׁעָלִיתָן צַעֲדָתָ יַחַף כְּשֶׁרָצִיתָ לְקַנּוֹת בּוֹל
לְמִכְתָּב אֶהְבָּה, שֶׁלֹּא הָיָה לָךְ אִמָּץ לְשַׁלֵּחַ
לְעֶצְמָךָ.

גבריאל בלחסן – איור: רוני סומק

צדוק עלון

ומהם לא מנגנים

אבי ידע את טעמי המקרא
מהם קיסרים מהם מלכים
והיה קורא בהם את התורה כלה
מהם משנים מהם פקידים מהם משרתים

הוא היה מפיק אותם מקולו
ושונה אותם
בזמרה שלא נשתנתה בזכרוני

מנדולינה

בדרכי
שמעתי צלילים יפים של מנדולינה
בוקעים מבית מואר
זו הייתה שעת בין ערבים
וחשבתי כמה חבל שאיני יודע נגן בה
בלילה חלמתי כי אני פורט על
מנדולינה
ויפים הצלילים הנמשכים מאצבעותי
ונפרשת לפני יריעה
רחבה רחבה
ובשוליה תשוקתי

הטעמים
שבידותי היו לי
יסודות מהם מרפכת ההנהגה
נשכחו ממני
אך לא אבי
שזכר אתנחתא מהי וסגולתא מהי
ואזלא ואתנח וקדמא מהם
ותרי טעמי מהם
וירח בן יומו מהו
לעתים כשהטעם למציאותנו
נראה רופף
אני חוזר לטעמי המקרא
ומהם לא מנגנים
ואני נזכר באבי שהיה מנגן
סוף פסוק
כלי להביאו עד סוף

יבחר גנאור

*

כְּשֶׁאֲמַת מְלוֹת הַשִּׁיר
מִחֲבֶקֶת בְּרוֹכוֹת הַלַּחֵן -
נוֹצֵר קֶסֶם

פְּגִישָׁתָנוּ.

כך

כְּאֶבֶן
שֶׁפְּגָעָה בְּמִים בְּלֹא אֶדְוָה
כְּחִבִּית הַמִּתְנַלְנֶלֶת בְּדַמָּה
כֵּךְ שִׁירֵי בִשְׁתִּיקָתָךְ.

ציור דיוקן – דינה בבאי

עדינה מור חיים

פְּעִימוֹת

אָבִי, זָאב לָבָן
תָּר אַחֵר כּוֹכָבִים בְּמִשְׁתַּח חוֹלִי
וּפְעִימוֹת לְבוֹ מִתְרַחֲקוֹת

בְּדִידוֹת

וְהִנֵּה צֶלֶל נוֹפֵל עַל שֵׁשׁ וּמִכָּה
בְּנוֹ בָּאוֹר בְּקָר:
"אַתָּה רוֹצָה תֵּה?"
"וְאַתָּה? קָפָה?"
וְהַלּוֹאִיזָה שְׁגָדְלָנוּ יַחַד בְּמַרְפֶּסֶת
שׁוֹב קוֹטְפֶת אוֹתָנוּ מִבְּדִידוֹתָנוּ.

פיסול בברונזה – דינה בבאי

אביחי קמחי

לנגן

לפעמים לצלילי פסנתר
 אני תוהה מה היה קורה
 אלו למדתי לנגן עליו
 וזה מגחך
 התקשיתי לנגן בחלילית
 והתוים נראו בעיני
 כשפה זרה ועוינת
 אבל אחבתי את העץ
 ממנו היא עשויה
 וכאשר אני חולף ליד פסנתר
 אני מלטף את משטח העץ

פיסול בברונזה – דינה בבאי

מרגלית מתתיהו

קולות מבית הילדות

2.

שוב

חזרתי אל פרוזדור הבית,
אל קולות טבועים בין מרצפות,
אל קיר נושא פְּעִינִים עצומות
תנועות חיים.

הבית נטוע בימים רחוקים,
ענפיו סערו בחלום,
אנשי הבית נעו לכל משב
נדפים מפחד, רועדים משמחה.

זמן רב מאז כתבתי את אמי ואבי,
לא אמרתי פניהם,
לא העליתי קולם,

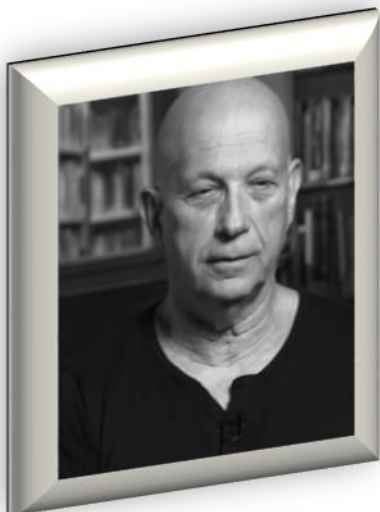
לפתע מצח אבי נטוע בפני,
ודמעותיה של אמי פְּעִינִי.
ואני כבר בחצר השמונים
נושאת בתוכי חִיִּיהם ומותם.

1.

חלום
מחשבות מלמלו חלום,
לילה חבר זמן,
ענן רחף בין מבוכים,
שכחה נעורה בערסל השנים.

בְּעִינֵי חֲדָרֵי בֵּית, פְּרוֹזְדוֹר
יְלָדוֹת,
מבעד לחרכי חלום מסרג,
נעתי בין אבי ואמי,

באלמות אמרו דברי חידה,
בלעתי חלקי הברות
לתת פתרון במחזי הער.

רון גרא

מרדף

לאברהם ב. היקר

אָמֶשׁ הוּא סֶפֶר לִי
בְּדֹאגָה.
כִּי הוּא נִמְצָא בְּמֶרְדֵּף
אַחֵר הַזְּמַן.
הוּא לֹא יוֹדֵעַ
מִי יִשְׁיג רֹאשׁוֹן
הַמָּוֶת אוֹ הַעֲוֹנוֹן?

ריצת תמיד

יָמִים רָצִים וְנִמְחָקִים.
בֵּין לְבִין-
מִטַּת הַיְּסוּדִים
כְּשִׁירָה לְהַרְגִּישׁ.
הַנִּתְיָבִים מִשְׁתַּרְכִּים.
רָצִים רָצִים
רָגָעִים נִתְפָּסִים
יֵשׁ שֶׁבֶדֶר
אוֹבָדִים.
דְּרָכִים מְלֹאוֹת בְּגִשְׁרִים
בְּעֵקְוִלִים
נִבְטִים בְּחִלּוֹנוֹת הָרוֹכְלִים.
הַקּוֹלוֹת מִתְרַסָּקִים
לְשֹׁב-רִים.
הַתְּפִלָּה בְּבִהְלָה
מִנְסָה לְהִגִּיעַ
בְּאִמְצָעוֹת הַחוּטִים
הַמְשֻׁבָּשִׁים
לְאֵלֵהֶם.

פיסול בברונזה — דינה בבאי

אביבית לוי

סנונית בחורף

מה כבר יכולה
לעשות סנונית אחת
בכנפים שמוטות
חוץ מלצפצף,
שהרי אין לה
בשורה במקור,
בכנות,
אין הרבה סבוי להביא
אביב עכשיו.

השונמית

אשה סוכנת
למלך זקן
בין קירות ביתו
אתה לך גבירה נהדרת
ראו את ידי עדויות
טבעות, טבעות
חשוקי זהב וכסף
יומם ולילה
לוחשים באזני
שאבישג השונמית אני
ואחרת, לא אהיה.

ציור – דינה בבאי

דליה גל אלגל

שירי מבטים

1.
בְּלִילָה רוֹעֶת-הַחֲלוּמוֹת נִוְחָת עֲלֵיהֶם
שְׁלֹא יֵאָכְלוּ אֶת כָּל הַכּוֹכָבִים
שִׁישָׁאִיר לְנִשְׁמָה נִיצוֹץ שֶׁל נְחֻמָּה...
8.2.16

2.
וְהָרִי הַתַּחֲזִית :
בְּדֶרוֹם הַנֶּשֶׁב רוּחַ דַּעְתָּנִית וְדַרְשָׁנִית
שֶׁתַּחֲלֶף לַצִּפּוֹנִית-פִּיִּצְפוֹנִית עַד צִעֲקָנִית...
14.2.16

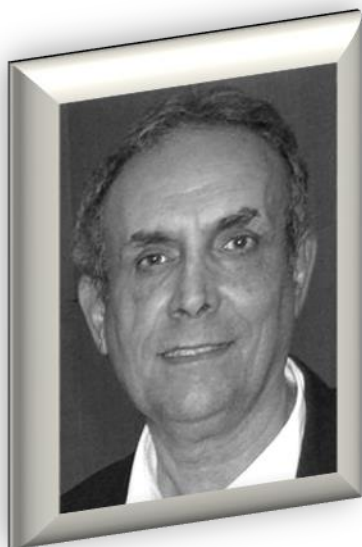
3.
הִי, טְלִי! - הַזֶּמֶר, מִיֵּיק בְּרֹאנֵט,
נִשְׁפָּף כָּדָם-הַכִּלְנִית עַל קוֹצֵי-הַצִּרְפָּתִית...
16.2.16

4.
הִי, גִּבְרִיאֵל! תוֹתַח-הַתְּפִילוֹת
יוֹרֵה לְעֶצְמוֹ בְּרָגֶל...
16.2.16

5.
אָחִי-אָחִי! -
מַעַל - דָּם-הַדְּמָמָה - הַד-קוֹלֶךְ -
עוֹד נָח עַל צִוְּאֵי כְּמִפְתָּח- -
17.2.16

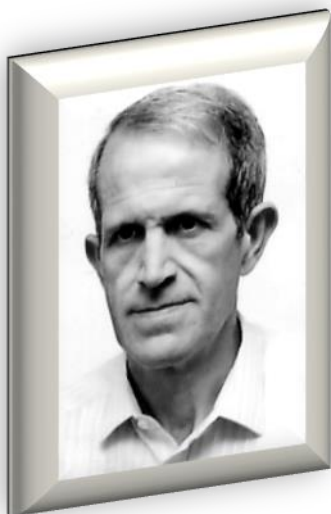
פיסול בברונזה – דינה בבאי

הרצל חקק

שירת הנפש

מה יכול הלב, עת דבר הפליט
מאותו עולם. גם הצליל נאלם.
נחנק השחר ולא האיר, אש זרה
בו נגעה ללא מתום. והלב. וידם.
נגעתי במים, כי באו בי עד נפש.
השפמתי לראות לנפש הדברים.
רוח גדולה נקרעה במשפריס.
נסעתי לראות באהבה לנפש
התבה. לדפן המלה. לטף גלים
יפי קולה. המוסיקה גזרה מזח.
חצתה מהירות הקול והעזה.
עד גרון מעמקים. שספה
אלמגים ומחשפים. מה יכול
שיר בקשי נשם, בקרקעית הים.
בשליט שחר רטוב. טרם יעלה
ויצוף. נצץ צליל קונכיה על החוף.
נשמת קול חי. פצע. זיק מפציע
מקצה האינסוף. נסיתי לצעק:
איפה. מתריש שמעתי מה שהסתיר
ממני הפליט. עולם נצר עולמי
ונפשו. עד נפשי. שאריתי. שב ההד:
איפה. לשחר רחשתי, אשחרך.
נמלח קו האור, צרבו המים. אלי
קסומים חותרים התוים. הרזים.
איזו שירה, איזו נפש. איזו עצמה.
אכן צורחת במים עזים.

חיים ספטי

באפל הנחל, אופליה

אפל נפשך בְּסוּרֵי הַשָּׁכָר,
מִתְבַּקֵּעַ גִּלְעִין רוּחְךָ לְפָרִיחָה תוֹעָה,
הָיִי פְּקוּחַת עֵינַיִם, הָיִי מִיִּשְׁרָת מִבֵּט,
לִשְׁכָּךְ חֲבוּטֵי נֶפֶשְׁךָ הַנִּקְרָעֶת,
לְהַחֲנִיק הַקּוֹלוֹת הַמְּדִיחִים אֶל אֲבָדָן.

לֹא לִפְרָצֵי רוּחוֹת הַטָּרֶף נֶפֶשְׁךָ, אוֹפְלִיָּה,
וְלֹא לְנִפְשוֹת הַנְּסוּגוֹת אֶל עוֹלָמוֹת בְּדוּיִים.

צָפִי בְּאֶפֶל הַנַּחַל, אוֹפְלִיָּה, בְּקַרְקָעִיתוֹ בְּבוֹאֵת נֶפֶשְׁךָ הַמְּבַקֶּעֶת
וְאֶת אֵינֶךָ יוֹדֵעֶת;
מִפְצַחַת צָפְנֵי רוּחְךָ בְּמִפְתָּח בְּדוּי.

מחרך הוילון

מִחְרָךְ הַוִּילוֹן פּוֹרְצִים חַיִּים רַעֲנָנִים
אוֹר שָׁמֶשׁ חֶזֶק צוֹרֵב אֶת הַקִּיר
הָאֵם אָבִי חֵשׁ בְּכָךְ, חוֹשֵׁב עַל כָּךְ
הַחַיִּים בַּחוּץ נִמְשָׁכִים
תְּנוּעָה, רִגְשָׁה, צָבָעִים, צִלִּילִים, שִׁיחוֹת רַעִים
הָאֵם אָבִי חֵשׁ הַחֲמָצָה, אֲבָדָן, רִיקְנוֹת,
אוֹלֵי הַשְּׁלֵמָה.

רַק שִׁכְלוֹ עוֹדוֹ טוֹב;
גּוּפוֹ - מֵאֲבָד אֶת גְּבָהּוֹ
כָּחוּשׁ, מְדַלְדֵּל, כִּמְעֻט לֹא נִיעַ, לֹא זִיעַ, שְׁרִירָיו נֶחֱלָשִׁים
הָאֵם מְבַכָּה אָבִי אֶת יָמָיו,
הָאֵם הוּא מְקַלֵּל אֶת יוֹמוֹ

חֵשׁ בְּבִגְדֵת גּוּפוֹ אָבִי דוֹמָע.

סברינה דה ריטה

כיפה אדומה

הקרבתי את ירמי
מתחת לעץ

בעודי מביטה בירח המתרחק

האילה שפעם לטפתי
הביטה בי והלכה

חשבתי על אופליה

לפעמים פרחים זה דבר יפה
...

לא נותר זכר לילדה
עם החיות ביער

היא הפכה לכפה אדמה
בסרט שחור לבן

אמרת

אתה יושב לי בראש
מספיק. צא

נתת לי פקדות
עד היום צייתי
מעכשיו - אין.

רצית שאמנך שאהיה יפה ועציץ
הייתי עציץ יפה קצת פחות
רצית שאהיה מלאך, שאעוף
עפתי

אחר כך שרקת
- בואי
באתי
אמרתי לי עכשיו מותי
מתי

ועכשיו?
לאן אלך עכשיו?

רות נצר

שבת שירה

אָרז בַּטוֹן חוֹצָה אֶת יָם סוּף
בְּשִׁבְתָּ שִׁירָה.
מְשִׁיט בְּסַפִּינּוֹת אֶצְבָּעוֹתָיו
עַל דְּפֵי הַבְּרִיל הַצֹּהֲבִים שֶׁעַל בְּרָכָיו.
אֶצְבָּעוֹתָיו מְנַגְנוֹת עַל קְלִידֵי הַמָּלִים.
קוֹלוֹ מְרַגֵּעַ אֶת גְּלֵי הַיָּם.
אָרז בַּטוֹן פּוֹרֵט עַל מִיתְרֵי הַבְּרִיל
כְּמוֹ פּוֹרֵט עַל מִיתְרֵי הָעוֹד.
שֶׁר פִּיּוּט לְכַבּוֹד רַבִּי דָּוִד בּוֹזְגָלוֹ
שֶׁר לְכַבּוֹד שִׁבְתָּ.

בָּעֵת הַהִיא לֹא יָדַעְתִּי מִי הִיָּה ר' דָּוִד בּוֹזְגָלוֹ
וְאֵת עֲצֻמַּת הַקִּדְשָׁה שֶׁהָיָה בְּשִׁירָתוֹ
שֶׁגַם הוּא אָבֵד אֶת מְאוֹר עֵינָיו.
הִנֵּה כֵּן, עוֹר שֶׁר בְּתוֹךְ עוֹר.
סָגִי נְהוֹר.

שרה בוקר. 9.1.2014

נוכח תצלום

נֹכַח תַּצְלֻמוֹ שֶׁל בֵּית עֶזְרָא, יֶשֶׁן, חָרֵב לְמַחְצָה, בְּאַרְץ נִכְרִיָּה,
מֵאַחֲרָיו תַּרְשָׁ אָפֵל, וּמִרְחֹב אַחוֹ מוֹרִיק, גַּם הוּא מְקַף יַעַר
בְּאַפְלולִית מִתְכַּנְסֶת שֶׁל דְּמִדּוּמֵי יוֹם – מִשֶּׁהוּ נִסְעָר בְּקֶרְבִּי

מָה הוּא טוֹמֵן בּוֹ, חַיִּים שֶׁלֹּא סִפְרוּ, צְלִילִים שֶׁלֹּא נִגְנוּ,
מָהוּ שְׂדוּמִם שָׁם, מָהוּ שְׂדוּמִם, מָהוּ שְׂנוּשָׁם, שֶׁמִּפְּכָה לְנִפְעַ
מָהוּ שְׂתוּבָע אֶת כְּלִי –

תמי לדרמן ירבלום

שנסונים

שנסונים צרפתיים
מלזים את לאות היום
Michel Jonasz
מנגן זכרונות
של חיים אחרים
בעולם מקביל
מקלידים בלב רעב

והנשמה מאירה
את הילדה
המסתתרת
בכמישת הפנים.

מפלי הניאגרה

נשפכים
שוצפים
זועקים את זעקת
העולם
רעש הזרימה
בולע
את אי השפיות הזמנית

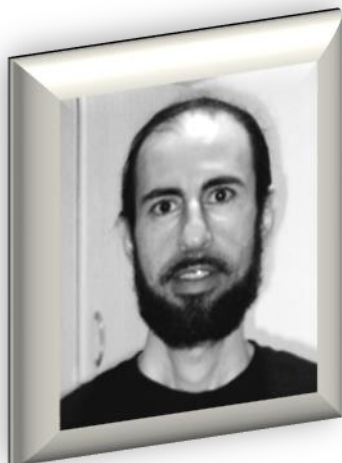
השלכתי את
העבר ממני
אל הזרמים העצומים

להתחיל מחדש.

שרית

בחדר
מואר בשכונת
נחלת יצחק
אחוזי מלחשת
לבה
כאשה אל
אחותה.

עדין מסתודדת עם
פורצת גדרות המחשבה
גודרת לה
מקום
בדיאלוג לבי.

אורן עילם

ה-awkwardion

יותר מדי שנים נגנתי על ה- awkwardion
ואין לי יותר תקווה לטפס ולהגיע אל האקורדיון
זה גדול על החיים האלו של
ה"אני" שהוא הוא אני
shell חיים שאינם שלי
אלא הם ישות חיצונית
שהתלבשה עלי כמו בגד
שבא לי לשרף משגים שמזכירים זכרונות.

7.7.14

שמן על בד – יראת עוגן

ציפי שחרור

*

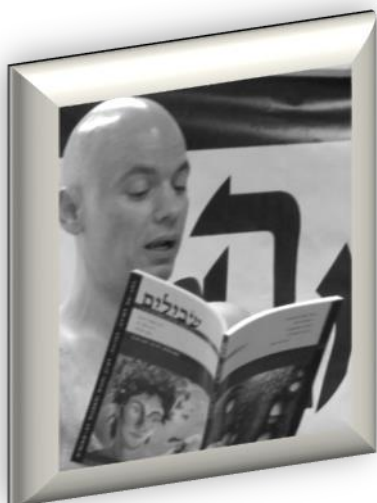
I am after party girl"
 שָׁרָה קוֹנִי, נִעְרַת מְסֻבּוֹת הַכֶּרֶךְ.
 "הַחַיִּים כְּסֶרֶט, אֲזִי תִנּוּ לָהֶם פֶּסְקוּל."
 וַיֵּשׁ לָהּ בְּשִׁבְלֶם
 בְּלוּז שָׁחַר
 בּוֹב דִּילָן
 לֵד זֶפֶלִין

"I am after party girl"
 שָׁרָה קוֹנִי, נִעְרַת מְסֻבּוֹת הַכֶּרֶךְ.
 וַיִּסְקִי נִיּוֹ אוֹרְלִינְס זֹרֶם לָהּ בְּדָם
 גִּ'וֹנִי קָאשׁ וּשְׁנֵי אֶקְדָּחִים.
 "הַחַיִּים כְּסֶרֶט, אֲזִי תִנּוּ לָהֶם פֶּסְקוּל."
 שָׁרָה קוֹנִי בְּקוּל צְרוּד שֶׁל בְּרִנְדִּי,

She is after party girl

שירת הברבור – יראת עוגן

פריזמה

קול אדם נדבר אלי מן העצאדם
נוסע ימים רחוקים כלים לאלם
צדפה ורד-לבן אפרפר חנור
רוטט עלים ירקים. מה הם אומרים
אולי הם יורקים אש-רוח אל
שדרות שמש האדמה: בקעים
נבעו בפי הדוהר קדימה למטה
אל זה שנבע בו הכל.
ואחר אסחב כל הדרך כמשאית
בהלוד אטי מטעני מים כבדים
מרעידים תבל. ושתי שריקות מכנפות
מתריעות מתריסות עפות.
בוא אלי פרפר לבן: פרחי תשוקתי
אדם ולבן צלבותי במרפז לפי הרחק
מזר וקרוב.

אין ימים מלטפים

הרוח סוערת כאן עוד יותר
מרעשן של מכוניות.
חוטים של ברוש ביאושם
אין ימים מלטפים לא לראות
צפור יחידה על ספסל מתר
לרעד.
לא להיות מובן.

*

כשפסע במסדרון
התעכב בפתח חדר.
צלילים לבשו זרות בגורנו המפרפר
שלא פהגגלם.

*

עתה נעל את נעלי הבית
שמנעתי מרגלי הנזירות.
שמעתי את הלעג מתנשא
הריק
ואני שתקתי.

על הטלפון השותק

הוא ישחק גם מחר
אם תבחר.
דבר מלים שאומרות.
יש לו תכונה
שמישהו ישמע
את המלים.

גאולה הודס פלחן

*

הפל פרוף בפל
עננים נחבאים
במצולות אוקנוסים -
כמו מעולם לא הפדרו
תהום ומרום.
מתחת לאבנים כבדות
אורכים חיים פריכים -
מורים על חידתיותו
של חסד.
במשפחות זהבות
מסתחררים כתמי עלטה
שיונקים את האויר.
ומה נאמר על שלותנו
שהיא רעש שהרגל
בעצמו.
אל תשלי את עצמך,
לעולם לא תהיי
אחת,
באשר תהיי,
תמיד תגדרי אתך
נחשים וקסם.
כי הפל פרוף בפל.

*

נפל הדלי והתרסק
האם אשמים המים?
פשטח החיות עולה, נוסק
ומנגד קרבים השמים,
התוך פורץ
חשוף ושבירי,
בלא קלפה -
למסע יוצא עירי,
לכן, בכו, בכו על המים

22.5.15

יהורם גלילי

הזקנה מהמסדרון

אל תשליכני על יד זקנה
במסדרון עמוס חולים,
אל תניחני במטת ברזל רצופה,
שציריה חורקים כעצמותי,
אל תכסני בשמיכת צמר מהוהה,
שהאותיות עליה לא מצליחות
להסתיר את בשרתי.

נעץ בעורקי מחט מרגועים
העלים מגופי את כל המכאובים,
הפסק לנעץ מבטים רחומים,
עם כל העוברים והלא שבים,
הסתר אותי בוילון לבן חולני,
והברק לכבודי אריחי רצפות
באקונומיקה שמלבינה את גופי.

גלי חלומות

גלי חלומותי הגיעו בשלום
אל חוף המציאות,
עוקפים את סלעי האקזכות,
מתנפצים אל החול הטובעני,
משחררים
בשעון החול של חיי
גרגר אחר גרגר,
עד יערמו
בגבעות אשירי.

רישום – ענבר הורקני

נורית צדרבוים

קול הדממה

קול הדממה היה דק וחמק
אל מעבה הזכרון ביערות ה(מנ)עד.

קולות צחוק ובכי בצליל חד מדויק
בגני אדם שרים עולם כאן
שרים חיים שם, שרים בגני אדם
בתוים לא כתובים באין לחן ונגון
שלא יהיה את מה להפסיק בעת יגון.

שלא ישמע ברמה לחש בחש מעיק.

קול הדממה היה עבה וסמיך
שמענו אותו לשחק להמשיך.

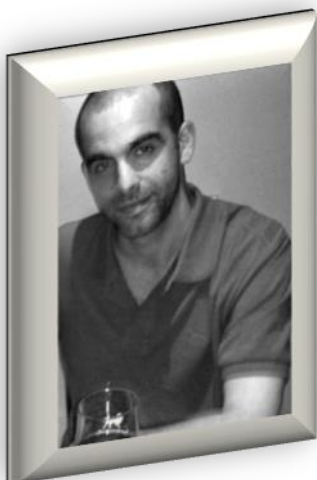
זה היה השקט הזך שאין בו צליל
נשמע כמו צרח את הרעש להכיל.
קול הדממה דק כמדבר שממה
נעצר בהמיה בננה מדבר הנשמה.

ראיתי את הקולות

ראיתי קולות עולים בצורות
צליל נוגע צליל רוגע מכאן משם.
שמעתי צורות בקו ומכתם
כתוב שופע קו בולע סוד נצורות
מקסם שוא או חלום בלהות
היה זה מכתב רב קולות
בצפן פנימי ממני אלי
מראה קול-ני בצלילי

הקול הפנימי

קולי הצליל עצמו במנעד זכרונות
פעם לרקד בלי דעת על רצפת
קרח בחדר הנפש המצפן.
הייתי קלת צעד לחפש לרחף
בין טון לטון
לבחן הרהור והדהוד
בלי לרטן.
לנגן למתח בי גיד ומיתר
ברוח שבין אסור ומתור
לשמע את הקול הפנימי
נפתח לנגן בסופרן לספר מי אני
נסגר להגן נמוד בבס עשיר
את השיר של עצמי לא מובס.
קולי הצליל עצמו במנעד זכרונות
ובלחן ישן ירנן מי אני לי עוד.

רועי גוברין

שגועש

אני פשוט לא מבין את זה
אני פשוט לא מבין את החיים
שום הסבר שנתן במלים לא יוכל
להסביר את קול העטלף
הנשמע לא נשמע הטורף

וכל כך מחפש את זה בלילות בלי שנה
הזוי מיגע
מול המחשב יושב וחושב וכותב
מלה – מתרברב !

טוב נניח לרגע למשפט התורן
שעושה את דרכו שאנן
כמעט ללא קול
וברעש גדול

קול גדול מכסה את הכל

שקר שקט הוא אמת של חרש
האמת של כלנו היא רעש ואש

או נוחתת
סמוקה
על יד המבקש

למלא
כשגדוש
כשגועש

רישום – ענבר הורקני

חגית בת אליעזר

הפצעים אינם מגלידים

"יש לך סקר" - הם אומרים
ונאני לעצמי: "המלח של המרידות"

הו הורי!

באה אליכם

פעמון של פרה

שמשיע אותי צליל שמח לכל תנודותי

הדרך הלבן עדין מוכן לקלט את השחר

בקול רם

יש לי עליך מחשבה עדינה

כמו הפוני הזה המלטף את מצחי:

מאז היותי ילדה

פוסעת על מעקה גבוה

ומישהו נותן לי יד על כל צעד

הלילה זה אתה

רישום – ענבר הורקני

נגינת האשם

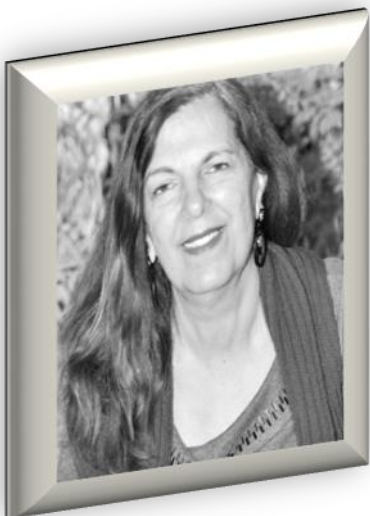
הסהר עלה אי שם
העיר בי שיר רם,
נמלאתי גרעיני אשם
והבית גם שתק,
האבטיח אף ישוב
וצל עלי הושת,
היאף ינגן מיתר?
פשעתי זה פקע,
ראשי פורה עגולי הדר
ולפי פדג רקק,
שוקי מכנסים בבושה
כרגלי ספסלים בזהמה.

צפירה

פרץ האביב סביב
רבוא סביונים, חרציות,
וכובעי נזיר וכלניות-
מרבד מרהיב צבעוני,
ואמבולנס בצפירה הגיח
ובו גופה חמה על שטיח
בסדין פרחוני ססגוני,
אל עולם השתיקה - רק
יכבות שבר חנוקות במהרה
יעטפוה.

ציור — שולה ברנע

יפי זקן וולמן

*

זָכוֹן לְכַתֵּךְ אֵינוֹ מִרְפָּה מִמָּנָה
הִיא מִדְשֵׁדֶשֶׁת בְּשִׁדָּה קוֹצִים
שְׁחוֹתִים בְּבִשְׂרָה
חֶלֶק פָּרְחוּ כָמוֹ בּוֹעָה שֶׁהִתְפּוֹצְצָה
חֶלֶק דְּרִי קָבַע בְּמַחוּזָה
מְקַנְנִים זְמַן רַב
זְכוֹנוֹת אֵינָם נוֹשְׁבִים עִם הָרוּחַ
וְאֵינָם מִתְנַפְּצִים בְּסַעְרָה לְכָל עֶבֶר
נִשְׁאָרִים הֵם פְּמַרְסָה
חֵץ פּוֹצֵעַ מְזִיל אֶת הַנֶּפֶשׁ.

דפנה לובל לרנר

סופה מקומית

רוּחוֹת קְרוֹת
חֵשֶׁשׁ לְהִסְתּוֹכֵב בְּרַחוּבוֹת
עֲמוּדִים קוֹרְסִים
תְּאוֹנוֹת
דְּקִירוֹת
אוּלֵי הַגֶּשֶׁם יִכְבֶּה לְהַבּוֹת
יִכְבֶּה גַּחְלֵי הַסֵּתֶה
לַחֵץ וְאִמָּה.
מִתְפַּלֵּלָה
שֶׁהַסּוּפָה תִּבְיָא תִּקְלָה
שֶׁתִּפְּיֵת בְּנוֹ רוּחַ תִּדְרֶשֶׁה.

נפתלי ציפורין

אין מושיע לצפורים

עף ברוח המדבר,
שועלים מלקטים שם קרבנות,
כצפור אנוסת כנף,
שבויה בנכותה לעולמות.
אלהים לא עוסק בהבטחות
רק פורט במיתרים,
אין לו מלך ואין לו מלכות
ולא מושיע לצפורים.

נאוה אגהוב

רקפות

רקפות
על הרצפה בין עלים ירקים
אחרי שהחרף כמעט ולא היה.
משטטת, מנשקת את האדמה.
זוחלת ומנשקת את האדמה.
וככה גם הרקפות כבר לא יכולות לנום.
אתה דומה לריח שמתרומם טפה וחרקים
יודעים עליו.
היא מסתכלת עלי ואולי רואה אותי גדולה.
רואה אותי איך בקרוב אצליח להכנס בתוכה
ונדע ביחד דברים שמורים.
אחרי שיחפרו ויטמנו לא יגעו.
נתערבב ונמות כל הזמן.

גאולה חמילבסקי

מבוך

"אדוני עד שלא נוצרתי אני לא כדאי-
עכשיו משנוצרתי כאילו לא נוצרתי"
(מתוך מחזור ליום כיפור)

החיים הם כמו
רצועות של אור וצל
החיים הם כמו
קונטים של שמחה ועצב.

או שהם חרומי אף
צוּחה של אַמפּליפּר
מבוך של טרקלינים
או שהם מבוע של מים צוננים.

החיים הם כמו
יצירה שאתה לא יצרת,
כי את עגלת חייד ונחת
ואל רשות אלקטרוניות נשאבת.

הפכת למדיום
שנטעו בו את סיבי לבם,
ברשתם נפלת.
וכך פאלו לא נוצרת.

ציור בפסטל ובפחם – יראת עוגן

היום אני שומעת אותך

היום אני שומעת אותך עבריה
ממלמלת מלים שבורות.
סלנג, עגה שטרפה את כבתי לשונך,
לא עוד מצודד ולמדן, אלא מגניב וחרשן.

שנה ועוד שנה, הגה זר רדף את רעיוניך
אך לא היטיב את פניך.

היום אני שומעת אותך עבריה
משגיחה מן החלון, צופה אל האתמול,
שבה וגומעת מחזות של נגונים
תוים להם שמרתי אמונים.

שפה אותה ינקתי מזה שנים
תפלה בה משבצות זקב יצקו הפיטנים.

היום אני שומעת אותך עבריה
עומדת בשערך טעינה ספרי קדש וגם חול,
נושאת את עיני אל המלים הנכריות
שהתגנבו אט אט אל בין השורות.

מלים שהשאירו מאחור תמול
מלא באגדות וספורים, עין לא הגתה בם.

הזו וגם עגנון לא עוד מחוז של געגוע,
אליעזר בן יהודה לא עוד מזהה את בתו עבריה.

15.5.15

גדי לופו

אגוזי פקאן

אָגוזי פֿקאָן הָם קריאַת הַנֶּפֶשׁ לַפִּצּוּחַ,
לְחִיצַת אֲצָבָעוֹת מִהִירָה שֶׁתִּמְצִיא אֶת רֵעַשׁ
הַשְּׂבִירָה, אֶת הַסִּדְקִים שֶׁיִּהְיֶה דוּ בְּתוֹכָנוּ,
מְקַלְפָּה חֶלְקֵלְקָה, חֲמַקְמַקָּה, מַשְׁהוּ שֶׁנִּקְשָׁרָנוּ
אֵלָיו וְלֹא נִעָנֶה, חִידָה.

מִתַּחַת לַעֲנָפֵי פֿקאָן מוֹנָחִים אָגוזִים עֲזוּבִים,
דְּבַר מָה שֶׁהֶנֶפֶשׁ שִׁכְחָה, וְהַמְצָפָה לִיד מְלַקֶּטֶת,
עֲכָשׁוּ בֵּין מִשְׁחָקִי אֹר וְצֵל, לְכוּדִים אָגוזִים,
שֶׁקְלִיפָתָם חוֹמָה, אֶטוּמָה, רוּחַ תְּבוּא לְלִטְפָם,
גֶּשֶׁם יִשְׁטֹף אוֹתָם.

שֶׁמֶשׁ תִּזְרַח עֲלֵיהֶם בָּאוֹר, וְאֲצָבָעוֹת יִקִּישׁוּ
נְקִישׁוֹת, יֹאֲרִיכוּ בְּצַפְיָה, אֵךְ הֵם יִשְׁאַרוּ בְּקְלִיפָתָם
הַחוּמָה, הַקֶּשֶׁה, וְלֹא יַעֲנוּ תְּשׁוּבָה, וְהִתְהַיָּה
תְּגֹדֵל בְּנֶפֶשׁ לְהִתְפַּצֵּחַ בְּרֵעַשׁ שֶׁל גְּלוּי הַחִידָה,
לְאַסֹּף שְׂבָרִים בְּתוֹדָה.

רישום — ענבר הורקני

הברית שלי - צוואה

Mi pacto - testamento

Dedicado a mi amor, los niños del mundo

מוקדש לאהבתי לילדי העולם

En nuestra Tierra plantado
y atado a los preceptos del amor
hoy firmo un nuevo pacto...

נטוע באדמתנו
ומחבר לחקי האהבה
היום אני חותם על ברית

Ya es noche y oculto mis palabras,
las que de tanto andar,
están cansadas.

כבר לילה ואני מצפין את מלותי
אלו שכל כך צעדו
הנם לאים

Desperté y sentí mis manos... y mucha sed
y al bañarme en fría agua,
purificante de mi ser,
se silenciaron los sonidos y entré en la
intimidad.

הקצתי וחסתי את ידי... וצמא
רב
ובטבילתי במים צוננים,
המטהרים את קיומי,
דממו הצלילים ונכנסתי
לאינטימיות.

Consulté los pulsos del tiempo
y mi conciencia en el espejo...
y de pronto,
volvieron a hablar las palabras,
las heridas de las plantas,
los afectados reflejos,
tú, el pueblo
y la luz que nos llama,
en anuncios y demandas
para un renovado Sermón de
la montaña.

נועצתי עם פעימות הזמן
ותודעתי במראה,
ופתאם...
המלים שבו לשוחח,
פצעי הצמחים,
ההשתקפויות הנגועות
אתה, העם
והאור שקורא לנו,
בבשורות ובדרישות
עבור הדרשה המחודשת של ההר.

Porque Jesús no murió en el Gólgota
y no por ser crucificado...

Murió en los sermones falsos,
en los templos de la guerra,
en la mentira de los farsantes,
en los cuernos de la miseria,
en las calles del odio
y en mí, cuando me trepo a la fama,
cuando adulado, me distancio
y cuando engaño la petición
de mis llamas.

¡Ay Mujer, que los domingos
te suicidabas!
y buscabas el amor emancipado,
y dijiste -El día que en público lo haga,
seré como Eva...
Sin los sellos del pecado.

Judío soy
de padre y madre judíos,
de la aldea de Jesús, también mosaico.
Viajamos por el mundo al Oriente.

Del Árbol del conocimiento comí
y de tal, iniciado...
Y estudiamos las creencias
y con pan desayunamos.

Sentí miedo
cuando no supe de lleno, ser
-no, al pisar la hierba,
no, al entrar en la mar,-
fue por no entender que cada cual, sonido es
y cada silencio, palabra,

מכיוון שישו לא מת בגולגותא
ולא כי היה צלוב...

מת בהטפות כוזבות,
בהיכלות הקרב,
בבדיה של גונבי הדעת,
בקרנות של האמללות,
ברחובות של האיבה
ובי, בשעה שאני מטפס לתהלה,
כאשר אני מתקמא, אני מתרחק
וכאשר אני בודה את להבות
קריאותי.

אוי, אשה, שימי ראשון מאבדים את
עצמך לדעת!
ואת מחפשת את האהבה
המשחררת.
ואמרת ביום שתעשי זאת בצבור,
אהיה כמו חוה...
ללא חותמות החטא.

יהודי אני
מאבא ואמא יהודים,
מהפכר של ישו, גם מתורת משה.
אנחנו נוסעים בעולם אל המזרח

מאילן הדעת אכלתי
וממנו, התחלתי...
לחקר את האמונות
ועם לחם סעדתי בארוחות הבקר

חשתי יראת
כאשר לא ידעתי להיות, מלא
לא, על ידי הליכה בעשב הירק,
לא, בכניסה אל הים,
היה לא מובן שכל אחד, הוא צליל
וכל שתיקה, היא מלה

tal las notas del clavicordio,
 tal las fórmulas de Einstein a descifrar el
 universo,
 tales sus claves y sus ecos armónicos:
 Los nacimientos,
 frío en el invierno
 y el despertar de las palabras del bien y del
 mal,
 que vibran en cada grito.

כמו התווים של הצ'מבלו
 כמו הנסחאות של איינשטיין לפענח
 את היקום,
 כמו מפתחותיו והדיו ההרמוניים:
 הלידות,
 הצנה בחורף
 והקיצה מהמלים של הטוב ושל
 הרע,
 שרועדים בכל זעקה.

Sueñan – hablan – perduran...
 En los ojos de los tiempos
 nacidos de las manos del hombre erecto
 y en vientos, acalladas por las dictaduras.

חולמים – מדברים – מתמידים...
 בעיני הזמנים
 נולדו מתידים של האדם הזקוף
 וברוחות הזמן, משתקות על ידי
 הרודנות

¡Ah, las paralelas, se juntan en algo infinito!

Oh, si la gente pudiera entender que con el
 uso del amor
 van a lograr más que con su odiar!

אה, ההקבלות, מאחדות לדבר מה
 אינסופי!

או, אם בני האדם היו יכולים להבין
 שעם השמוש באהבה יגשימו יותר
 משנאדם!

תרגום מספרדית: תמי לדרמן ירבלום

ארנסטו קהאן משורר, פרופסור לרפואה, סגן נשיא האקדמיה ה
 עולמית לאמנות ולתרבות, ראש מחלקה לרפואה באוניברסיטת
 ת"א, נשיא אגודת הסופרים בספרדית. נולד בארגנטינה ב - 1940,
 למד באוניברסיטה בבואנוס איירס ובאוניברסיטת וושינגטון
 בארה"ב. ב - 1976 שימש מנכ"ל משרד הבריאות לפני עלייתו
 לישראל. בישראל היה סגן מנהל המרכז הרפואי רבין, ראש
 המחלקה לאפידמיולוגיה במכון לבריאות תעסוקתית מאוניברסיטת
 תל אביב, ומנהל רפואי סניף האקדמית של המכון הבינלאומי.
 מייסד עמותת רופאים למען השלום בישראל, אורוגוואי, צ'ילי
 ובוליביה; סגן נשיא בינלאומי רופאים למניעת מלחמה גרעינית.

פרסם יותר מ- 200 מאמרים בכתבי עת בינלאומיים, ספרי שירה ומחקר. שיריו תורגמו ל - 11 –
 שפות. ספרו "רצח עם" נכתב עם טאקי יוריקו ופורסם בשלוש שפות, זכה בפרס "גולדן קי של ספרות
 Hanchon לתרבות". מהדיר ועורך אנתלוגיות. עורך של ספרות לשלום - Palabras Diversas .

Le dormeur du val

C'est un trou de verdure où chante une rivière
Accrochant follement aux herbes des haillons
D'argent ; où le soleil, de la montagne fière,
Luit : c'est un petit val qui mousse de rayons.

Un soldat jeune, bouche ouverte, tête nue,
Et la nuque baignant dans le frais cresson bleu,
Dort ; il est étendu dans l'herbe, sous la nue,
Pâle dans son lit vert où la lumière pleut.

Les pieds dans les glaïeuls, il dort. Souriant comme
Sourirait un enfant malade, il fait un somme :
Nature, berce-le chaudement : il a froid.

Les parfums ne font pas frissonner sa narine ;
Il dort dans le soleil, la main sur sa poitrine,
Tranquille. Il a deux trous rouges au côté droit.

7 octobre 1870.

זהו אחד השירים המוכרים ביותר של רמבו (1854-1891), אשר נכתב בהשראת המלחמה בין פרוסיה לצרפת בשנים 1870-1871. ככל הידוע, הוא אינו תוצאה ישירה של אירוע שהמשורר חווה בעצמו או שהיה עד לו. אף על פי כן, הוא נהפך עם השנים לשיר אנטי-מילטריסטי מובהק וזכה מטבע הדברים לתרגומים רבים, לרבות בעברית. התרגום המובא כאן מבקש להיצמד ככל האפשר לכתבו ללשונו של המקור, ומשום כך הוא אינו מציית בהכרח לכלליה הנוקשים של הסונטה. הוא מעדיף לתת את הבכורה לזרימת העברית ולמצלוליה.

הישן בגיא

ארתור רמבו

זו נקבה מזריקה בזה שרים מי נחל
התולים נלהבים בעשב בלוי
כסף ; בזה השמש, מן ההר שמעל,
זורחת: זהו גיא צנוע השופך קרני אור.

חיל צעיר, פיו פעור, ראשו גלוי,
ערפו בעלעלים כחלים רעננים,
ישן ; שרוע בעשב, תחת העננים,
חור בערשו הירק בו האור כמטר.

רגליו בסיפנים, הוא ישן. מחיך כמו
היה מחיך ילד חולה, הוא גם לו:
טבע, ערסל אותו בחם: קר לו.

ניחוחות לא מרטיטים את נחירו;
הוא ישן בשמש, ידו עלי חזה,
שלו. נקבים אדמים שנים בימינו.

תרגום מצרפתית: אבנר להב

אבנר להב נולד באלג'יר ב-1947 ועלה לארץ ממרסיי ב-1965. היה מורה לספרות עברית ולאחר מסלול מקצועי מגוון הוא מקדיש את עיקר זמנו לתרגום לעברית ממיטב ההגות הצרפתית בדורות האחרונים. הוא עוסק בכתיבה ובמחקר ספרותי: הוא פרסם מספר סיפורים קצרים, מאמרי ביקורת ופרשנות במוספים לספרות ובכתבי עת ספרותיים וב-2007 ספר עיון על סיפורי קפקא (בהוצאת כרמל). הוא זכה ב-2013 בציון לשבח מטעם איגוד כללי של סופרים בישראל על כתב היד של קובץ השירים "פרחי חולין", אשר יצא לאור ב-2015, אותה שנה שבה קיבל ממושרד התרבות הצרפתי את עיטור "אביר מסדר כפות הדקל האקדמיות", המוענק לאנשי רוח שהצטיינו בהפצת התרבות הצרפתית בארצם.

☐ Sizin İçin

Sizin için, insan kardeşlerim,
Her şey sizin için;
Gece de sizin için, gündüz de;
Gündüz gün ışığı, gece ay ışığı;
Ay ışığında yapraklar;
Yapraklarda merak;
Yapraklarda akıl;
Gün ışığında bin bir yeşil;
Sarılar da sizin için, pembeler de;
Tenin avıca değişti,
Sıcaklığı,
Yumuşaklığı;
Yatıştaki rahatlık;
Merhabalar sizin için;
Sizin için limanda sallanan direkler;
Günlerin isimleri,
Ayların isimleri,
Kayıkların boyaları sizin için;
Sizin için postacının ayağı,
Testicinin eli;
Alınlardan akan ter,
Cephelerde harcanan kursun;
Sizin için mezarlar, mezar taşları,
Hapishaneler, kelepçeler, idam cezaları;
Sizin için;
Her şey sizin için.

Yaprak, 1.5.1949

בשבילכם

בשבילכם, אחי בני האדם,
הפל בשבילכם,
הלילה בשבילכם, גם היום
אור שמש ביום, אור הירח
פלילה
העלים באור הירח
הסקרנות שפעלים
החקמה שפעלים
המוני ירקים באור היום
גם הצהובים בשבילכם, גם
הורדים,
תנועת העור על כף היד,
חמו,
רפותו,
המנוחה שבנחמה
ברכות השלום בשבילכם
בשבילכם התרנים המתנוססים
בנמל,
שמות הימים,
שמות החודשים,
צבעי סירות המשוטים
בשבילכם,
בשבילכם כף רגלו של הדור
ידו של הקדר,
הוצה הנגרת מהמצח
הכדורים הנורים בחזית
בשבילכם הקברים, אבני הקבר
פתי הסהר, האזיקים, ענשי
המנות
בשבילכם
הפל בשבילכם.

להיות עצוב

Mahzun Durmak

Sevdiğim insanlara
Kızabilirdim,
Eger sevmek bana
Mahzun durmayı
Öğretmeseydi.

15 במאי 1948, Meydan

הייתי יכול לקעס,
על האנשים שאני אוהב
לולא האהבה
היתה מלמדת אותי
להיות עצוב.

שיר עם פעמון

Zilli şiir

Biz memurlar,
Saat dokuzda, saat on ikide, saat beşte,
Biz bizemizdir caddelerde,
Böyle yazmış yazımızı Ulu tanrı;
Ya paydos zilini bekleriz,
Ya aybaşını.

1.12.1945, Varlık

אנחנו פקידים,
בשעה תשע, שתים עשרה, חמש
אנו מתקבצים עם עמיתנו
בשדרות.
כך חתם האל הגדול את גורלנו:
או שנמתין לפעמון
או ליום התשלום.

תרגום מתורכית: אפרת אביב

*השירים תורגמו מהספר - Orhan Veli, **Bütün Şiirleri- 15. Baskı** (Istanbul: YTK, 2003)

אורהאן וולי קאניק נולד באיסטנבול בשנת 1914 ומת בה בשנת 1950. אביו היה המנצח של הסימפוניה הנשיאותית. וולי קיבל חינוך ליברלי, אך עזב את אוניברסיטת "איסטנבול" בשנת 1935 מבלי שהשלים את לימודיו. הוא השתקע באנקרה עם סיום שירותו הצבאי ועבד תקופה קצרה כמתרגם בשירות משרד החינוך. את דרכו הספרותית החל כשפרסם 28 גיליונות של כתב עת ספרותי, שנקרא "דף" [גם "עלה"] עד מותו כתוצאה מדימום תוך מוחי בשנת 1950. אורהאן וולי שבר את מסגרת החריזה המסורתית, שהיתה נהוגה עד אז בשירה התורכית, כשהוא מטיף לכתיבה חופשית מהמוסכמות הפואטיות שלה. הוא עצמו הושפע מהייקו HAIKU היפני יותר מאשר מכל משורר תורכי או אפילו ממקור פואטי מערבי מקובל. יחד עם זאת, חשיפת עולם כמעט ניהיליסטי בשיריו, שמה אותו במקום אחד עם מיטב משוררי המערב המודרניים. בתורכיה וולי אחד המשוררים הנחשבים והחשובים ביותר. בזכות וולי, נהנתה השירה התורכית מחריזה חופשית ומגוון בלתי מוגבל של נושאים לאחר מותו.

*

în chiar clipa de dinainte de a mă naște, prin fața ochilor mi-a străfulgerat moartea întreagă. m-am opintit înapoi, în pântecul mamei, împotrivindu-mă.
dar m-au dibuit și tot m-am născut. și sfârșitul a luat-o, atunci, de la început.

eram bătrân destul, mă străduiam să uit. să răzuiesc pereții de amintiri.

să mă cufund în noapte curat și liniștit.

ca o coală albă de hârtie. pe care nu s-a așezat încă cerneală.

pe care nu s-a ușurat încă nicio poezie.

de uitat, însă, nu puteam uita nimic. beam mult, puțin câte puțin, un pic

câte un pic. mi se părea atunci că nici n-am ce uita. mi se părea că viața asta a mea mai fusese cândva și-a altcuiva. care se lepădase de ea.

că viața mea mai fusese odată trăită,

că de-aia e ea acum așa de ponosită.

când mă trezeam, toată moartea prin fața ochilor îmi străfulgera.

toată moartea,

care doar dânsa avea să fie numai și numai a mea.

drăguța de dânsa, draga de ea.

✱

בדיוק ברגע שטרם הלדתי, לפני עיני הבזיק
המנות פלו ודחף אותי חזרה, לבטן אמי, מתנגד.
אך הם גששו ובכל זאת הולידו אותי. והסוף החל אז מהתחלה.

הייתי מספיק זקן, והשתדלתי לשפח. לקרצף את קירות הזכרון.
להכלע נקי ושלול בתוך הלילה.
כמו דף ניר לבן, שעליו טרם נשפך דיו.
בו צדין לא הוקל שום שיר.

לא יכולתי לשפח דבר. שתייתי הרבה, טפה ועוד טפה, מעט
ועוד קצת. נדמה היה לי אז שבצעם אין לי מה לשפח, נדמה היה
שהחיים האלו שלי היו כבר, מתי שהוא, של משהו אחר אשר נפטר מהם.
שאת החיים שלי כבר חיו אותם פעם,
ולכן הם היו זה בלויים עכשו.

כאשר התעוררתי, כל המנות הבזיק לנגד עיני, את כל המנות,
אשר רק הוא בכבודו ובעצמו, היה אמור להיות רק שלי.

כבודו היקר, יקר שפמוהו.

תרגום מרומנית: מנחם פאלק

נולד לוציאן וסילסקו
יליד 1958, בעיר פלוישטי שברומניה. עובד במוסף
התרבותי "עיתון יום ראשון" של "העיתון הכלכלי"
(עיתון אינטרנטי) בבוקרשט. פרסם ספר ראיונות עם
פוליטיקאים ואנשי תרבות (בשיתוף פלורין טומה),
שראה אור ב-1992. לוציאן וסילסקו פרסם מעל 10 ספרי
שירה. ספרו הנוכחי, שממנו נלקחו השירים המצורפים
כאן, "הארץ שלי, החיים שלי האהבה שלי – על הכישון
הצנוע שלי" הוצאת רנטרופ וסטראשיון, 2014 שזכה
בפרס "מירצ'ה איונסקו לשירה", 2015, ובפרסים נוספים.

שביל לספרים חדשים

הספר **יחסי מטפלים-מטופלים ביצירות ש"י עגנון** מאת ד"ר **יאיר קורן-מיימון** (רסלינג 2016) מציע קריאה חדשה לכמה מסיפוריו הידועים של שמואל יוסף עגנון ובוחר אותם מזווית ראייה טיפולית. בין היצירות המוצגות: "תהילה", "הרופא וגרושתו" ו"פנים אחרות" (פסיכותרפיה), "ברמי ימיה" ו"עד עולם" (כתיבה תרפיה), "סיפור פשוט" (טיפול הוליסטי), "מדירה לדירה" (טיפול באמצעות מגע), "התזמורת" ו"לפנים מן החומה" (אוטו-טיפול) ועוד. כמו כן הספר עומד על הקשרים בין ספרות ופסיכולוגיה, מתמקד בהקבלות, שמתקיימות בין תהליך סיפורי לתהליך טיפולי ומתאר את יחסו של עגנון אל הפסיכואנליזה והביבליותרפיה דרך ביוגרפיה ומחקר. הפקעתו של ה"טיפול" על מאפייניו ועקרונותיו, מטרתו ומהלכו, סוגיו והגדרותיו המשתנות מתחום הפסיכולוגיה ושילובו המושכל והזהיר בעולם הספרות פותח אותו לדיון מרתק מחודש ומרחיב את מובניו. אינטראקציה משמעותית ביצירה בדיונית יוצרת שינויים בחשיבה, ברגש ובהתנהגות של כל אחת מהדמויות הנוטלות בה חלק. המרכיבים הטיפוליים הגלויים והסמויים המשתתפים במסגרת השיח מאפשרים להשקיף על הטקסט בזרקור פרשני אחר ומספקים הבנה עמוקה יותר של הדמויות ושל הקשרים הנרקמים ביניהן.

אור חזוי (הוצאות לאור "ורבום", בספרד ו"ספרא" בישראל 2015) - מאת **מרגלית מתתיהו**, שירים דו לשוניים עברית - לדינו. הספר הוא אחד מתוך סדרת ספרי שירה ישראלית שראתה אור בספרד. הסדרה נועדה להציג בספרד את היצירה העברית הנכתבת בישראל וכדי להדק את הקשרים בין שתי הספרויות העברית והספרדית וכן בין היוצרים בשתי התרבויות שהיו בעבר הרחוק לא רק קרובות אלא ממש אחוזות זו בזו. הסדרה היא פרי יוזמתה של מרגלית מתתיהו בסיוע אקו"ם וקשתו"ם במשרד החוץ בישראל. בין השירים בספר: שירי מסע מספרד, יוון ארה"ב, "שירי בתי קפה" ועוד.

שוקט הזהב הניגר מאת **גאולה הודס-פלחן** (עקד 2015) - המהלך השירי בספרה התשיעי אינו מסמן פיוס והשלמה, שכן "האור עושה כך מעשים והצלילים קשים ורכוסים". בתנועת מטוטלת נעים השירים מקוטב ההתעלות לקוטב הנפילה וחוזר חלילה. שני הקטבים כאחד מזינים את אש היצירה. הפליאה לנוכח המוחלט מולידה דממה. אין זו שתיקה עקרה: "יפה השתיקה בצחיחותה שמצמיחה נאות מדבר לקשובים". שירתה של המשוררת שואבת מהמקורות ומראות דמיון ונופי טבע משמשים בה בערבוביה. אורות וצללים שזורים זה בזה לבלי הפרד. גם בתהום העמוקה ביותר ימצא אור יקר מפז שאודותיו ניתן לשורר. וכשיש חיזיון אפוקליפטי: עולמות חרבים ועולמות נבראים "כחוט השערה בין הוויה להפסד", יונקת המשוררת מן הביטול העצום ומתענגת על היותה עדה לתכלת העזה של שעת שחרית.

קמה מהחולות (שבילי אור, 2016) הוא ספר שיריה השני של **תמי לדרמן ירבלום** **ארבל**. ספר שיריה הראשון **באתי במעמקי מים** יצא לאור ב-2012 בהוצאת "שבילי אור". שירתה הלירית צומחת בשורשים משפחתיים אמוניים. שהות משפחתה בארגנטינה בילדותה הצמיחה את השירים כפולי השורשים, הנופים והשפות. יחד עם זאת נמצא בספר שירי געגועים לפריז העיר האהובה עליה.

תמי לדרמן ירבלום ארבל – בעלת תואר שני בספרות משווה מאוניברסיטת בר-אילן ותעודת ספרן מורשה מהמכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין. ספרנית וחברה בבית הסופר מודיעין והסביבה. נשואה ואם לשלושה.

אבנים זוכרות, שירים וסיפורים, שבילי אור 2016, מאת **יעקב אשכנזי** הוא ספרו השני. בתחילת הספר משובץ צילום של לוח קרמיקה ועליו ביטוי בספרדית, האומר: "אל תתאבלו על אלה שאהבו ואיבדו, תתאבלו על אלה שלא אהבו כלל". ביטוי זה משמש למחבר אבן דרך בהתייחסותי לכל קורותיו, והדבר ניכר היטב בסיפוריו. כל סיפור בספר זה ובספרו הקודם **נתיבי חיים** מהווים פסיפס של חייו למן ילדותו בצל מלחמת העולם השנייה, עלייתו ארצה עם משפחתו והתיישבותם ביפו ועד המעבר לישוב שילת שהוא נמנה על מייסדיו.

עכו הצלבנית, שירים היסטוריים, גוונים, נובמבר 2015 מאת **גדי לופו** מעלה מציאות של עכו במאה ה-13. תהילתה ותפארתה הפכו לשם דבר באירופה, ולמעשה בכל "העולם הנוודע", מלכים, נסיכים, רוזנים ואצילים רבים בקרו בה, וגם אנשי כנסיה, ששימשו בה נושאי משרה, שמהם יצאו גם שני אפיפיורים. עכו הייתה עיר מסחר בין לאומית, שהפכה לבירת ממלכת הצלבנים השנייה. מה שקרה לעכו היה נס חד פעמי שנמשך מאה שנה, את הנס הזה המחבר מנסה לתאר בשירה, כשלכל שיר מצורף הסבר היסטורי ממצה. השורות נוגעות בכאב וברגישות, ומנסות להחיות את העצמות היבשות, את האירועים, שהפכו להיות עובדות המעלות אבק. דוגמאות לשירים כאלה הם, "המלך ריצ'רד עוזב את ארץ הקודש"; בשיר זה מתוארת התייפחותם של האנשים הנותרים בעכו, כשריצ'רד המלך עוזב בחזרה לאנגליה, הוא עדיין חלוש ממחלתו, אך נחוש כמו תמיד. לא מהסס, גם כשברור לו, שלא השלים כאן את מלאכתו, ירושלים נותרה בידי המוסלמים, הוא מקווה לחזור, ובשיר הזה מאורעות הלקוחים מיד הדמיון מסייעים לו לצאת בהרגשה שהוא עוד ישוב.

כל אמן ומשורר בפרט יוצר מתוך סביבתו הקרובה ובעזרת חבריו. ב-**"בעזרת חברים"** (כרמל 2016), ספרה השלישי של המשוררת **חגית בתאליעזר**, חברו יחד כתיבתה האמיצה, העריכה היצרית של דוד (ניאו) בוחבוט והעיצוב היצירתי של יקי חסיד. בספר ארבעה שערים - לפי שנות כתיבת השירים: 2012, 2013, 2014, 2015. העיצוב הוא כמו של ספר שיצא מגניזה: כל שיר מופיע על גבי רקע "מלוכלך" בגווני אפור שונים - לרוב קימוטים וכתמים.

הספר מתחיל ב"קול תרועת חצי היובל" - עם ההכרזה האופטימית על תחילת המסע השירי, מתוך השמחה על הבמה, שניתנת לשאת את דבר השיר, ונגמר בשיר ריק, המעביר תחושה עמוקה של אוזלת ידה של השירה, כשלאורך השירים האחרונים של הספר חלה ההתמוטטות, הקריסה אל האין.

על גב הספר ועם הפנים לקורא - **"חישא"** - שיר על קריאת שיר, כי הכותב הוא הקורא הראשון של עצמו, וזקוק לקוראים אחרים, וכולם חברים.

"קולות מן החדר האחר", שירים מאת מנחם פאלק (עקד 2016)

הספר החדש של מנחם מ' פאלק **"קולות מן החדר הקר"**, הוצאת עקד, ראה אור חמש שנים לאחר ספרו הקודם, **"ליצן בסמטאות הלב"**. כמו בספרים הקודמים, גם כאן מוקדשת מחשבה רבה למבנה והספר ולחלוקתו ל"מיצגים". הוא פותח בפואמה **"רועה הטון"** בה ישנו ריחוף בין כאן לחדר האחר, אי שם, במובן הרחב של המילה **"שם"**. המצג השני **"חדרי הלב"** מציג את רחשי לב הכותב, אחריו מצג **"קור בריח של כוהל"** שנכתב לאחר המפגש עם חדרי הניתוח הקרים. עוד נמצא את המצג של המעון האחורי, המוסתר - הזקנה ובתי ההחלמה. נושא הארס-פואטיקה כולל שירים ישירים, חשבון נפש המתחייב בין משורר למרחב עיסוקו. הספר מסתיים בעלית הגג, בה אוגרים כל חפץ שקשה להיפרד ממנו. כמו בספרים הקודמים, כל השירים עטופים בפרולוג ואפילוג. המבנה הדרמטי, מאפשר לאגד ולהשתמש בנימה הגותית, בספר המביא שירה לירית יחד עם שירה קונקרטית, שירה המביטה לחיים ישר לעיניים, בעיקר ברגעים הקשים.

זה סודו וזו עוצמתו וקסם כתיבתו של מנחם מ' פאלק.

רחל רוז

"נגן רחוב, עולה חדש מרוסיה." שמן על קנווס 60*40 ס"מ.

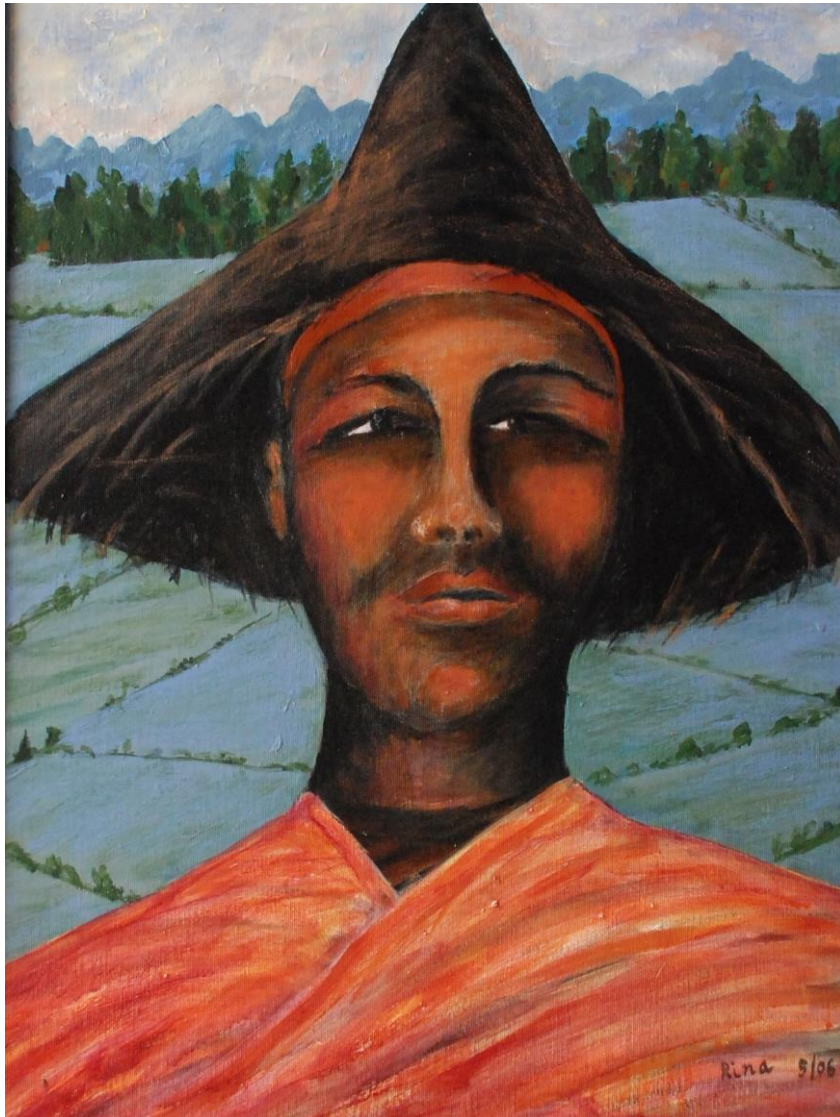
איתן פריד

"שיחת נשים שכנות בחלון." שמן על קנורס 40*50.

רנה סופריץ שפירא

"נזיר טיבטי." אקריליק על בד 50*60 ס"מ.

טוני הירש

"כנר הכפר".
שמן על בד 60*45 ס"מ.

שולי חיימזון ויינר

"ילדה אתיופית. כל ילדי העולם ראויים לאושר ולשגשוג..."
שמן על בד, 50*50 ס"מ.

נורית גזית

"ניתן לשמוע את הצליל והקול, של דיוקן, אישי עופר, דרך משיכת המכחול".
שמן על בד, 40*70 ס"מ.

אלבינה דניאל

"המנגינה לעולם לא תיגמר".
שמן על בד 72*65 ס"מ.

טלי עירוני

"מקור ההשראה לציור הוא השיר Northern Sky של ה - Nick Drake והביוגרפיה שלו – הניגוד בין כשרונו הנדיר ובין תסכולו על אי-ההכרה שהיה ראוי לה כיוצר, עד כדי דיכאון שהביא לסופו הטרגי". אקריליק על קנבס 200*150 ס"מ.

שוש שאבי

"המוסיקה והריקוד בכל מקום ובכל רחוב - בהם סיירתי בשהותי בארגנטינה-נתנו לי השראה לציור". שמן על בד 73*53 ס"מ.

חיים שפיר

"צלילי מוסיקה לכל, נגינת רחוב מפגשי צלילים בנות האורבני משלימים זה את זה.
הג'אז הוא יצירתי ושונה, מביע רגשות בצלילים כמו הצבעים בציור." שמן על קנווראס 80*110

דניאל אופיר
 "אני מנגן על אקורדיון ולכן יש לי רגשות לקולות וצלילים."
 297 * 210 מ"מ.

אלכינה דניאל

"החלטתי לצייר פנטזיה מוסקלית מודרנית על צבעיה המדהימים".
שמן על בד. 65 * 72 ס"מ.

דניאלה פורת

הציור "קריאה חפשית" מחבר אותי לקולות, לריחות ולצלילים של מקורותי
שמן על בד 70*40 ס"מ

יראת עוגן

”הכלב שותק וממתין לקול האדם בתוך הסערה.”
אקריליק על בד 90*70.

טלי עיררני

“מקור ההשראה לציור הוא השרי I’ll be your mirror של ה- velvet underground
 הציור מתאר את כוחה של חברות – כזו שמכילה ומעצימה, שמאפשרת להיות עצמך ולראות את עצמך באמת.”
 אקריליק על קנבס 180*210.

דניאלה פורת

"הציור 'לתת' מבטא בעיני את הקול הפנימי, שיודע שכל מה שקבלנו בעולם הוא פיקדון, ועל כן הנתינה לאחר היא זכות.".
שמן על בד 45*65 ס"מ.

שבילי סיפור

ליאורה ורדי

לחישתו של עדן

פגשתי אותו במקום, שלא הוא ולא אני היינו אמורים להיות: וכי מה עושה אישה נשואה באושר, ללא בעלה בדיסקוטק הומה של אוניית נוסעים גדולה? וכי מה עושה גבר במצב בו הוא היה באותו מקום, בקרוז של אוניית פאר ששטה באוקיאנוס האטלנטי?

ברגע שנכנסתי רציתי לברוח. הרעש היה בלתי נסבל. שכחתי מזמן מהו דיסקוטק. מאז שהכרתי את בעלי, עשרים שנה קודם לכן, לא הלכתי למקומות כאלה. אבל אחרי ששה ימים באוניה, ולאחר שתרתי את מרבית מקומות הבילוי, וכשבעלי נותר בשלווה במיטה (הוא טיפוס יום, אני – לילה), החלטתי להיכנס גם לאתר הזה. ואכן הדיסקוטק מרשים, האורות הצבעוניים מהפכים ומשנים דמויות, בגדים וקירות וצובעים גם את המזרקה שבמרכז, וזוגות, במיוחד צעירים, רוקדים במרץ כשארשת שמחה על פניהם, ידיהם אוחזות זה בזה או בועטות במעט החלל הפנוי סביבן.

הוא היה יוצא דופן. עמד בצד, לא חיך, שתה מכוס זכוכית גבוהה והתבונן באנשים הרוקדים.

מבטי נתקל בו. נרעדתי. הוא היה יפה תואר ועיניו הכחולות כבויות מצער. והוא סימן בראשו כאילו אני מוכרת לו. שנינו עשינו צעד קטן זה לקראת זה. הוא אמר לי משהו אך לא הבנתי. עניתי אך הוא לא שמע. הרמתי את ידי כאומרת "המוזיקה!" והוא שרבט רבע חיוך וסימן לעבר היציאה. נעמדנו על הסיפון. בחוץ התנפצו גלים גבוהים.

"אי אם מיקי" אמר. זיהיתי מיד שהוא ישראלי.

"אני דניאלה", אמרתי. רציתי לשאול למה הוא כל כך עצוב, אך העדפתי לענות על השאלה שריחפה באוויר.

"כל כך הרבה שנים לא הייתי בדיסקוטק..."

"גם אני", אמר. "חוץ מזה רציתי לראות אנשים שמחים."

"את מי איבדת," שאלתי בְּרוּךְ.
"את הבן שלי," ענה והסב מבטו לים.
הוא נראה בגילי, אולי כמה שנים מבוגר יותר, כבן 47, והצער היה טרי.
"בצבא?" שאלתי.
"תאונת דרכים. חבר שלו נהג. כן, הוא היה באמצע השירות הצבאי."

הוא הניח את ידו על המעקה השחור. הים קצת נרגע. פרט לרחש הגלים לא נשמע אף צליל. זהב טבעת הנישואים בלט על רקע החשכה מסביב.
"התחתנת צעיר," אמרתי.
"אהבת נעורים," ענה. "היא שוכבת בחדר, בקושי שכנעתי אותה לצאת לקרוז שנתיים אחרי..."
הוא שתק לרגע. "יש לנו עוד שני ילדים שמפצירים בנו להמשיך לחיות, וההורים שלי קנו לנו את החופשה הזו. אבל אני לא נהנה בכלל, משום דבר."
"צר לי כל כך," אמרתי. "לי אין ילדים אבל אני מבינה מה אתה מרגיש."
"יותר קל כשאין ילדים מאשר לאבד ילד," אמר ושלף סיגריה מכיסו, ובלי להסתכל עלי שאל, "יפריע לך אם אעשן?"
שיפריע. מה זה לעומת... ממילא הוא לא המתין לתשובה. שתקנו מספר דקות. ואז התנפץ גל גדול ואני נרעדתי.

"עדן? קוראים לבן שלך עדן? לבן שנהרג, אני מתכוונת."
"איך את יודעת?" הסתובב לעברי.
"אני לא יודעת," משכתי בכתפי. "זה ככה... עלה בראש שלי."
"את קראת על האסון כשהוא פורסם בעיתונים, לפני שנתיים?"
"ואם קראתי, הייתי זוכרת?"
הוא נרכן שוב על המעקה והסתכל על הים. "מוזר שמכל השמות האפשריים בדיוק עלית על השם שלו. אני לא מאמין בטלפתיה."
"אתה מהנדס?" הצעתי.
"כן, מהנדס אלקטרוניקה. ואת?"
זו הייתה השאלה האישית הראשונה ששאל אותי. אפוף בצערו, אפילו לא שאל אותי מדוע אין לי ילדים, דבר נדיר לאישה בגילי שלא מסתירה את טבעת הנישואים שלה.
"מורה לביולוגיה," עניתי, לא בטוחה שהקשיב. הוא עדיין היה שקוע בים.
"עדן אהב לבשל, נכון?"
הוא הסתובב לעברי וכמעט צעק: "הכרת אותו!"
"לא! אין לי מושג מיהו!"
"אז איך את יודעת?"

התשובה כל כך לא התאימה לקרוז, לדיסקוטק, למקצוע שלו, להשקפות שלו, לחינוך שקיבל, לקונסנסוס, לכל העולם: "אני שומעת אותו."

"לא!" הוא צעק, "את מנסה לעבוד עלי? להרשים אותי? לנחם אותי? שני ניחושים מוצלחים הופכים אותך למדיום? כל ה... כל השטויות האלה?"

חיכיתי שיירגע. "פאפי. מי זה פאפי?"

"הכלב שלו," ענה. "הכלב של עדן, היום הוא בן 11."

הוא שאף מהסיגריה. "את אולי קולטת משהו מהמחשבות שלי, אבל את לא מתקשרת מתיים, אני לא מאמין בזה. אין חיים אחרי המוות."

"עדן מוסר שהוא פגש את זיסו. מי זה זיסו?"

"זיסו? לא מכיר שום זיסו. הנה, פה נכשלת."

"הוא מתעקש שהיה לך קרוב זיסו. בעצם לא לך, לאשתך."

האיש מולי אימץ את מוחו. "זיסו... היה לאשתי דוד שנפטר לפני שהכרתי אותה. זישוביץ, זישוביץ, כן, משהו כזה. איך את עושה את זה?"

"אין לי הסבר. אני קולטת."

"זאת פעם ראשונה שלך?"

היססתי. ".... כן."

בעבר זה נראה יותר ניחושים מוצלחים, אך כעת בים שאין לו סוף, חשתי כה קטנה ואינסופית. ומחוברת. שומעת. פעם ראשונה. בוטחת בקולות.

"אבל הרי אין דבר כזה נשמה, אז איך...."

"אם אתה יוצא מהנחה שאין, לעולם לא תקבל ולא תחוה שיש."

"זה לא עניין של הנחה, זה עובדות. המפץ הגדול, דרווין, אבולוציה. הכול כימיה. את מורה לביולוגיה אז את יודעת."

אז הוא כן קלט את תשובתי לגבי מקצועי.

"תראה," אמרתי לו, "יש לך הזדמנות נדירה, חד פעמית, לקבל מסרים מהבן שלך, והאנטי-רוחניות שלך מביאה אותך לבזבז את הזמן היקר הזה על הוויכוח הנצחי והטפל של יש/אין נשמה/חיים אחרי המוות? אני לא מכירה את אשתך, אבל אתה לא חושב שתמצא לחנוק אותך על שלא הסכמת להסיר את עמדת "אני יודע" כדי באמת לדעת משהו שאינך יודע, משהו שאין חשוב ממנו כעת בחיים שלך, משהו שהוא הכי מנחם ומעודד? אתה מעדיף לנסות לשכנע אותי שאין נשמה ולהחמיץ את החוויה של הנשמה של הבן שלך?"

הוא כמעט בלע את הסיגריה החדשה שהצית.

"למה הוא הלך?" קולו היה צרוד ומיוסר. "תשאלו אותו למה עזב אותנו." הוא לא יענה על זה, לא מפני שאינו רוצה או יכול לענות, אלא מפני שיש לך עוד כברת דרך ארוכה לעבור לפני שתבין את התשובה. מאין באנו ולאן אנו הולכים ומדוע אנו עוזבים לאחר מספר שנים מסוים לא ניתן לסכם בשני משפטים."

"אבל את לא חושבת שזו השאלה החשובה ביותר? בעצמך אמרת שיש לי הזדמנות חד פעמית לדעת משהו שאיני יודע."

"אני חושבת שיותר חשוב כרגע לשאול את עדן איך הוא מרגיש." "אז את תגידי 'אני מרגיש טוב, נהדר, אבא טוב לי, אל תדאג', וזה כל כך צפוי ולא מעיד בכלל שזה עדן!"

"הנה, שוב עשית את זה, עמדת 'אני יודע'. אני יודע מה תגידי. בוא נקשיב מה עדן יאמר!"

הוא רצה להגיב, אולי להתנצל, אבל סימנתי בידי לשקט ועצמתי את עיניי. דקה, שתיים, כמה חלפו? חשתי כמו חשמל זורם בכתפיי, ואז לאורך כל גופי. מוחי היה כאילו לא ברשותי בעת שעניתי.

"אני שומעת אותו צוחק, 'זה כמו הוויכוחים שלך עם אימא. למה אתה תמיד קונה לי ליום הולדת מתנה בלי לשאול אותי, תמיד אתה חושב שאתה יודע מה אני רוצה, למה לא תשאל אותי'."

הוא פער את פיו ולא יצאו לו מילים שרצה להגיד. ואחרי שיעול או שניים, הוא זרק את הסיגרית לים.

"עדן, הפציר, 'למה עזבת, איך אתה מרגיש, האם טוב לך שם, במקום שבו אתה נמצא, תענה לי, בן שלי אהוב'."

"אבא, 'לחשתי את לחישתו של עדן, 'אתה זוכר מה אמרתי כשקנית לי אופניים בגיל שבע? אני מרגיש בשמיים. ואז אמרת לי – אז איך היית מרגיש אם הייתי קונה לך אווירון?'"

פקחתי את עיניי, נשמתי עמוקות ומחיתי את הזיעה ממצחי. הידיים שלי רעדו זמן מה.

"זה לא הגיוני, הוא מלמל, 'שום דבר ממה שקורה פה'."

"אני מסכימה אתך, עניתי, 'אך מתברר שיש דברים מעבר להגיון המקובל.'"
"אז איך קולטים אותם?" שאל בחריפות. "כל מה שצריך זה לאבד ילד ואז לקבל מסרים דרך מדיום? או להיות בגיל – בת כמה את? ארבעים פלוס, בלי ילדים, כנראה היית במצוקה שדחפה אותך לחפש פתרונות או נחמה בעולם ההוא... בדברים שמעבר?"

הוא לא איבד שום סימן ושום תוכנה לגביי, על אף שנראה שקוע רק בצערו. חשתי הערכה רבה לחריפות שכלו. חייכתי אליו ונרכנתי לעבר הים. "כן, יש לי את החבילה שלי, ואני לא יודעת מה יותר טוב: להיות הורה שאיבד ילד אבל

עדיין נותרו לו שניים, או לא להצליח ללדת אפילו ילד אחד. אבל בוודאות אני יודעת שלקבל את מה שיש ואת מה שאין זה תנאי הכרחי לאושר, ולקבל במובן הרחב, להיפתח לכל מה שיש – פה ומעבר, להסכים לצאת מאזור הנוחות של החינוך והדעות המקובלות ולהתייחס יותר לתובנות מבפנים ולאינטואיציה, זה הריפוי האולטימטיבי וגם אוטוסטראדה לשמחה מתמשכת.”

זוג צעיר חלף על פנינו, מחובקים. כמה צעדים של התגפפות וצחוק, ואז נעמדו והתנשקו ממושכות.

”תראי מה שהוא הפסיד,” אמר בקול סדוק.

”מיקי,” הסתובבתי לעברו, ”אתה הבנת את לחישתו של עדן? כשקנית לו אופניים הוא חשב שהוא בשמיים. אז איפה הוא נמצא היום?”

הוא קימט את מצחו. ”מעל השמים? מעל המקום שבו אווירון יכול להגיע...”

”בדיוק,” חזרת, ”הוא נמצא בסוג של אושר שאפילו זוג צעיר לא מגיע אליו. זה מה שהוא התכוון, ככה אני מבינה את זה.”

”הלואי,” הוא אמר וניתק מהמעקה, מחווה לי סימן בידו לצעוד לעבר הלובי.

”הלואי שמחר לא אתעורר בבוקר ואחשוב שכל זה היה חלום.”

”אתה לא תחשוב כך,” אמרתי. ”ערב כזה לא שוכחים. לעולם. מניסיוני. גם אני הייתי סקפטית וצינית, הרי גם אני באה מהעולם המדעי. וערב אחד, באירוע רוחני שחברה גררה אותי אליו, חוויתי תובנות מעולם הרוח שהוכיחו לי חד משמעית שהוא קיים, וניפצו את עולמי המדויק הקודם.”

במהלך הלילה, שוכבת במיטה ומתקשה להירדם, חזרתי במחשבותיי על כל משפט שיצא מפי ועל כל תגובה של מיקי, הפכתי וחזרתי ולא היה לי ספק: מיקי יתעורר מחר ויזכור כל מילה, הוא ירשום וישנן ויחזור ויקרא ובכל פעם יתעורר מחדש, ומי יודע, אולי יום אחד ישמע ישירות את לחישתו של עדן.

איור: שרה קופרניקוס

אבי בידה

צועק בכל כוחי

אני עומד ברחוב וצועק, אבל אף אחד לא שם לב. אני פותח את הפה וצועק בכל כוחי, אבל לא שומעים את קולי. אולי לא יוצאות המילים ממני, ואולי כולם, כולם חירשים?! כאילו אני לא קיים, כזה אחד שלא שייך לאף אחד. מיותר. אני שייך קצת לאמא שלי, ואחר כך קצת לאבא שלי. האיש שגר עם אמא שלי, אומר שאני ילד חריג. אמא שלי אומרת, שזה לא נכון. היא אומרת לו, שלהגיד את זה זה "מיותר".

אני לא יודע, מה פירוש המילה מיותר. בבית הספר אני שואל את המורה שלי. היא אומרת לי ככה: יונתן, היא מסבירה, מיותר, זה כמו מה שנותר. למשל, היא ממשיכה ואומרת, אם נחלק שלושה ארטיקים לשני אנשים, כל אחד יקבל ארטיק אחד. אבל ארטיק אחד נשאר, נותר. המורה מחייכת מרוצה, ואני חושב איך אפשר לחלק ילד אחד לשני אנשים?

פעם היינו שלושה: אמא, אבא ואני. אבל עכשיו אני קצת עם אמא וקצת עם אבא. אני זוכר, אני הולך ברחוב, כשאמא מחזיקה אותי בידה החמה מצד אחד. אני מרגיש את חום ידה בתוך הבטן שלי. וגם בחזה. אבא שלי מחזיק את היד שלי השנייה חזק מאוד, כאילו אני אברח לו. אבל אני לא בורח להם. אני מסתכל פעם לצד ימין על אמא ופעם לצד שמאל על אבא.

אנחנו הולכים ככה מחוברים ביד, כמו שרשרת, שהיינו גוזרים בגן לקשט את הסוכה. היינו מכינים שרשרת של אנשים מחוברים מנייר צבעוני וקושרים אותה מצד אחד של הסוכה לצד השני. ככה היינו הולכים ברחוב כמו שרשרת של אנשים מחוברים. ואני צחקתי כל כך! במיוחד כשההורים שלי היו סופרים ביחד: אחת... שתיים... וביחד היו מעיפים אותי באוויר! כשהייתי נוחת לאדמה, הייתי מאוד שמח, וביקשתי מהם עוד פעם אחת לפחות. עכשיו השרשרת לא מחוברת, היא נקרעה... בבית הספר אני עושה בעיות.

יש בכיתה שלי ילד שמן, מפונק, קוראים לו יוסי. יוסי מגיע תמיד לבית הספר עם תיק אוכל. הוא משויץ, בגלל שיש לו שני סנדוויצ'ים וחטיף. הוא גם מספר שיש לו כסף, דמי כיס לשתייה. יוסי חושב שאני מקנא בו. יום אחד בהפסקה, כשהיינו בחצר בית הספר, הוא קרא לי בשמות. הוא אמר לפני כל הילדים שאני ילד יתום. אני יודע מה זה ילד יתום. אז אני אומר לו: "תפסיק, שמן!" אני יודע, שילד יתום זה ילד שאין לו אמא או שאין לו אבא בכלל. אבל לי יש קצת אמא,

ולפעמים – קצת אבא. אני כועס מאוד. יוסי לא מפסיק. הפנים שלי נעשות חמות מאוד. במצב כזה אני לא יודע מה קורה לידיים שלי. אני מכניס לו אגרוף, מכה אותו וצועק: "יוסי, תשתוק!"

מנהלת בית הספר קוראת לאמא שלי ואומרת לה: "אמא של יונתן, אני מצטערת. הבן שלך בעייתי. הוא לא יוכל לבוא יותר לבית הספר". אני שומע את אמא שלי מספרת לאבא שלי בטלפון שאני מושעה. היא אומרת לו, שאני ילד אלים, ולכן צריך להישאר בבית. אמא לוקחת אותי מבית הספר הביתה. היא מחזיקה את היד שלי חזק ומושכת אותי אחריה כמו שאני ילד קטן. אמא אומרת לי: "יונתן, אנחנו נעשה לזה סוף!" אני לא מביין.

האיש שגר עם אמא שלי לא מסתכל עלי ואומר לאמא שלי: "צריך לשלוח אותו לפנימייה. אין מה לעשות!" את זה אני כן מביין. האיש הזה מאוד עצבני. הוא מתחיל לצעוק, והידיים שלו עפות לו מסביב לגוף, ואחר כך גם פוגעות בי. אני לא יכול לראות יותר. אני רץ לחדר וסוגר את הדלת ואת האור, ואז אני בוכה.

בבוקר, כשהאיש הזה ואמא שלי נמצאים בעבודה, אני מחליט על פתרון אחר. אני שם בתוך תיק בית הספר כמה דברים שאני צריך ויוצא מן הבית. בהתחלה אני הולד לאט. ארל אחר רד אני רץ מהר יותר ויותר. עד שגומר לי הרוח. אני עומד.

ציור: טלי עירוני

אביטל איבט לוי

הוא לא השמיע את קולו

מוריס נשען על דלפק קפה דו פאריס. הוא מזמין בתנועת ראש את הקפה-או-לה היומי שלו. מאדו הברמנית יודעת בדיוק, איך הוא אוהב את המשקה שלו: חצי קפה פילטר, חצי חלב מוקצף, שתי קוביות סוכר. ליד הקפה הרווח היא מסדרת קרואסון שקדים, שתי פרוסות קטנות מבאגט דק עם חמאה מלוחה. מאדו הגיעה מכפר בנורמנדי שבצרפת. שחוקה מהעבודה המאוסה ברפת של הוריה, ממזג האוויר הקר ומהגשם הבלתי פוסק, היא וחברתה סוזי מחליטות לנסות את מזלן תחת השמש החזקה של מרוקו.

שתי החברות נוסעות תחילה לטנג'יר, עיר בינלאומית המציעה אין-ספור הזדמנויות. הן מוצאות עבודה כברמניות בקפה אל פוארטו פקניו – הנמל הקטן. הן נהנות מאוד מחיזורי הלקוחות ומהטיפים השמנים שהן סוחטות מהם. האווירה בבר כייפית ומשוחחרת, ומוסיקה קצבית מרקידה את שתי הבנות מאחורי הדלפק. מעולם לא היו כל כך מאושרות. הכפור, הגשם והרפת נשכחו כלא היו. אבל האושר החדש הזה נפסק אחרי זמן לא ארוך: סוזי נעלמת לאחר הסתבכות עם לקוח שתוי. לחוצה ומבוהלת מוצאת מאדו מקלט בקפה אלגנטי בפז, עירו של מוריס. מבט אחד חתם את גורלם של השניים. מאדו, בשנות העשרים שלה, התאהבה נואשות בגבר השתקן.

— איזה חתיך הורס! היא חושבת בעודו שעון על הדלפק. מבטו פוגש את מבטה. עיניו מקפיצות את לבה. בהתרגשות היא מפילה כוס שהיא מנגבת. הכוס נשברת לרסיסים, ואחד מהם פוצע את ידו השמאלית של מוריס. פרט לכמה טיפות דם, לא יוצא דבר ממנו – לא קול של כאב, לא כעס, לא ביטוי של הפתעה, שום דבר! מאדו רוכנת לעברו מבוהלת ומנסה לעצור את הדימום החלש. דאגה משתחלת אט אט במוחה: לאיש הזה אין רגשות!

למרות זאת, היא נמשכת אליו עוד יותר. כך מתחיל הרומן ביניהם, בשקט, בטבעיות וללא מילים. הם מבינים אחד את השני בהסתכלות בלבד. תשוקתם האילמת מציפה אותם ללא צורך בדיבור. גופותיהם הלוחטים מוצאים את דרכם בפשטות. בחדרה הקטן, מעל הקפה, היא שמה לב, שעינו של אהובה עוקבות אחר כל תנועה במרפסת של בניין לבן ממול. מלאת סקרנות היא שואלת על כך בחשאי את לאון, הברמן הראשי. כאן התגורר מוריס עם אשתו לאה ושתי בנותיהם הקטנות: אמילי בת שלוש ואנבל בת שנתיים.

— מתי עזב ולמה?

— לפני כמעט חצי שנה אשתו הרתה שוב. מוריס ככל גבר מרוקאי חשש שגם הפעם תיוולד להם בת. — אני לא מבינה, בגלל זה עוזבים בית ! ?

— את לא יכולה להבין. אצלנו זה מקנה לאב תואר מפוקפק "אבו אל-בנאת" ! הוא פשוט ברח מזה כדי להתגבר על העלבון הנורא. — ככה ? בלי חרטה ?

— את כנראה עדיין לא מכירה את מוריס. הוא גבר בן גברים. כולם אוהבים אותו בפז. הוא ממש גיבור. פעם נכנס בלי היסוס לאש והציל תינוק מהלהבות המשתוללות. — זה עדיין פרימיטיבי וטיפשי, לא ?

— את לא מבינה את הגאווה של גברים. לאון עוזב את מאדו, חוזר לעיסוקו בבר. מהורהרת, מאדו מרימה את ראשה לעבר המרפסת הקטנה המשקיפה אל הקפה דו פאריס. מלאת חמלה, היא ממלמלת לעצמה :

— לא יודעת איך ומתי, לא אהיה שותפה למצב.

בקומה השלישית, בבניין בוטבול, מול קפה דו פאריס, לאה כורעת ללדת. רחמה חברתה ורחל המיילדת מכינות אותה. היא לא פוחדת. זאת לידתה השלישית, ושתי הראשונות עברו בלי קושי. אבל לאה לא שקטה. המיילדת המנוסה מנסה להרגיעה: — לאה חביבתי, אין לך מה לדאוג. הכול יעבור בשלום ! — שאלוהים ישמע אותך !

— הוא תמיד שומע, וישמע גם הפעם. — לי הוא לא שמע פעמיים. מקווה שייתן לי בן הפעם ! — אמן, חוזרות רחמה ורחל אחרי משאלתה של לאה. — ושיגרום למוריס לחזור אלי !

— תפסיקי לענות את עצמך, לאה ! עזרי לי לילד אותך בשלום ! נוזפת רחל. — אם לפחות היה מדבר, הייתי יודעת מה עובר עליו. במקום זה, שקט מוחלט, כלום, ממשיכה לאה להתייפח.

— די לאה ! די, מבטיחה לך שאוציא אותו מהזונה הצרפתייה ! — תשתקו כבר ! ריבונו של עולם, הראש יוצא. זה עניין של שניות. ששש, זה בא ! סאבחאן אללה, פלאי אלוהים ! מתרגשת רחל כמו בכל פעם שהיא מוציאה תינוק מבטן אמו.

— יש לך בת יפהפיה, מזל טוב, לאה !

לאה נאנחת ארוכות, עוצמת את עיניה. רחל מושכת בכתפייה, ורחמה ממלמלת לעצמה: "עכשיו זה בלתי אפשרי לשחרר את מוריס מהזונה !" מהערסל בוקע בכי. הייאוש נעלם, הדממה נפסקת, קולה של תינוקת שובר את השתיקה. החלב פורץ מחזה השופע של היולדת. זרועות חמות מניחות את התינוקת על בטן אמה, מצמידות את פיה לפטמה. בו זמנית נשמעים שני רעשים בחדר הלידה: מציצה נמרצת וטריקת דלת הכניסה לדירה.

אביעד בן יצחק

הזמן שנמחק

"כמה ימים זה היה בסך הכל?" בתי שאלה

"שמונה", עניתי, "והיה גם היום התשיעי אבל לזה עוד נגיע."

ביום השני העיר אותי שקשוק, נדמה לי שזה היה למספר דקות, אולי פחות, שרשרת צלילים של מכשיר אלקטרוני. צלילים לא מוכרים. לפני השקשוק ישנתי, ומיד אחרי שהצלילים החזקים העירו אותי, נרדמתי שוב. **ביום השלישי** אמי דברה אתי. שאלתי, איזה יום היום ומה השעה. זה היה בבוקר. היא ענתה ומיד חזרתי לישון.

ביום הרביעי משהו הפריע לי בגרון. הושטתי יד ומשכתי אותו, פעמון צלצל והתחילה התרוצצות סביבי. משכתי את צינור ההנשמה. זה גרם לשריטה במיתרי הקול ועלה לי בסופו של דבר בניתוח נוסף.

ביום הראשון התרחשה התאונה. התרגיל באש הסתיים. נשארנו בשטח לסדר כמה דברים. התקרבנו לחבית. אלון הקדים אותי בכמה מטרים, ואז היה את הרגע ההוא, חלקיק שניה אחד, שבו אלון הביט בי ואני בו. מרחק של מטר ממקום הפיצוץ לא שומעים את הרעם, רק קול עמום ומהדהד. משהו כמו ווווווווווווווווו. מצאתי את עצמי על הגב. התחלתי בדיקה כללית. ניסיתי לפתוח עיניים, כאב לי, סגרתי אותן. לא הרגשתי את רגל שמאל מהברך ומטה, חששתי שהיא נקטעה, מה יעשה כדורסלן ורץ למרחקים ארוכים בלי רגל? הרגשתי שירך ימין רטובה מאוד. לא ידעתי שאני שותת דם. לא היה לי מושג איך אני נראה. לא הצלחתי לזוז.

הראשון שהגיע היה קצין המרגמות מבה"ד 3. זיהיתי את קולו. הוא ניסה לתת לי קצת מים. חשבתי שצפויים לי ניתוחים, משום מה החלטתי שלא טוב לשתות לפני ניתוחים. לא שתיתי, הרגשתי את המים נוזלים על לחיי. הקצין ביקש מהחיילים תחבושות אישיות. הם לא ידעו, אם מותר להם להוציא תחבושת מ"הכוננות". קורסיסטים המומים, גיחכתי לעצמי. הוא שאג עליהם.

הרופא החטיבתי הגיע, המח"ט שאל אותו מה המצב. "אלון לא טוב, אביעד בסדר", הוא ענה בקול שקט ועניני. צבר קצת ניסיון בלבנון, הבחור, צברנו

ניסיון ביחד. ידעתי שאני בידיים טובות. ניסיתי לשאול אותו על הרגל השמאלית שלי, אולם המילים לא הצליחו לצאת מהפה. מישהו הסיר ממני בעדינות את השעון. זה היה האומגה שלי. עבדתי, לפני הצבא, כמה שבועות כדי לקנות אותו.

נרדמתי אולי טושטשתי, לא הרגשתי כלום, כאילו שהעצבים שותקו. המסוק העיר אותי. זיהיתי אותו על פי הרעש האופייני. יסעור. לא הבנתי, למה הגיע מסוק כזה גדול. בסך הכל שני נפגעים. שמעתי אותו ממריא. במהלך הטיסה ישנתי והתעוררתי לסירוגין. הוא נחת, ומישהו נשא את האלונקה.

“אתה יכול לכבות את הסיגריה?” הצלחתי לדבר ולבקש.

“כן, כן, בטח” הוא התנצל. אין ספור פעמים תהיתי, איך נראה המבט על פניו כשדמות מרוסקת, השרועה בחוסר אונים על אלונקה, הייתה עסוקה בלדבר איתו על הסיגריה. אחותי הגדולה התקרבה אלי, היא שאלה, אם זה היה מוקש. עניתי שלא.

לא יודע כמה זמן עבר. התעוררתי. העיניים היו עצומות, אולם אור חזק חדר דרך העפעפיים.

“אביעד”, מישהו לא מוכר פנה אלי, “אתה בחדר ניתוח. יש לנו כאן צוות מעולה, מיד נרדים אותך וננתח כל מה שצריך”.

הייתי חייב לשאול על הרגל. זו הרי הסיבה שבעטיה נאבקתי להישאר ער. “יש לי את רגל שמאל?” הצלחתי הפעם להוציא את המילים מהפה. “יש לך את כל השלוש”, הוא ענה בהלצה, ומסביב נשמעו צחקוקים. כשבע שעות שכבתי על שולחן הניתוחים ובמהלכן מתתי, “מוות קליני”, כמו שהרופאים קוראים לזה. לא ראיתי מלאכים ולא שרפים, לא הייתה שום קבלת פנים. העיקר שהוחייתי. בזמן כל שהוא באותו יום עברתי ניתוח בעין. אין לי מושג, מתי הוא התחיל ומתי הסתיים. הוא נמשך כחמש שעות.

ביום השמיני האחיות דברו אלי. “נגמרה הקייטנה בטיפול נמרץ, אתה בביתן 14 עכשיו”. נדמה לי, שהן רחצו אותי, אני זוכר במעומעם את פכפוף המים. המשפחה נכנסה, ואותי לא עניין כלום. שאלתי על אלון. “הוא בבית חולים”.

"בטח....." חשבתי לעצמי. כאילו שלא ידעתי את התשובה. החברים מהגדוד הגיעו בהמוניהם, כולם ביחד. התזמון נראה חשוד. גם התשובה האחידה על אלון. רק יואב הסרגל ענה את התשובה יותר בשקט, מהוסס. נימת דבריו הבהירה לי, שזו לא בדיוק התשובה המלאה.

ביום התשיעי הדלת נפתחה, הוציאו את כולם מהחדר, ונשארתי לבד.

"באתי לבדוק לך את העיניים", אמר האיש שנכנס במבטא עיראקי כבד. הוא הסיר את התחבושות מעיני בעדינות השמורה לרחומה שבאחיות.

"מה אתה רואה עכשיו?"

"אותך" עניתי. ראשו היה מכוסה שיער שיבה.

"תסתכל אלי טוב. כמה אצבעות אתה רואה?"

"ארבע ואתה לובש חולצה כחולה. יש לך עט זהוב בכיס החולצה".

הוא העיף מבט אל כיס החולצה שלו וטס החוצה בהתרגשות. עברו כמה דקות עד שחזר. הוא סידר את הנשימה והמשיך בבדיקה. לא הבנתי למה נעלם.

מישהו הביא את שעון האומגה שלי. הוא עבד כמו חדש. המח"ט הסיר אותו ממני בשטח ודאג שיחזור אלי. השקשוק ששמעתי ביום השני היה של סורק ממוחשב. בדקה נדירה בתחילת שנות השמונים. את הצוות ש"שיפץ" אותי בימים הראשונים הקפיצו מהבית. הם טיפלו בי במשך חודשים, כאילו הייתי בנם, עד שהחלמתי.

מכל הימים האלה אני זוכר רק דקות בודדות, ספורות. רופא העיניים המבוגר רץ החוצה מהחדר כדי לבשר למשפחתי שאני רואה. הם לא ידעו את זה עד לאותו רגע. עכשיו, כשעיני הייתה פקוחה, היו חייבים לספר לי, מה באמת קרה לאלון. אחרי שמונה שנים שבהן לא הזלתי דמעה, עיני נרטבו.

חווה אפשטיין

יתיר תינוקי

כשהשתעשעתי אחרי ארוחת הצהריים עם מיטלי המתוקה וזיפתי לה בקול משירי ילדותי הרחוקה, פתאום נשלפת מתוכי, מתוך האין. יכולת להיות בגילה של מיטלי, יתיר, תינוק שלי, לולא צנחת אל תוך העלטה. בשל ילדי כך רציתי. בשל ילדי ממך ניהמתי. אני מתרצת מעמידה פני פוקר בפני הגורל המתעתע, אבל אתה קורע צוהר בין רחמי שאיננו, ורחמי שנותרו ומתוך עלטת החלום דמין צועקים אלי: אימאל'ה, אימא, למה עזבתיני, אימאל'ה, אימא, למה שכחתיני, אז מה אם רק שעות ספורות חייתי? אני קיים.

ארבעה חדשים מלאו ליום היןולדך וגם ליום מותך עת נחלמת אלי לראשונה, אחרי שאיש מרשם האוכלוסין ביקר אותי לשם עניין סטטיסטי. מניתי לו את שלושת ילדי, והוא כעס עלי, למה את קיומו של הרביעי מחקתי. ודאי לבעל מום חשב אותך, ושאוּלי בבית חולים אותך נטשתי, והאמת שבבית חולים, יתיר שלי, אתה הוא שנטשתי לשכב בערש מיתתי (מיטתי לומר רציתי) ולדבר שעות בעיניים בוהות עם כתם רטיבות שבתקרה. גשם שקפא מקור נשר בחוץ. הרוח ערבלה אותו אל על, והוא הלבין את שחור הליל. בסוף דרכו נגע באדמה נמס כהרף עין בחמה נטמן בערוותה העירומה שלג צונח כמו יונים מתות.

"אם תבטיחי מצווה לאלוקים." אמרה הדתייה מן המיטה שמימין (מניקה את תינוקה הטרי, חבוק בתוך חיקה) "הוא יגמול לך, ייתן חיים לתינוקך."

סחר מכר אמנם טבוע בדם היהודי, אבל ילדי, לסחיטה נבזית כזאת וודאי שלא ציפית ברגע כה שביר המתנפץ הרחק אל תוך קפלי הזמן. אכן נשמה ממת לחי מתגלגלת ודאי רק הציצה מעט היססה וגססה להימלט.

"תסתכלי עליו כמה שאת רוצה, אימאל'ה," אמר לי רופא צעיר בג'נס(שערו ארוך, אדמוני, כמו היפי של פעם) וקרב אלי בעדינות את עריסת חדר הלידה. רכות דיבר מביט בי בעין אמונה, אומדת את הידיעה המרה ששש מאות גרם לא ישרדו בפגעי העולם.

"הוא דומה לבני האמצעי," התוודיתי, יודעת, לא בשל שלושת ילדי הוא קרא לי אימא'ה אלא בשלך, יתיר תינוקי הגוסס, המובל, מונשם לשווא, באמבולנס צופר אבלי בקול קורע לב בכל רחבי העיר.

את אוזני אטמתי, יתיר תינוקי, ואתה, מתוך כעסך לחלומותי הגחת, וגם הלילה עלית אל מעמקי, לאחר שמיטלי המתוקה אל לבי חדרה, מבלי דעת שכבר חמש שנים אני מתרחקת, כמו מאש, מילדים קטנים. עיניך הביטו בי שחורות פקוחות ופקחות. פניך ברורים. תואמים. כבר תינוק גדול היית, בן ארבעה חדשים. אולי בשל כך לדבר ידעת ובקול רם וצלול בשמות יקיריך קראת: 'אימא. אבא. יניב. ארז. סיון'.

מטפלת זרה דאגה לך מאז היוולדך, ובמסירות לקחה על עצמה את כל הטרחה וכל השמחה, ואיפה הייתי אני, יתיר תינוקי? איך יתכן, שלא הינקתי ולא פינקתי ולא חיתלתי ולא נישקתי ולא רחצתי ולא חיבקתי. ודאי נטרפתי על דעתי שאותך, מתוקי, זמן רב כל כך נטשתי. לא אחת נכשלתי לשוב ולהרותך. נכשלתי ושתקתי. נכשלתי ודחקתי. נכשלתי ומחקתי. רחמי השכולה, מכווצת לאגרוף, ניקזה לתוכה את כל החמלה וכל הרחמים וכל הדמעות וכל הזעקות וכל הקרעים נקוו בה טלואים בלואים נכלאו בה עד אשר לא יכולה היתה שאת עוד וטרפה נפשה בכפה מרוב צער, ובמותה כמעט איבדה אותי לדעת.

יתיר תינוקי, ממך אני מבקשת, אל תדון אותי, ילדי, לכף חובה על שנכרתי ממך, ושבעתיים אל תדון אותי על שבלעדיך בעולם הזה נותרתי, על שהצמחתי בי שמחות מתוקות חריפות מרות מלוחות ומצאתי שוב טעם.

זוהר ברעם

המערבון שהפך למציאות

אט אט התקבצו חברי מושב רבים לצפות בסרט המגיע פעם בשבועיים. באופן טבעי, לבני נוער הייתה נוכחות גבוהה בין המתייצבים לצפות בסרט שבבית-העם, אבל לא רק הם. הסרט היה לנו כמעט החוויה התרבותית היחידה באותה תקופה רחוקה, ולכן הצפייה בסרטים הייתה לחם-חוקנו. היו בין הצופים בני מושב שביום-יום לא השאירו בו את רישומם במשהו, למעט עצם קיומם... היו כמה פליטי שואה שמאוד אהבו לראות סרטים, מפני שזה חיבר אותם לחיים הטובים והרגילים, שהיו להם לפני מלחמת העולם השנייה. חלק מהעולים החדשים ממרוקו נלהבו לראות סרטים, שחיברו אותם ולו במקצת לעולמות חדשים, זרים להם לחלוטין. גם היו כמה מבוגרים פריקים של סרטים, שטיפוסים כמותם הולכים גם כיום למועדוני הסרט הטוב...

שניים-שלושה מאתנו, לאו דווקא מהצעירים, קיבלו על עצמם בהתנדבות את מלאכת התרגום מאנגלית לעברית. האחראי לתרגום סובב ביד שמאל גלגל עץ שעל גביו סרט פלסטיק צהוב ובו הטקסט של התרגום בכתב יד שחור. לכן "מתרגם" שלא הבין אנגלית, וסובב מהר מדי את הגלגל, הגיע חיש-קל למילים בסוף, "תרגום ירושלים סגל תל-אביב", אף-על-פי שהתמונה ופס הקול עוד נמשכו. בוש גדולה עוד יותר הייתה, כשהסרט נגמר לפני סוף התרגום. או אז מחאות הצופים המאוכזבים לא יכלו לתקן את שלא נעשה בזמן.

אני, שידעתי אנגלית מגיל צעיר, תרגמתי לא פעם את הסרטים. אבל גם לי הייתה בעיה. כששמעתי משפט מיוחד באנגלית, אהבתי להבין היטב את פשרו. לא פעם החזרתי כמעט בלי משים את התרגום אחורה, ועל זה תמיד הזדעק מישו וצעק, "קדימה ולא אחורה, טרונצ'ו". המילה האחרונה היא בבולגרית, ולא הייתה מחמאה. האמת היא שהתרגום בדרך הזאת גרם במשך הזמן למפעיל להיות קשוב וזריז, עת ניסה להבין את המתרחש על הסדין הלבן הגדול שעליו הוקרן הסרט. כך מצאתי עצמי נאלץ בזמן התרגום לחשוב מהר בעברית-אנגלית, וזה עשה לי רק טוב, כי התכונה הפכה לקבועה ולתמיד.

בעיקר אהבנו לראות מערכונים, שיכולנו להזדהות אתם בקלות ולהעריך את גיבוריהם. אחד הסרטים שראינו שוב ושוב היה הסרט "שיין". זכורה לי בבהירות הסצנה בלילה בהיר, שבה שיין הקשיש יושב על סוסו, באוכף תקוע רובה וינצ'סטר ארוך, ובצד השני חבל לאסו מקופל בדיוקנות. הסוס שלו היה מנומר, פסע הלך, ושוב והרים את זנבו בזמן ששיין הקשיש, פניו אדומות וחיוורות בו-זמנית מרוב זעם, דיבר אל שני בניו, קווין וקייל. הוא אמר שהלילה הם יעשו את החשבון עם וין-מורד, השכן הרשע שגנב להם פרות מהעדר. וכן אמר שיין: "לימדתי את האינדיאני הזה, השור הזועף, לא לפגוע ברכושי. אז נדע גם להעמיד את וין-מורד במקומו, ואת הלקח שישפוג הלילה מאתנו לא ישכח, וגם בני שבטי הסיו והאוקילה ידעו על כך".

אינני זוכר, למה היה חשוב, שבני השבטים האלה ידעו על מפעלותיו של שיין הקשיש, אבל החשוב היה מה אמר שיין, ואנחנו בלענו בשקיקה כל מילה. ואז בתנועה הפגנתית שלח שיין את ידו למעילו, ושלף משם בקבוק מתכת שטוח ובו משקה שנקרא "בזיליקי-יולאפ". ידעתי שזה לא תה, כי בנו קווין הפציר בו, "אבא, אל תשתה. זה מזיק לך". אך לא איש מסוגו של שיין יתרשם מדברי הבן הדואג. הוא הערה באחת את תוכן הבזיליקי האלכוהולי לבטנו, השמיע מין נחירה, והחברה יצאו לדרך.

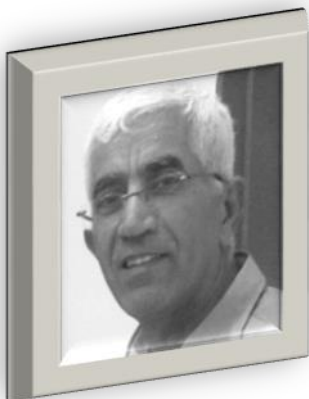
או אז (וצריך לזכור שראינו את הסרט הזה הרבה פעמים) צעק מישהו מאתנו, "איפה האמא", ואני או אחד אחר צעקנו, "מגיעה עם הפרדה", ופטרוב הבולגרי צעק עלינו, "ילדים, איפה החינוך צ'לקס", אבל התמוגג מצחוק בעצמו.

אבל לילה אחד זה נגמר אחרת לגמרי, ומעשה שהיה כך היה: הייתה זו תקופת מתח בטחוני, שנמשכה בשנות החמישים עד מלחמת קדש (מבצע סיני), ונקראה בשם הלא רשמי תקופת הפדאינים. אלה היו מסתננים מעזה לדרום הארץ, סובבים בלילות ואף בימים בין יישובי הדרום ומטילים את חיתתם על המתיישבים.

במושבים, שבהם היו הבתים רחוקים זה מזה אף אירעו רציחות, אבל בעיקר גנבו הפדאינים פרות והעבירו אותן במשך הלילה לרצועת עזה בדרכי מסתור. שרר פחד, ובין אמצעי הזהירות אפילו המיטות סודרו כך שלא כולם ייפגעו אם יחדרו לבית כלשהו.

באותו לילה, הקאובוי הזועם שיין ובניו כבר ניהלו קרב יריות עם אויבם הגדול ויין-מוד. למותר לומר שזה נעשה בעידודנו, בנוסח "קווין, היזהר", "שיין, תירה בו עכשיו". לפתע נשמעו צעקות מחרידות של חבר מושב שגר בסמוך לבית-העם. אי אפשר היה להבין מה הוא זועק, אבל מיד הדליק מישהו את האורות. פטרוב תפס את הרובה שהיה תמיד בצד וצעק, "פדאינים, פדאינים", ותוך כדי ריצה ירה כמה כדורים לכיוון הבית שהותקף. כל מי שהיה במועדון רץ אחריו. בינתיים עוד מישהו מאתנו ירה לכיוון הבית, וגם אנחנו הילדים רצנו לכיוון. להפתעתנו, מיד נורו מספר יריות לעברנו. הפדאינים ירו עלינו מתת-מקלע מסוג קארל גוסטב, אולם פטרוב התגלה כלוחם. הוא המשיך לרוץ לבית שהותקף, וצעק משהו מעין "פרטיזנסקי נרודניה – הורה הורה", שפירושו המקורב "הפרטיזנים מסתערים". הורה זאת הייתה קריאת הקרב שלהם שם במלחמתם בגרמנים, כפי שהסביר לנו אחר-כך. בחוץ חיכה לנו המושבניק, ובלא מילים הצביע על הרפת. כמה מבוגרים זחלו לשם ומצאו את הפרות קשורות שתיים-שתיים, מוכנות להובלה. חיפשו קצת ולא מצאו כלום. השאירו שמירה, ופה ושם מישהו ירה יריית אזהרה. תמהתי והתרשמתי איך החברה המבוגרים האלה, שבעבר לחמו שנים באירופה הכבושה, שומרים על קור רוח מוחלט. "נראה לי, זוריק", אמר פטרוב בענייניות, שלפתע הייתה בה נימה חבויה של מפקד, "שלא צריך יותר תרגום הלילה. אז חברה, בואו נלך הביתה".

מוקדם עם שחר הגיע משמר הגבול עם הגשש, שלא היה צריך לחפש הרבה. הוא מצא שניים שנראו כמו סודנים, בעלי שיער מקורזל, מתחבאים בתוך שיח סברס גדול במרכז היישוב. לנגד עינינו המשתאות הם הרימו ידיים, נשקם מונח על הארץ. הגשש הושיב אותם בכוח בתוך הג'יפ. השנים, מלאים בקוצי הסברס, נאנחו כסובלים, אבל מפחד לא אמרו מילה. כך נסתים אותו מערבון שהפך לחי. ואולי עד היום אנחנו חיים באותו מערבון, רק שבסרט הרבה יותר קל להרוג את הרעים?

אבינעם צברי

פת הלחם לא לי

סיפורה של ילדה, לימים חמותי, שהשתתפה בצעדת המוות

נולדתי בעיר סטרוזניץ השוכנת בצפון בוקובינה שברומניה ב-26 ביוני 1933. הילדות שלי ושל אחי הסתיימה בקיץ 1941, כאשר שמענו בגן הציבורי הדי מלחמה. המלחמה הלכה והתעצמה והחליפה את המולת משחקי הילדות שלי. הגרמנים כבשו בסערה את בוקובינה. לאחר כיבושה עברו מבית לבית, טבחו והרגו יהודים, ואילולא הפקודה מן המרשל אנטונסקו לעצור את הטבח וההרג, גם אני, אחי ובני משפחתי היינו מקפדים את חיינו.

פרק הילדות שלי הסתיים בגיל 8. אין יותר משחקים בגן הציבורי, אין משחק מחבואים עם אחי, אז בגיל 11, אין יותר פינוקים אצל סבא וסבתא ולא אוכל ומטעמים של אמא. את כולנו קיבצו באחד הרחובות המרכזיים של היהודים – ילדים וילדות, נערים ונערות, אבות ואימהות, סבים וסבתות, ומשם לבניין הפנימייה של הגימנסיה הרומנית, מרכז שהפך לגטו. מה יכולתי לעשות כילדה במקום שכזה? רק לשתוק, להשתומם, להביט בשקט בעיניים קטנות וקודרות, להביט באחי, אמי, אבי, סבי, וסבתי ובכל השאר, כולם דוממים, שותקים, ממתנים. שמעתי צעקות בגרמנית של חיילים. אני עומדת בתוך המון דומם, מחזיקה בידי את אחי ואת אבי, אמי מחזיקה ביד את אביה ואת אמא.

בימים הרבים בגטו למדנו לחיות חיי ילדות חדשים. חיילים גרמנים אכזריים מסתובבים, מכים באלות ובקתות הרובים. כמעט תמיד חשתי רעב, ובשיא מצוקת הרעב חשתי את הלמות הלב. רק המוח עבד. מצאתי שיטה להשקיט את רעבוני. בכל פעם שחשתי ברעב, הפעלתי את דמיון המצוקה. בדמיוני אני מכינה לי את התפריט של אמא שאהבתי, לחם אפוי ושמנת מתוקה.

מהגטו העלו אותנו לרכבת משא. הנסיעה ברכבת הייתה מפחידה. לא היה מקום לנשום, דחוסים כולם, אין חלונות, אין נוף, אין אוויר ואין אור. לא ראינו מה יש בחוץ, ומבחוץ לא ראו מה יש בפנים. אבי החזיק אותי ואת אחי, ואמי

החזיקה את סבי ואת סבתי. כולנו עומדים דוממים, אין חיוך ואין צחוק, אין לטייל ברכבת, ואין להביט מבעד לחלון. הריח ברכבת היה נורא, ריח טחב וזיעה, ריח של צינה ושל מוות. כאשר חשתי ברעב והלמות הלב החלה, הפעלתי את דמיון המצוקה, אוכלת את התפריט האהוב עלי, לחם אפוי ושמנת מתוקה.

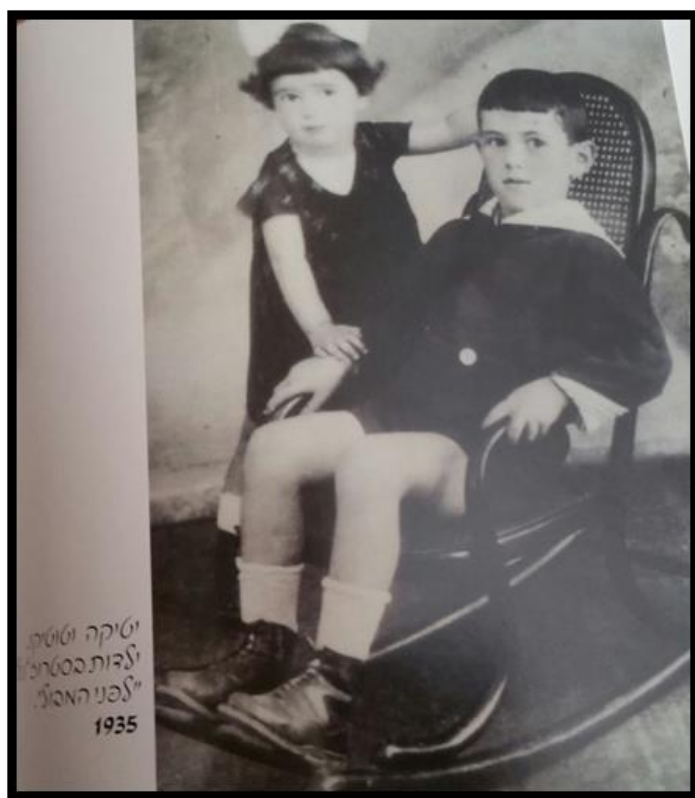

בגבול בסרביה הורידו אותנו מהרכבת, והתחלנו לצעוד "צעדת מוות" (Todesmarsch) למחנה הריכוז ברשד שבאוקראינה. צעדנו בשלשות, אבי מחזיק אותי ביד ימינו ואת אחי בידו השמאלית ומאחור. אמי מחזיקה את סבתי ביד ימין ואת סבי בידה השמאלית. הנופים היו קפואים ולא רק בגלל השלג. המראה היה קודר ולא רק בגלל העננים. צעדנו יחפים, היינו אילמים, לא היה לנו מה לומר ולמי לומר. מדי פעם הייתי יוצאת מהטור, מושכת את אחי להסתכל על הטור האינסופי מקדימה ומאחורה. מדי פעם ראינו אור ממרחקים, אור בוקע מצריף או בית. חשבנו, שזו התחנה האחרונה, אך זו הייתה תחנה לחיילים הגרמנים להתרענן. ואנו צועדים מתחנה לתחנה, תחנות אינסופיות, בקור, בגשם, בשלג, והאורות שראינו מתרחקים ונעלמים. המשכנו לצעוד, ימים ולילות, לא באביב ולא בסתיו, לא בתקופת הפריחה ולא בתקופת שלכת, לא בימים שטופי שמש ולא בלילות ירח, והכול תחת ענן אפור שחור שכיסה את כל השמים, ענן שכיסה את כל המלאכים, ענן שכיסה את האלוהים. הצעדה הייתה קשה. מדי פעם נטשו אותנו צועדים לצדי הדרכים, ושם מתו מרעב ומאפיסת כוחות.

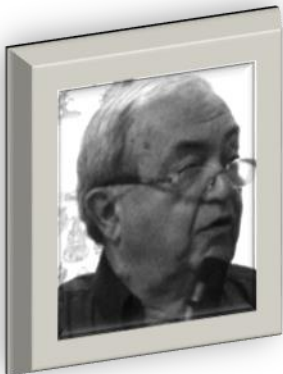
הבטתי לאחור, וראיתי את אמא צועדת לבד, בלי סבא ובלי סבתא. הם עזבו את השיירה. ראינו אנשי כפר אוקראינים בצדי דרכים, והם הביטו בנו במבטי חמלה עם פת לחם שהביאו רק לילדים. חשבתי לעצמי, מה אעשה בפת הלחם שקיבלתי. הפעלתי את דמיון המצוקה שלי, וכך שבעתי, ואת פת הלחם שבידי נתתי לאבי ולאמי, שהיו במצוקת רעב.

צעדנו עד למחנה הריכוז ברשד, שם שהינו במשך שנתיים, עד שהגיעו חיילי הצבא האדום ושחררו אותנו.

עתה, בגיל 80, סבתא לשני נכדים וסבתא רבתא לשני נינים, כאשר אני נזכרת בתקופת ילדותי בגטו, בנסיעה ברכבת, בצעדת המוות ובמחנה הריכוז בעיר ברשד, אני נזכרת בצעדת המוות, עת נתתי את פת הלחם לאבי ולאמי; כי פת הלחם שקיבלתי – לא לי היא.

הדודה מסטרנוביץ'

יעקב אשכנזי

קול הלב

בקושי רב הצליח דוד לעלות לרכבת בלוזאן לכיוון ונציה. הוא היה בדרכו הביתה ושנא פרידות. חש שחלק ממנו נקרע. באותו יום קודר של פרידה משולשת מאהובותיו, חזר מלימודיו בתחושה כבדה. היה עליו להיפרד מהן ובאופן דיסקרטי. כל התקופה של הרומן המשולש לא שקט מצפונו.

אדריאנה

בבוקרו של אותו יום קבע עם אדריאנה מבולגריה, סטודנטית לאמנות באוניברסיטת ז'נבה ומומחית בחריטה אמנותית על זכוכית. היא לבשה שמלה פרחונית, שהבליטה את גזרתה הנאה. הגן הציבורי, ליד המזרקה הגדולה, היה "הגן שלהם", בו נפגשו בפעם הראשונה. היא המתינה לו על הספסל הקבוע בגן, וחיוך רחב נסך על פניה בראותה אותו. הוא חיבקה והתיישב לידה. היא נטלה ידו והצמידה לחזה: "תרגיש איך לבי פועם". ישבו דוממים זה לצד זה. מעין זרם חשמלי זרם דרכם ושיתק את שפתותיהם. "האם תכתוב לי?" שברה את השקט. "בהחלט אכתוב", ענה. "תרצה שאצטרף אליך בסוף לימודי?" שאלה בהיסוס.

"אדריאנה, לא ניתן לתכנן את העתיד. הכל יכול לקרות", השיב וחש רעד בגופה. לפתע הרפתה מאחיזתה בידו. הוא הרגיש שהיא נעלמת לו. גופה התכרבל וראשה צנח לחזה. הוא אחז בה ברפיון, וכך ישבו דקות ארוכות. "אדריאנה, את יקרה לי. לא אשכח את כל רגעי האושר שלנו, ואני בטוח שגם את תרצי לשמור אותם", אמר בעצב. היא הרימה את ראשה, מחתה את דמעותיה וליטפה את פניו. "adieu mon amour", לחשה ונמלטה בריצה, מבלי להסב ראשה לאחור. כמעט רץ אחריה אבל מיד חזר בו.

פרסיאווה

פרסיאווה הייתה חברתו האינטימית. הוא הרגיש שהיא בת זוגתו התמידית, וידע שהיא מוכנה לעשות הכול עבורו. היא ידעה לאהוב ולדרוש אהבה חזרה. למזלם, בעלי הבית שהעסיקוהו היו בנסיעה, כך שכל הבית עמד לרשותם. לאחר ארוחת הצהריים שטרחה להכין להם התיישבו על הספה בסלון. היא נצמדה

אליו כאילו חשה את הפרדה המתרגשת עליה. חום גופה צרב בחזהו החשוף. וכל גופו אמר: "קחיני, אני שלך תמיד". הוא זכר את כל הלילות שבילו יחד ותחושת השלווה שפשטה בו לרגע נשברה בידועו שאלה הרגעים האחרונים שלהם יחד. פרסיאווה משכה אותו אל עבר המיטה, אבל הוא עצר בשארית כוחותיו ואמר בצעדו לכיוון הדלת: "תמיד אוהב אותך". היא אחזה בו. נשקה את ידיו כשדמעותיה מרטיבות אותן: "צ'או אמדו מיאו", אמר והשתחרר מאחיזתה מבלי להסב ראשו לאחור.

מגי

מגי הייתה אהובתו הביתית, אצלה הרגיש כמו בבית, לא רק בגלל היחסים האינטימיים ביניהם, אלא בגלל הקשר הטבעי שנוצר ביניהם. אצלה מצא את הבית שכל כך היה חסר לו. ההיכרות ביניהם נוצרה ביד המקרה. הם נפגשו באחד הנשפים שארגנה הקהילה היהודית, והוא ראה בה חברה טובה. עם הזמן ולמרות שהייתה מבוגרת ממנו במספר שנים, התחילו הקשרים האינטימיים ביניהם, אף על פי שידע שזאת טעות.

כשהגיע לביתה הרגיש את המתיחות וחוסר השלווה בתנועותיה. היא הייתה אישה קטנה וזריזה להפליא. עצב מהול בכעס ניסך על פניה בראותה את פניו. ללא אומר משכה אותו לחדר המיטות, לא לפני שהצמידה אליו את גופה העטוף בחלוק המשי הוורוד, שלבשה לאחר הרחצה. הוא עצר אותה בדלת חדר המיטות ואמר, "מגי, אני חושב שאנחנו צריכים לשוחח". היא הופתעה מאוד מתגובתו ואמרה בהתרסה, "תמיד אהבת להיות אתי". "נכון, אבל עכשיו זהו רגע מיוחד. מגי, אני תמיד אהיה אסיר תודה לך על הבית האוהב שהענקת לי, ואני לעולם לא אשכח ואני אשמור על קשר תמיד!" באומרו מילים אלה היא לא עמדה יותר באיפוקה. זרם אדיר של יללות הדהדו בחדר. היא התחילה להכותו בחזקה ולאחר מכן ללטפו לסירוגין. הוא היה חסר אונים. לפתע קמה ממקומה, הזדקפה ואמרה, "עדיף שתלך עכשיו". הוא קם על רגליו ובלב כבד יצא. בדרכו במדרגות שמע את צעקתה, "דוד, ז'ה טס". הוא נשך את שפתיו והמשיך בדרכו.

עליזה ישי

נביחות

"זו כלבה, סנדי, ראי את עיניה היפות, הרכות והטובות" אומר לי מתי, שיומיים קודם לכן נביחות כלב גדול ושחור הקבילו פני בעלותי במדרגות ביתי וכישרו שהגיעו דיירים חדשים בשכנותי.

רחרוח ידי המושטת מעבר לגדר החוצץ בינינו, אינם מספקים את סקרנותה של סנדי שאינה מבינה מדוע מציבים גדרות וגבולות?! אדרבא, מאתגרים אותה לפרוץ ולדלג מעליהם. חברות מיוחדת התפתחה בינינו, כאשר ידי על התחתונה בקביעת הכללים: "סימני דרך" "וסימון טריטוריה" היוו חלק מביקוריה התכופים אצלי. הפעם האתגר היה שלי: כיצד להיכנס הביתה בעודה עומדת בראש המדרגות ונהמותיה מכריזות:

"הכניסה לזרים אסורה"

לא חלפו ימים רבים וכשכוש בזנבה החליף את נביחותיה כלפי. אולי גם היא התרגלה אלי?!

"ידידות" התפתחה גם בין סנדי לבעלי הטריטוריה הקודמים. נביחותיה ומרדפיה לא ערערו את ביטחונם העצמי של החתולים.

"הפעם הבאתי במיוחד קרשים גדולים ומקדחה" אומר מתי השכן, כחלק ממאמציו בתיקון הסורגים, אך הם כאין וכאפס לעומת נחישותה של סנדי לגרש את הפולשים החדשים, לדעתה.

כשכוש זנבה, עיניה הרכות והטובות חזרו ומלאו את הדממה שהותירה בשהותם בחופשת-הקיץ. עם בוא הסתיו משאית הובלות הממתינה בכניסה הביאה להצצות תכופות במלונה הגדולה שעדיין על כנה.

בצהריים נותרו רק צעצועיה של סנדי על הדשא.

זיוה שמיר

וכל העם רואים את הקולות לשון המראות של חיים נחמן ביאליק

בשירים רחבי היריעה ורחבי ההגות משנות מִפְנֵה המאה העשרים, התקרב ביאליק לפואטיקה הסימבוליסטית המחבבת מצבי סף הרי גורל כבסיפורי הבריאה ומעמד הר סיני. את "הפְּרָכָה" חיבר המשורר בוורשה, שאליה נסע ב-1904 כדי לשבת בה שנים אחדות ולערוך את המדור הספרותי של השלח, הרחק מעינו הפקוחה של מורהו אחד-העם. לאור משנתו של אחד-העם כתב המשורר את שיריו המוקדמים – שירים ארוכים, רוויי פתוס לאומי, שעלו בקנה אחד עם ההגות הלאומית השמרנית של אגודת "בני משה". בוורשה התקרב ביאליק ל"ל פרץ המודרניסט ולדוד פרישמן, מתרגמו הראשון של בודלר לעברית, כלומר לראשוני הסופרים העברים הבתר-רומנטיים, שדגלו ב"אמנות לשם אמנות". שיריו מתקופה זו מגלים תמורות פואטיות ניפרות, ובמיוחד נטייה אל ההזיה והחלום. כמו כן, ניפרת בשיריו משנים אלה נטייה אל הפתיבה הכמו-עממית, הכמו-נאיבית, והתרחקות מן החגיגות הפרוגרמטית של שיריו המוקדמים, שנכתבו למען חוג הסופרים של אודסה. ב"הפְּרָכָה", מכל מקום, עשה ביאליק צעד לקראת מודרניזציה של יצירתו: יש כאן ניסיון להפשטה ולאינטלקטואליזציה של מצבים מורכבים, בצד התבוננות מיסטית בתופעות הטבע ובמעמקי הנפש – וכל זאת כמתוך היענות לצווי האמנות הסימבוליסטית, המבקשת לחשוף את הכללים הבראשיתיים הסמויים שמאחורי "יער הסמלים" של עולמנו. המשורר אף הפעיל כאן, בכמיטב האמנות הסימבוליסטית הנכתבת ממרומי מגדל-השן של האמנות הצרופה, את נפלאות "המאגיה של הלשון", וחתר לאיחודן של התופעות הוויזואליות וצלילי המוזיקה האינטואיטיביים שבתשתיתן,¹ אגב שימוש בסינסתזה "לשון המראות", שחרף מקוריותה וייחודה, עולה ובוקעת ממנה גם בת-קול רחוקה ממעמד הר-סיני ("וְכָל-הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת וְאֶת הַלְפִידִם וְאֶת קוֹל הַשָּׁפָר וְאֶת הָהָר עֶשֶׂן"; שמות כ, יד).²

מעמד הר סיני, מראותיו וקולותיו, עולה גם מן הפואמה "המתמיד", שביאליק סיים את כתיבתה כשנתיים-שלוש, לפני שכתב ופרסם את "הברכה", אגב שכלולה לקראת הכללתה בקובץ שיריו הראשון (שירים, הוצאת תושיה, ורשה תרס"א). כאן אומר האני-הדובר על בית-הישיבה: "הפה אֲדִיָּרָה – מְאוֹרוֹת עֲתִידִים, / הַיּוֹצְרִים אֶת רוּחָהּ עַל הָאֲבָנִים? – / כִּי מָה הֵם הַקּוֹלוֹת וְמָה הַלְפִידִים / הַנוֹשָׁאִים הַנֶּפֶשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם!".

הַרְמָזִים כְּגוֹן אֵלֶּה מִצְוִיִּים גַּם בַּפֶּרֶק הַפְּתִיחָה שֶׁל סִיפּוּרוֹ "סִפִּיח", הַמְסַפֵּר בְּרוֹבֵד הַנִּגְלָה אֶת סִיפּוּרוֹ שֶׁל יֶלֶד קֶטֶן שֶׁהִמְרָאוֹת וְהַקּוֹלוֹת מִתְּבוֹלָלִים בִּנְפֹשׁוֹ, לֹלֵא גְבוּלוֹת וּמִגְבּוּלוֹת, וּבְרוֹבֵד הַנִּסְתָּר מֵעֵלָה רַעֲיוֹנוֹת מִן הַהִגּוֹת הַסִּימְבּוֹלִיסְטִית בְּדַבָּר הַתְּהִלִּיכִים הַמִּתְחַלְלִים בִּנְפֹשׁוֹ שֶׁל הַמְשׁוֹרֵר:

וַיֵּשׁ שֶׁנִּתְרַקְמוּ הַמְרָאוֹת וּבָאוּ מִתּוֹךְ פְּלִיטֵי קוֹלוֹת וְצִרּוּפִיהֶם. רַבִּים הַקּוֹלוֹת בְּחֹלֶל הָעוֹלָם וְשׁוֹנִים אֵלֶּה מֵאֵלֶּה, וּפְנִיִּם אֵין מִסְפָּר לָהֶם. מִי יִגִּיד מִשְׁמַעַם וּמִי יָבוֹא עַד חֶקֶר תְּכוֹנָתָם? קוֹלוֹת יוֹם וְקוֹלוֹת לַיְלָה. שְׁחוּצִים וְצִנּוּעִים. עֲזִים וּרְפִי כוֹחַ. נִמְשָׁכִים עַד אֵין קֶץ וְנִקְצָצִים פְּתָאִם. שְׁנֵעַת טוֹבֵעַ בִּקְצֵה הָעוֹלָם וְאִנְקַת הָרוֹג מִפְּרֵפֶר בִּיעֵר. כְּרוּחוֹת אֵין גְּזֵיָה הִיוּ בְּעִינִי, רָצִי אֱלֹהִים וְנוֹשָׂאֵי דְבָרוֹ, הַמְשׁוּטָטִים הֵנָּה וְהֵנָּה עַל כִּנְפֵי רוּחַ, טָסִים כְּחֻצִּים מִמִּחְבּוּאָה לְמִחְבּוּאָה, מִגִּיחִים רִגַּע וְנִעְלָמִים פְּתָאִם, וְאֵין יוֹדֵעַ מוֹצֵאִם וּמוֹבָאִם וְעֵין לֹא תִשׁוּרָם. וַיֵּשׁ אֲשֶׁר שְׁמַעְתִּי אֶת הַדְּמָמָה וְאֶת הַקּוֹלוֹת רֵאִיתִי, כִּי לֹא יָדָעוּ עוֹד חוּשֵׁי גְבוּלוֹת וּמִצְרִים, וְהָאֶחָד בָּא בְּשֹׁדֵה רַעְהוֹ. הַקּוֹל מִשָּׁךְ עִמּוֹ אֶת הַמְרָאָה, הַמְרָאָה אֶת הַקּוֹל, וְהָרִיחַ – אֶת שְׁנִיהֶם.

הַ"מִּסָּה" הַקְּצֵרָה הַזֹּאת עַל הַקּוֹלוֹת, הַמּוֹבָאֵת בִּ"תְּמִימוֹת" כְּחֻוִּיּוֹתָיו שֶׁל יֶלֶד קֶטֶן, מְזַכֵּרָה אֶת אִמִּירוֹתָיו שֶׁל בּוּדְלֵר עַל הַרִיחוֹת בְּשִׁירוֹ הַנוֹדֵעַ "Correspondances". קְלִיטָתָם שֶׁל רַעֲיוֹנוֹת סִימְבּוֹלִיסְטִיִּים, מִתְקַדְּמִים וּמוֹדֵרְנִיִּים מֵאֵלֶּה הַרומַנְטִיִּים שֶׁהִזִּינוּ אֶת מִיטֵב שִׁירָיו, נִפְרָת אֲצֵל בִּיאֲלִיק גַּם בְּמִסּוֹתָיו בְּעִנְיֵי פּוֹאֲטִיקָה וְלִשׁוֹן (לִמֶּנּוּ "חִבְלֵי לִשׁוֹן" מ-1903 וְעַד "גִּילּוֹי וְכִיסּוֹי בִּלְשׁוֹן" מ-1916).³ כֵּן בּוֹלְטִים רַעֲיוֹנוֹת אֵלֶּה בְּכִתְבּוֹ "הָאוֹטוֹבִיּוֹגְרַפִּית", לִמֶּנּוּ טִיּוֹטוֹת הָאִיגְרָת שֶׁכָּתַב לְקִלּוֹזֶנֶר ב-1903 וְעַד לְפָרֶק הָרֵאשׁוֹן שֶׁל "סִפִּיח", שֶׁנִּכְתַּב בִּימֵי הַמִּלְחָמָה וְהַמַּהְפָּכָה. בְּכָל אֵלֶּה יֵשׁ שִׁימוּשׁ בְּמוֹשָׁגִים מִיסְטִיִּים, הַשְׁאוּלָּם מִתִּיאֹרִיָּה שֶׁל רַגְעֵי הַסֵּף הַגְּדוֹלִים שֶׁל הָעַם וְהָעוֹלָם – מִפְּרִשַׁת בְּרָאשִׁית וּמִמְעַמַּד הַר סִינִי – לְשֵׁם עִיצוּבָה שֶׁל חוּוִּיָּה אִישִׁית רַבַּת עֲצֻמָּה בְּחִיּוֹ שֶׁל הַיַּחֲדָד הַנִּבְחָר. כָּל נִיסְיוֹן לְהַעֲנִיק לְתוֹפְעוֹת הַמִּתּוֹאֲרוֹת בִּיצִירָה כִּ"הַבְּרָכָה" פִּירוּשׁ גְּדוֹר וְחָד-מִשְׁמַעִי לֹא יַעֲלֶה יָפָה, שֶׁכֵּן פּוֹאֲמָה חִידָתִית זֹו, הָעוֹמֶדֶת בְּאִיזוֹר הַדְּמּוּמִים שֶׁבֵּין רומַנְטִיקָה לְסִימְבּוֹלִיזְם, חוֹמַקֶּת מִן הַמוֹגֵדֵר וְהַמְּפוֹרֵשׁ,

וחרף יסודות כמו-אלגוריסטיים המצויים בה בעליל, במרכזה עומד הסמל הבלתי ניתן למיצוי.⁴

ביאליק עצמו דיבר על תערוכת זו שבין המתוכנן למקרי, או בין היסוד הרציונלי לבין היסוד הסטיכי והבלתי מודע שביצירתו, כשנשאל בדבר כוונתו בפואמה חידתית אחרת שכתב באותה עת – "מגילת האש" – שאף היא כמו "הפְּרָכָה" ניצבת באזור הדמדומים שבין רומנטיקה לסימבוליזם. בהרצאה על יצירה זו, הודה במפורש בהכנסת יסוד אלגורי מתוכנן ללב לבה של יצירת וידוי אישית:

כאן, רבותי, הכנסתי כבר מוטיב מתוך כוונה. כאן יש מקום, ואולי זהו המקום היחיד, שעשיתי כך. יש להבדיל בין אלגוריה ובין סמל. סמל זהו משל נקי, שאפשר לו לשמש לאלפי משלים. האלגוריה עשויה מתוך כוונה, ומתכוונים לעניין אחד על פי רוב. יש אלגוריות יותר מעניינות, אבל על-פי-רוב באה אלגוריה, כשרוצים להסתיר דבר-מה, תחת לומר באופן ישיר ומוכן לכול. אם יש איזו סיבה להסתיר – סיבה של פחד, סיבה של צנזורה, או כשאין אני רוצה, שזה העומד יבין – אני בוחר בלשון ערומים, בלשון רמזים, או בלשון מותנית. להפך, לסמל מובן לכול, וכל אחד יכול לראות בו מה שהוא רוצה, ויכול לתת לו נמשל כטוב בעיניו.⁵

מילות הסיכום של ביאליק על טיבו של הסמל הספרותי – "וכל אחד יכול לראות בו מה שהוא רוצה, ויכול לתת לו נמשל כטוב בעיניו" – יכולות לשמש כעין מוטו לפרשני שיריו הארוכים מן העשור הראשון של המאה העשרים, ובמיוחד "הפְּרָכָה" שבמרכזה סמל אין-סופי, שעוצב כמשטח מים מלוטש כראי, שכל המראות המתגוננים משתקפים בו ומשנים את טיבו ואת צבעו (ואף הוא מזין אותם במימיו). מראות הטבע – הפְּרָכָה, האלון, היער, השמש, הירח, העננים – אף הם סמלים רבי-אנפין, החומקים מכל פירוש חד-ערכי. חרף היות סמלים אלה אחוזים זה בזה כבאלן הספירות הקבלי, שממנו נגזר סמל הפְּרָכָה, אין להופכם לסמלים קבליים-חסידיים פרי העולם הדתי, אף אין להופכם לשלד אלגורי דל ומדולדל, שבו יחס של 1:1 בין סימן למסומן. ואולם, גם פרשן אשר מתוך התנגדות נחרצת לאלגוריזם – פרי דעות קדומות רומנטיות – יראה בבְּרָכָה תופעת טבע כפשוטה מתמונות כפר ההולדת האוקראיני, ותו לא, ירדד את היצירה וייטול לא מעט מעושרה. בסופו של השיר ומן הרמיזות הבין-טקסטואליות המשוקעות בו, עולה בבירור ש"האני" הנועז, בחר ה', שהוקדש לשליחות הנבואית, עשוי להיות משורר ומנהיג, אמן ושליח ציבור, בעת ובעונה אחת. כדי להוציא את חזיונות היקום מן הכוח אל הפועל דרוש תיווכה של עין אמן, שכמוה כבְּרָכָה.⁶ אף נאמר כאן במפורש:

בְּלִשׁוֹן זֶה יִתְּוֹדַע אֶל לְבַחֲרֵי רוּחוֹ,
 וּבִה יִהְיֶה שֶׁר הָעוֹלָם אֶת הָרְהוּרִי,
 וְיוֹצֵר אֶמֶן יִגְלֹם בָּהּ הָגִיג לְכַבּוֹ
 וּמַצָּא פְתוּרֹן בָּהּ לְחִלּוּם לֹא הָגוּי [...]...

(“הבִּרְכָּה”, שורות 188 – 191)

ברגעי ההתגלות, בוקעת כאן מן הדממה לא רק קריאת “אייכה?”, המרמזת לכך שתודעת האדם, בחיר ה’, גמלה והבשילה, והוא כבר טעם מעץ הדעת, ויודע להבחין בין טוב לרע. מפרק זה של הפואמה עולים גם הדים ממעמד הר סיני, המרמזים לחשיבותה הרבה של סצנת ההקדשה. האל המסתתר (ראו שורה 178, והשוו ישעיהו מה, טו) הוא מושג המעלה על הדעת את התגלותו החלקית אל האל למשה: “וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשִׁמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשִׁפְתֵי כָפִי עָלֶיךָ עַד-עֲבָרִי וְהִסֹּתִי אֶת-כָּפִי וְרָאִיתָ אֶת-אַחֲרֵי וּפָנִי לֹא יֵרָאוּ” (שמות לג, כב). וכאן, העצים מסתכלים באדם בהשתאות, כאומרים: “מֶה-לָּזֶה בִּינִינוּ?”, אמירה המזכירה את זו של מלאכי השרת על משה רבנו בזמן מעמד הר-סיני: “מֶה לִּילֹד-שֶׁה בִּינִינוּ” (שבת פט, ע”א). משמע, בחירו של האל – הנביא – בין שהוא המשורר, בין שהוא המנהיג – מתעלה ברגע ההקדשה למדרגה עליונה, למעלתו של אדון הנביאים, המכשירה אותו לשליחות קדושה והמעלה אותו מעל לבני אנוש רגילים.⁷

מעמד הר סיני ומתן תורה, המתרמזים כאן כבמטפורה לרגע התקדשותו של בחיר ה’ לנביא, הוא חיזיון בעל השלכות לאומיות נכבדות, אך גם חיזיון אוניברסלי, שכן שלוש הדתות המונותאיסטיות נקשרות למעמד נכבד זה. הסטרופה האחרונה של “הבִּרְכָּה” חורגת אפוא מן הספרה הלאומית, ומקבלת ממדים אוניברסליים. היא אפילו חוזרת במובנים מסוימים אל העולם האלילי הקדמון, של טרם מעמד הר-סיני. החזרה אל ימי בראשית הקמאיים של טרם אמונת הייחוד, מתגלה בצירופים “אליליים”,⁸ כגון “שפת אלים”, “שר העולם”, “שר היער”, ואלה מתוגברים בממדיהם הגלובליים של חזיונות הטבע:

הָלֹא הִיא לִשׁוֹן הַמְּרָאוֹת, שִׁמְתַּגְלָה
 בְּפֶס רְקִיעַ תְּכֵלֶת וּבְמַרְחֲבִיו,
 בְּזֶד עֲבִיבֵי כֶסֶף וּבִשְׁחַר גְּלִמְיָהָ,
 בְּרִטְט קֶמֶת פֶּז וּבִגְאוֹת אֶרֶז אֲדִיר,
 בְּרִפְרוּף כִּנֶּף צִחוּרָה שֶׁל הַיּוֹנָה
 וּבִמְטוֹת כִּנְפֵי נֶשֶׁר,
 בִּיפִי גּוֹ אִישׁ וּבִזְהַר מִבֵּט עֵינָן,
 בְּזַעַף יָם, בְּמִשְׁוֹכַת גְּלִיוּ וּבִשְׁחֻקָּם,
 בְּשִׁפְעַת לֵיל, בְּדָמִי כּוֹכְבִּים נוֹפְלִים

ניגודים אלה מגלמים את הרצף שבין ההתחלות הרפות והצנועות לבין התופעות הבשלות, המופיעות במלוא הֶקֶפֶן וְהֶדְרָן, כשהן מוארות באור יום מלא. לכל תופעה יש עת לְדָהּ, הבשלה, כמישה ומוות. בשעה זו, שעה של התגלות ושל חסד אלוהי, מגיעה לכל התופעות עת גמילה והבשלה. הגיעה העת לכעין בראשית חדשה, או לכעין מתן תורה מחודש – לרגע שבו הכול רואים את הקולות, ושבו ניתן "לשון" ל"מראות". רגע זה, האפוף הוד וקדושה, מצטיין בקליטה סימולטנית של החושים, וכישרונו של האמן הנבחר הוא המקשר מראה למראה, חוש אחד למשנהו, משליך את פְּבּוּאוֹתוֹ על העולם ואינו מסתפק בשיקופו. בסוף הפואמה, חורגת הברכה מממדיה הלאומיים, והופכת "בַּת-עֵין פְּקוּחָה שֶׁל שַׁר הַיַּעַר" – סמל האלוהות הפנתאיסטית המתגלה בכל תופעות הטבע.⁹

בשורות החותמות את הפואמה מתחלף אוצר המושגים האילי באוצר המושגים היהודי-המיסטי, ונעשה בהן שימוש רב-אנפין במדרש על המילה המקראית "בכל": "בְּכָל צוּפְיָהּ וְהָפֵל צָפוּי בָּהּ". הברכה, כמו ספירת מלכות, האחרונה בעשר הספירות, אין לה צבע מְשֻׁלָּה, ועל כן היא משמשת פְּבּוּאוֹה לְכָל הגוונים, הקולות המראות. ה"אני"-המשורר נוהה אליה כאל דביר מקודש, מתבונן בה ממושכות – בבת העין הפקוחה, הצופייה בכול ושהכול צפוי בה. ביאליק השתמש בסמל הברכה הטעון במשמעויות קבליות כדי להגיע למטרה סימבוליסטית וללכוד העולם בכליותו. בשירו הברכה הופכת הן לְפְּבּוּאוֹת העולם והן לעולם בפני עצמו, בעל אוטונומיה משלו, כעין "דביר", או "קודש קודשים", סגור ומסוגר, של מראות ושל קולות המשתברים אלה באלה עד לאין סוף.

הערות:

1. כגון בפרק הסערה, שבו ריבוי צילי [R] והאפקטים האונומטופאיים שהם יוצרים מעניק תחושה של סערת רעמים. גם בפרק השחר, ריבוי מילים הגזורות משורשים כפולים ומרובעים וריבוי צילילים חֲפִיִּים [H, X] גורמים לתחושת רכות אוורירית. גם שינויים שהטיל ביאליק בצירופים כבולים נעשתה כאן כמעט בדרך בלתי מוחשת, ולא בדרך הקלמבור המשכילי (כגון הפיכת הצירוף המקראי ל"חסין יח" לצירוף הביאליקאי "חסין יער" או בהפיכת הצירוף השגור "חורש מזימות" ל"חֲרֹשׁ רב מזימות").

2. והשוו לסוף הפסקה השנייה בפרק הראשון של הסיפור "ספיח" (סיפור המכיל אף הוא כמו המסה "גילוי וכיסוי בלשון" משקעים של הגות סימבוליסטית): "ויש אשר שמעתו את הדממה ואת הקולות ראיתי". על מקומה של הסינסתזה ביצירת ביאליק, ראו ש' זנדבנק, *מגמות יסוד בשירה המודרנית*, תל-אביב 1990, עמ' 16 – 23.

3. ד' שמיר, השירה מאין תימצא, תל-אביב 1987, עמ' 43.

4. על נחיתותו של הפשט בתוך ארבע האפשרויות הפרשניות של שיטת פרד"ס דיבר ביאליק בהרצאתו "על השניות בישראל" (ח"נ ביאליק, דברים שבעל-פה, כרך א, עמ' לט). על המשל כציור הבא להמחיש רעיון סבוך ולקצר את הדרך להבנתו (שם, כרך ב, עמ' מח-מט).

5. ח"נ ביאליק, דברים שבעל-פה, כרך ב, עמ' לא.

6. הברכה המוקפת בעצים מדומה לבת עין פקוחה, והכוונה לא רק ל"עין" במובן של "מעייין", אלא גם לאיבר הראייה, הבנוי אף הוא במתכונת המעגלים הקונצנטריים: אישון המוקף בגלגל העין המוקף בלבנת העין המוקפת בריסים. כך מתוארת הברכה שעולמה "תקרתו – כיפת תכלת קטנה [...] ראי כסף בתוך מסגרת דשא רטוב, ובו עוד עולם קטן, עולם שני".

7. ואפשר שההפך הוא הנכון: שהילד שנתבגר מגורש מעולם המלאכים הפנטסטי, ועתה מזומנים לו ימי החולין, נעדר כל חן וזוהר, כבסיום הפואמה "זוהר", שבו אובד היחס האינטימי עם העולם, וגוברת תחושת הזרות והניכור. כאן וכאן, תום הילדות ורכישת המודעות חוצצים בין האני לעולם. שעת הצהריים, המסמלת את עת הבשלתם של תהליכים פיזיים ונפשיים, היא השעה שבה הופך הדובר מילד לנער. לפיכך, אפשר שאמירתם של העצים "מה לזה בינינו", המזכירה את אמירתם של מלאכי השרת, אינה מבטאת השתאות, כי אם זלזול באדם וגירושו מגן העדן של הילדות.

8. האווירה הכמו-אלילית של סיום השיר נקשרת כמדומה להנחה הניטשיאנית שהשמיעו ברדיצ'בסקי וטשרניחובסקי בדבר עליונותו של ישראל הקדמון, האלילי, שלפני מעמד הר סיני, שהיה מלא עוז וגבורה ותשוקת חיים; אך מוסר הנביאים החניק בו את חירותו, ודן אותו לחיי עבדות.

9. שימוש מעניין בתופעת הסינסתזה – הקליטה הסימולטנית של החושים – ערך ביאליק גם בשירים אחרים מאותה תקופה (כגון "תַּעֲלֵכֶת הָאֵזֶר עַם-הַחֶשֶׁן הַמְּתוּקָה" בשירו "זוהר" וכגון "הַשּׁוֹמֵעַ אֶת רִיחַ שְׂרָבִיטִים תְּדַשִּׁים וְיִרְקִים" בשירו "גבעולי אשתקד").

חיים נחמן ביאליק – איור: איתן ארנון

קולות מלחמה – בעקבות שירי הזמר של מלחמות ישראל

בעקבות מלחמות ישראל הראשונות – מלחמת העצמאות, מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים – נכתבו עשרות שירי זמר שאינם מבטאים רק את רגשותיהם של כותביהם או את ההווי הצבאי, אלא גם את הלך רוחו ורחשי לבו של העם. שירי הזמר הושרו בעיקר על ידי להקות צבאיות, שהיו מעין מכשיר בידי הפיקוד העליון של צה"ל לטיפול ולהאדרת מיתוסים של גבורה, נכונות להקרבה ואהבת הארץ. שירי הזמר, שהפכו ברבות השנים לנכס צאן ברזל בתרבות הישראלית ובזמר העברי, מהווים חלק בלתי נפרד מן הזהות הישראלית, ומשקפים את הקשר המיוחד שנרקם בין היחיד לבין האומה. לשירי הזמר שני סממנים מרכזיים: הזיכרון והמחאה. הצורך לזכור את הנופלים, מתקיים לא אחת לצד צורך אחר – הצורך להביע מחאה כלפי מנהיגי המדינה ומוסדות השלטון.

שירי מלחמת העצמאות

בשירי הזמר של מלחמת העצמאות, בולטים שני משוררים: חיים גורי וחיים חפר. חיים גורי שירת כסגן מפקד פלוגה ("פלוגת ברן") בגדוד השביעי של חטיבת הנגב בקרבות חזית הדרום במלחמת העצמאות. שירו הידוע, "הרעות", הוא שיר זיכרון למתים במלחמה, שהפך את המשפט "נזכור את כולם" למוטו מרכזי בטקסי ימי הזיכרון לחללי צה"ל: "אך נזכור את כולם/ את יפי הבלורית והתואר/ כי רעות שכזאת לעולם/ לא תיתן את לבנו לשכוח/ אהבה מקודשת בדם/ את תשובי בינינו לפרוח". אחוות הלוחמים מתוארת כמקודשת וכנצחית. האמירה "כי רעים שנפלו על חרבם/ את חייך הותירו לזכר" מבטאת את הרעיון שבמותם ציוו לנו חיים. כך גם בשירו "באב אל וואד", שנכתב לזכר הנופלים בקרבות על הדרך לירושלים ומבטא את החובה לזכור: "לנצח זכור נא את שמותינו", "ואני זוכר אותם אחד אחד", "אל ישכח אותנו", "באב אל וואד".

חיים חפר היה ממייסדיה ומפקדה של "הציזבוטרון", להקת הזמר והבידור של הפלמ"ח. גם שיריו מדגישים את החובה לזכור כל לוחם. שירו "דודו" נכתב

לזכר דוד צ'רקסקי, שהיה מ"מ בגדוד השלישי של הפלמ"ח ונפל בהתקפה על משטרת נבי סמואל במצודת כ"ח. "עם שחר הבאנו אותו מן הקרב. / ... רעי, נא אמרו והגידו?/העוד מחייך הוא שם, דודו?" הברוש מרכין את ראשו בצער על מות החייל, שדמותו השמחה ומלאת החיים חרותה לנצח בזכרונם של חבריו. השיר "הקרב האחרון", שנכתב כחודשיים לאחר תחילת מלחמת השחרור, הושר לראשונה במסיבה שנערכה לכבוד יחידה קרבית שעמדה לצאת לנגב. השיר מתאר סיטואציה דמיונית: "ערב עוד יבוא, וסחר בשמיים. / ובחלונך יבקע פתאום האור. / לשולחן נסב, נרים כוסות היין, / וכל איש אותך יזכור [...] / הנופלים, גם הם, אז יעמדו בפתח, / ומצחם כליל ילבין". הלוחמים שנתרו בחיים אינם זוכרים רק את אהובתם, שהיא האישה, האדמה והמולדת כאחת, אלא גם את הלוחמים שנפלו בקרב. השיר "יצאנו אט" מתאר אישה שמטיילת בכרמים בשעת לילה ונזכרת בפלוגת לוחמים. האישה האהובה היא גם סמל לארץ שבוכה על חייליה שצריכים לצאת לקרב ולהילחם.

לצד הזיכרון עולה לעיתים גם מחאה, כמו בשיר "השחרור", שבו כותב חפר: "כי אם יש כך לוחם ללא בית וגג- / השחרור לעולם לא ידרוך על ספך! / בדמם הם כיסו את גופך בגד חג/ נא, הושיטי להם את ירך!" הדובר פונה אל המדינה בבקשה שתתמוך ותסייע ללוחמים שמסרו את חייהם ונפשם למענה גם לאחר המלחמה, מכיוון שאם לא תעשה כן, היא עלולה לאבד את עצמאותה וחירותה. אל למדינה לנטוש את לוחמיה לאחר נצחונה, מכיוון שקיומה תלוי בלוחמים. נימה של מחאה רכה ומפויסת מופיעה בשיר "הפלמ"חניק מחפש את המחר". וכך כותב חפר: "בזה היום הולך הוא בעשן ואש, / והוא זוכר את הקרבות אשר עבר, / אבל עם ערב, טרם קרב שוב יתחדש- / תמיד, תמיד הוא מחפש את המחר".

שירי מלחמת ששת הימים

בשירי הזמר של מלחמת ששת-הימים זכרון החיילים הנופלים נוכח לצד גילויים של תחושות עליונות, יהירות ואופוריה. הסיבה המרכזית לכך נובעת מהניצחון המזהיר של ישראל על צבאות ערב וכיבוש שטחים בעלי חשיבות היסטורית, לאומית ודתית לעם היהודי. בשיר "איגרת לנאצר" (מאת בני ברמן) מוצג נשיא מצרים כנשיא חלש לעומת ראשי הצבא דאז: הרמטכ"ל יצחק רבין ושר הביטחון משה דיין. הדובר בשיר מציע לנאצר להיזהר מישראל, כי המחר שתספוג מצרים עלול להיות קשה: "נאצר, נאצר, כדאי להיות זהיר/ כי אנחנו בדרך לקהיר... כך גם הדובר בשיר "נאצר מחכה לרביץ" (מאת חיים חפר),

שמלגלג על נאצר ומציג אותו כאדם חלש לעומת יצחק רבין. הזלזול כלפי נאצר מופיע גם בשיר "פגישה במילואים" מאת ידי מנוסי. השיר מתאר קבוצת חיילים בשגרת מילואים שחופרת בור תוך שהיא מלגלגת: "אם נאצר כל כך גיבור/ יופיע בלילה – יאללה, אינשאללה/ ייפול הוא לתוך הבור".

בין שירי מלחמת ששת הימים בולט השיר "הכותל", שנכתב על ידי יוסי גמזו שעות אחדות לאחר שחרור העיר העתיקה, כאשר עמד עם קבוצת כתבים בסמטת הכותל. השיר מתאר את עמידתן של ארבע דמויות מול הכותל: נערה, צנחן, אם שכולה ורב ישיש. בעבור כל אחת מהדמויות מסמל הכותל דבר אחר: לנערה הכותל מסמל את הגשמת ההבטחה למלכות ציון; לצנחן הוא מציין המשכיות, מכיוון שסבו קבור בהר הזיתים, לאם השכולה הכותל מזכיר את המחיר הכבד של הדם שנאלץ העם היהודי לשלם בעבור הגשמת חלומה; בעיני הרב הישיש חיילי צה"ל הם כמו כוהנים במעמדם ולוויים בדוכנם. אפילו מדיהם, מדי הצבא, נראים בעיניו כמדי כהונה.

השיר "מי שחלם", שנכתב על ידי ידי מנוסי, הוא אחד משירי הזיכרון היפים והידועים ביותר. השיר נכתב לתוכנית של הלהקה "שישה ימים בטנק", שהועלתה בקיץ 1967, אחרי הניצחון במלחמת ששת-הימים. השיר מתאר את מציאות הלוחמים ששרדו את המלחמה, ומעלה את זכרונם של אלה שלא ישובו ממנה לעולם: "מי שעבר את כל הלילה, וראה אור יום/ הוא לא יניח שנשכח את ההולכים". לצד ההשלמה עם המציאות ישנה גם נימה של ביקורת כלפי אלה שאינם מאפשרים את קיום החיים הנורמליים בארץ ישראל. "אלף פרחים עוד יפרחו בין ובתוך שוחות/ הם שיעידו, כי זכרנו את כולם".

השיר "מה אברך" הוא אחד משירי הזיכרון הידועים והמושמעים ביותר ברדיו ביום הזיכרון לחללי צה"ל ולנפגעי פעולות איבה. השיר נכתב על ידי רחל שפירא לזכרו של בן כיתתה, אלדד קרוק, בן קיבוץ שפיים, שנהרג במלחמת ששת-הימים בקרב בשכונת שועפט בירושלים והוא בן עשרים ושתיים. השיר מתאר ילד שגדל לנער, ובבחרותו הפך להיות לוחם ונהרג במלחמה. הילד בורך בעיניים, ידיים, רגליים, חיוך מאיר ונפש. המלאך טוען מצדו שנתן לילד את הכול: "נתתי לו כל שאפשר לי לתת/ [...] ומה אברך לך עוד?" בסיום השיר מתגלה התמונה המלאה – הגוף חסר חיים, אין בו נשמה: "הנער הזה – עכשיו הוא מלאך./ לא עוד יברכוהו, לא עוד יבורך..." השיר מביע את הכאב הגדול על אובדן הנער, ויש בו טרזניה כלפי האל שבירך אותו בכול, אך לא בחיים.

שירי מלחמת יום הכיפורים

בשירי הזמר של מלחמת יום הכיפורים בולט הפער בין השירים שנכתבו לעידוד הלוחמים ולהעלאת המורל הלאומי לבין השירים שמבטאים את האכזבה מתוצאות המלחמה הקשות ומציגים את השבר המדיני והצבאי בישראל לאחריה. קוטנר (2013) מחלק את שירי מלחמת יום הכיפורים לשירים שנכתבו בראשית המלחמה ולשירים שנכתבו לאחר סיומה. לדבריו, בראשית המלחמה הזמר העברי התגייס באופן ספונטני ליצירת שירי תקווה, עידוד, נחמה וחיזוק המורל, ונכתבו שירי אהבה לצה"ל ולמולדת, ואילו לאחר סיום המלחמה נכתבו שירים המביעים יגון, תסכול על שהמלחמה לא נגמרת ואף אכזבה מהמנהיגות. שלו (2013) מציין בדבריו את שירי האסקפיזם שנוצרו מתוך חוויות המלחמה. למשל, שירי כוורת בעלי האופי הקליל והמבדר משקפים מחד את הרצון האדיר לשכוח את האימה, ומאידך את חוסר היכולת לשכוח. בתוך הסתירה הזו, שאינה מאפשרת את השמחה והשחרור החיוניים לפופ, התנהלה לדבריו שגרת המוסיקה הישראלית בשנתיים-שלוש שאחרי מלחמת יום הכיפורים.

מנוחין (2013) סבור שמלחמת יום הכיפורים לא רק ששינתה את פניה של החברה הישראלית, אלא גם חוללה תמורה במוסיקה הישראלית. בשל השבר שנוצר לאחר המלחמה החברה הישראלית החלה להכיל קולות אחרים, שלפני כן לא היה להם מקום באתוס הלאומי: קולות נשיים ומזרחיים, קולות של מחאה ובכי, שדוכאו בשם הקונסנזוס, החלו להשמיע את קולם. למשל, הזמרת אהובה עוזרי נתנה לראשונה ביטוי לאבל של יוצרים מזרחים בשיר "היכן החייל שלי?" והמשוררת רחל שפירא כתבה שירים לתקליט של חווה אלברשטיין "כמו צמח בר". השירים באלבום מהורהרים, ספקניים, ועולה מתוכם נימה של ביקורת. כמו כן, מהתמודדות מאופקת עם השכול, הפנמה פנימית והבלגה, האבל הישראלי הפך לפרטי יותר, רגשי ומוחצן יותר.

השיר "החיטה צומחת שוב" נכתב על ידי דורית צמרת, חברת קיבוץ בית השיטה, בעקבות ההלם והאבל שאחז את הקיבוץ עם נפילתם של אחד עשר מבניו במלחמת יום הכיפורים. בשיר ישנה נימה של ביקורת: "זה לא אותו העמק, זה לא אותו הבית, אתם אינכם ולא תוכלו לשוב". הבית איננו רק הבית הפרטי, אלא גם הבית הלאומי שהשתנה והפך אחר. הדוברת תוהה כיצד קורה שהחברה ממשיכה להתנהל כרגיל ועולם כמנהגו נוהג לאחר מותם של הצעירים: "ואיך קרה, ואיך קרה ואיך קורה עדיין/ שהחיטה צומחת שוב".

השיר "היה לי חבר היה לי אח" מאת יורם טהרלב מתאר מונולוג של חייל שמבקש מחברו, "היה לי חבר, היה לי אח, / הושט לי יד בעת צרה, / אני אחיך, אל תשכח!" יש כאן ביקורת על כך שרעות האחים לקרב עשויה להישכח. כמו כן, החייל תוהה מה יותיר אחרי לכתו: "איני רואה את צעדי! איני רואה את צעדי, / ומי יראה אותם מחר?" יחד עם זאת, החייל מבין שהחברות האיתנה גוברת בסופו של דבר על כל הקשיים: "וטוב לי שאתה איתי, / וגם אתה וגם אתה. / פה תישאר אחרי לכתי! / פה תישאר אחרי לכתי/ החברות אשר הייתה".

השיר "חורף שבעים ושלוש" של שמואל הספרי לא שודר על ידי גלי צה"ל וקול ישראל בשנים הראשונות לצאתו בשל המחאה הפוליטית החריפה הקיימת בו. השיר מבטא את כאבם של ילדי חורף שנת 1973, שיצטרכו להוסיף ולהילחם על קיומם בארץ על אף הבטחת הוריהם שלא יהיו יותר מלחמות. הילדים מתלוננים בפני הוריהם ובאים אליהם בהאשמה: "הבטחתם יונה/ עלה של זית/ הבטחתם שלום בבית/ הבטחתם אביב ופריחות/ הבטחתם לקיים הבטחות".

לעומת השירים הללו, שיש בהם מחאה וביקורת, נכתבו כאמור גם שירים להעלאת המורל הלאומי ולעידוד החיילים בקרבות, כגון: "הסופה מגולן" (מנחם מלניק) ו"נפגשנו שוב" (שייקה פייקוב). השיר "הסופה מגולן" מתאר את קרבות השריון בגולן במלחמת יום הכיפורים. חטיבת שריון 188 הדפה את הכוחות הסורים שביקשו לחדור לעומק שטחה של מדינת ישראל, תוך שהיא מאבדת לוחמים רבים. השיר מתאר את גבורת החיילים ומעודד את רוחם: "הסופה מגולן/ הסופה מגולן/ תתקדם והרוח נושפת/ הסופה מגולן/ הסופה מגולן/ מרכבות הפלדה היא עוטפת". הלוחם שנותר בחיים מבטיח שלעולם לא ישכח את אחיו הלוחמים: "ובשוך הסופה הסוערת/ אז אשזור לי זר של פרחים/ לזכרם של אחי שלא קמו/ במלחמת ימים נוראים/ הפרחים שבזר לא יידמו/ אלה ינצו לימים הבאים". בשוך הסערה, לאחר המלחמה, מבטיח הדובר לנצור את זכרם של אחיו הנופלים לעד. השיר "נפגשנו שוב" מתאר את התאספותם המחודשת של לוחמים ממלחמת ששת הימים בכדי להשתתף במלחמת יום הכיפורים. "נפגשנו יחד שוב/ החברה משישים ושבע/ יחזקאל, גידי וחנן/ וגם המשורר/ הייתה תחושה של אין ברירה/ [...] היה קשה, מה יש לומר/ היה עצוב בלב/ ידענו נתגבר". למרות העצב והכאב על כך שהמלחמות לא פוסקות, ברור לכולם שזו מלחמת אין ברירה. תחושת השליחות לשם

ההגנה על המולדת גוברת על כל התחושות הקשות האחרות של העצב והבדידות, ולכן מבקשים החברים: "שירי לי מולדת משיריך היפים/ כמה אהבתי לזמרם ברגעים קשים".

האחוזה, הזיכרון והמחאה

שירי הזמר של מלחמת העצמאות, מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים נעים אפוא בין זיכרון לבין מחאה. בשירי הזמר של שתי המלחמות הראשונות בולטים בעיקר אחוות הלוחמים וזיכרון הנופלים. השירים מבטאים את אהבת המולדת ואת הנכונות ליפול בקרב ולמות למען המדינה ללא עוררין. לעומתם, בשירי הזמר של מלחמת יום הכיפורים, לצד החובה לזכור את הנופלים, מודגשת אולי ביתר שאת המחאה, מחאתו של הדור הצעיר שמאס במלחמות ותובע לחיות חיים נורמליים בארץ ישראל. לכן שירי הזמר של מלחמה זו מבטאים את התמרמרות דור הבנים מהמצב הקיים ומהיעדרו של השלום מחד, ומאידיך חותרים להשגתו תוך ערעור על ערכי היסוד של דור האבות וחתירה תחתם.

ביבליוגרפיה

- גורי, ח', **השירים**, א, ירושלים, הקיבוץ המאוחד ומוסד ביאליק 1998.
- חפר, ח', **חיים חפר מספר ומזמר – השירים הנבחרים ומה שמאחוריהם**, כנרת, זמורה-ביתן ורביר, אור-יהודה 2004.
- מנוחין, נ', "ארבעים שנה למלחמת יום כיפור: כך השתנתה התרבות הישראלית", 2013. נדלה מ-
<http://e.walla.co.il/item2678>
- קוטנר, י', "שירי מלחמת יום כיפור ומה המלחמה ההיא עשתה למוסיקה הישראלית", 2013. נדלה מ-
www.kutnermusic.com
- שלו, ב', "איך ניסו זמרי הפופ לשכוח את האימה?" **הארץ**, 4.9.2013.
- אתר אינטרנט זמרשת - www.zemersheth.co.il
- אתר אינטרנט שירונט - www.shironet.mako.co.il

אברהם אוחיון

קולות וצלילים בבית המקדש

חלק חשוב ומרכזי בעולמה של היהדות הוא עבודת הקודש שהייתה בבית המקדש. גם לאחר החורבן סובבת ההוויה היהודית בכל הדורות סביב בית המקדש וזכרו, בתפילות, בהלכות ובמנהגים שונים.

במאמר זה נעסוק באחת המלאכות המעניינות והייחודיות שהיו במקדש – מלאכת השירה והניגון. מלאכות רבות וחשובות נעשו בבית המקדש, ובמרכזן, כמובן, הקרבת הקורבנות. נדמה כי עקב כך השירה והניגון נדחקו לצד, ובניגוד לקורבנות להן הוקדשו מסכתות שלמות בתלמוד, לשירה ולנגינה הוקדשו מקורות מועטים מאד,¹ למרות שהייתה להם תרומה נכבדה ביצירת האווירה בבית המקדש. למרות זאת, עדיין ניתן לעמוד על טיב השירה והניגון שהיו בבית המקדש, על מטרותיהם השונות, על כלי הנגינה, על המנגנים ועל דרכי הביצוע. מתוך כך נכיר יותר את הוויות בית המקדש, ואת מהותם של הקולות וצלילי הקודש אז ועכשיו.

השירה והניגון בתורת ישראל ומנהגיה

בתנ"ך

השירה והניגון שזורים בתרבות ישראל מקדמת דנא. עוד בדורות הראשונים לבריאה אנו מתוודעים למוזיקאי הראשון, יובל, בנו של לֵמֶךְ: "הוא היה אבי כל תֶּפֶשׁ כָּנור ועוגב" (בראשית ד', כא). דורות לאחר מכן, אנו נפגשים בשירת הים, שם נאמר: "ותִקַּח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף בידה, ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות" (שמות ט"ו, כ).

גם מעמד הנבואה המוזכר רבות בנ"ך היה מלווה בשירה ובזמרה, כפי שאנו מוצאים לאחר ששמואל משח את שאול למלך על ישראל, אמר לו: "ויהי כבואך שֵׁם העיר, ופגעת חֶבֶל נביאים יורדים מהבמה, ולפניהם נבל ותוף וחליל וכינור" (ש"מ א', ה). וכן אלישע כשביקש להתנבא אמר: "ועתה קחו לי מנגן, והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'" (מל"ב ג', טו). במסכת שבת ל, ע"ב נאמר

¹. בעיקר: ערכין פרק ב; סוכה פרק ה; תמיד פרק ז; הרמב"ם, הלכות כלי המקדש, ג.

על כך: "ללמדך שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה".²

ובדה"א כ"ה, א: "ויבדל דויד ושרי הצבא לעבדה לבני אסף והימן וידותון הנביאים (הנפאים) בכנרות, בנבלים ובמצלתיים", וביאר שם רבי דוד קמחי, הרד"ק, שהיו נביאים עם כלי שיר, וגם ממחברי מזמורי התהלים. ואכן הם נזכרים בכמה מזמורים ויש גם מזמורים שבהם נזכרים כלי נגינה מגוונים.³ בנוסף, במעמדים שונים של שמחה המוזכרים בתנ"ך אנו נפגשים בשירים ובנגינות, כמו אצל דוד המלך, בעת שהעלה את ארון העדות מבית אבינדב, נאמר שעשה זאת "בכינורות ובנבלים ובתקפים ובמנענעים ובצלצלים" (שמ"ב ו, ה), וגם כעבור שלושה חודשים בעת שהעביר את הארון אל עיר דוד (דה"א ט"ו-ט"ז). ובצורה ממוסדת יותר אצל בנו, שלמה המלך, בעת חנוכת הבית הראשון: "והלויים המשררים... מלְבָשִׁים בּוֹץ בַּמַּצְלִתִּים ובנבלים וכנורות... ועמהם פִּהֲנִים לַמָּאָה וְעֹשִׂים מַחְצִרִים בַּחֲצֹצְרוֹת" (דה"ב ה', יב). וכן היה גם לאחר טיהור המקדש על ידי המלך חזקיהו (דה"ב כ"ט, כה-כח).

במנהגי ישראל

בנוהג שבעולם, הזמן והמקום הטבעי עבור השירה והניגון הוא בעתות ומאורעות של שמחה, ובפרט שמחה של מצוה. מאורע מעין זה הוא שמחת חתן וכלה, כפי שאומרים בברכת החופה: "עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה, קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשחה נגינתם".

מעמד נוסף שבו משולבת השירה הוא התפילה. מנהג מקובל בכל תפוצות ישראל, לומר בציבור קטעים מן התפילה בנעימות מיוחדות, בהתאם לימים המיוחדים ולקטעי התפילה. וכבר המליץ בעל "ספר חסידים" שהרוצה להתכוון כראוי בעת התפילה יעזור בניגונים, וזה לשונו: "חקור לך אחר ניגונים, וכשתתפלל אמור אותן באותו ניגון. אמור תפלתך והתפלל תפלתך בכוונה וימשוך לבך אחר מוצא פיך... למען ימלא פיך אהבה ושמחה למי שרואה לבבך ותברכהו בחיבה רחבה וגילה".⁴

². ראו גם רמב"ם, הלכות יסודי התורה ז, ד, שהנגינה היא הכנה לנבואה.

³. כגון: ס"ח, כו; פ"א, ג; צ"ב, ב-ד.

⁴. רבי יהודה החסיד (1150: -1217), ספר חסידים סימן קנח, לבוב תרי"א.

על מעלת המוסיקה בעם ישראל, כתב ריה"ל בספרו "הכוזרי" ב, סד: "אשר לחוכמת הנגינה – צייר לך אומה המחשיבה את הניגונים ומטילה את זמרתם על החשובים באנשיה, הם בני לוי, העוסקים בנגינה כבמלאכת הקודש בבית הקדוש במועדים המקודשים... ואין להם עסק כי אם בנגינה".⁵

והרב והרופא אברהם פורטלאונה (שער אריה, נולד בשנת 1542), מחבר הספר האנציקלופדי "שלטי הגיבורים" (ראה אור במנטובה שבאיטליה בשנת 1612), טוען שההשקפה שהייתה מקובלת גם על הנוצרים והמוסלמים שמקור כל החכמות הוא ביהדות (שריה"ל הוא נציגה המובהק של השקפה זו; הכוזרי ב, סו) – נוגעת גם לגבי תחום המוסיקה, ובלשונו: "כי בחשכה התהלכו חכמי האומות בתנאי הזמרה (בחוץ המוסיקה), עד שממנו, בחיר ה' (דוד המלך), יצאה להם תורת השקט ובטח".⁶ לדבריו, דוד המלך, מחבר מזמורי תהלים והנגן בכינור, הוא שקבע את כללי השירה והנגינה הראשונים, ומעם ישראל עברו אל האומות.

העבודה המוסיקלית בבית המקדש

מעמד השירה והנגינה של הלויים

כפי שהזכרנו, בעבודת בית המקדש היה מקום חשוב לשירה ולנגון, ומי שהופקדו על כך היו בעיקר הלויים. הלויים היו מחולקים ל-24 משמרות, כל משמרת עבדה במשך שבוע אחד (דהי"א כ"ד), פעמיים בשנה. תפקידיהם היו שניים: הראשון – שומרים ושוערים בבית המקדש, תחזוקה שוטפת ועזרה לכוהנים,⁷ והשני – משוררים ומנגנים. שירת הלויים ונגינתם לא הייתה מלאכה פשוטה, אלא אומנות הדורשת לימוד רב, והלויים היו לומדים אותם במשך חמש שנים כדי שיהיו כשרים לעבודתם זו בבית המקדש.⁸

⁵. בתרגום יהודה אבן שמואל.

⁶. דניאל סנדלר, 'המוסיקה בבית המקדש על פי שלטי הגיבורים לאברהם משער אריה-פורטלאונה', בתוך: **לבוש ותוך**, איתן אביצור (עורך), ירושלים תשע"ב, עמ' 246.

⁷. דבר שנשתייר מזה בימינו הוא שהלויים נוטלים את ידי הכוהנים לפני עלותם לדוכן לברך את "ברכת כוהנים".

⁸. על פי התורה, תקופת ההכשרה היא מגיל 25 ותקופת העבודה היא בגילאים 30-50 (במדבר ד', ב), בשל המאמץ הפיזי הנדרש בהעברות המשכן. דוד המלך שינה זאת, וקבע תקופת ההכשרה מגיל 20 ותקופת העבודה מגיל 25 עד לאי יכולת לשרת בגלל הזקנה (דהי"א כ"ג, כד).

הלויים המשווררים נחלקו לשתי קבוצות: "המשווררים בפה" – חברי המקהלה, ו"המשווררים בכלי" – חברי התזמורת. בשעת מעמדי הזמרה הלויים עמדו על הדוכן שבין עזרת ישראל לעזרת הכוהנים⁹ בבגדים מיוחדים ומכובדים, והיו שרים ומנגנים. במסכת ערכין יא, ע"א ישנו דיון הלכתי בשאלה: מה היה העיקר – השירה בפה או הנגינה בכלי? נפסק שם ש"עיקר שירה בפה", ומסביר הרמב"ם שלמרות זאת הנגינה היא חלק בלתי נפרד מעבודת הקודש עד כדי כך היא דוחה את השבת, ובבית המקדש היו מנגנים גם בשבתות ובמועדים.¹⁰ מעמד שירת הלויים במקדש הראשון מתואר בספר דהי"ב כ"ט, כה-כח, אצל חזקיהו המלך: "ויעמד את הלויים בית ה' במצלתיים, בנבלים ובכנורות, במצנת דויד וגד חזה-המלך ונתן הנביא, כי ביד ה' המצנה ביד נביאיו... ויאמר חזקיהו להעלות העלה להמזבח, ובעת החל העולה החל שיר-ה' והחצצרות ועל ידי כלי דויד מלך ישראל".

כפי שנראה מפסוקים אלו, המעמד המוסיקלי נעשה בעת הקרבת הקורבנות. הלויים היו שרים בכל יום בעת הקרבת עולות ציבור שהן חובה ובהקרבת שלמי עצרת (בחג השבועות), ולפחות פעמיים ביום – בעת הקרבת התמידין של שחר ושל בין הערביים. ביום שיש בו גם קורבן "מוסף" (שבת, ראש חודש ומועד) – שלוש פעמים, ובנוסף היו מעמדים מיוחדים בעת הקרבת קרבנות החגים, ונפרט על כך עוד להלן.

מטרות השירה והניגון בבית המקדש

באשר למקור מעמד זה, מהפסוק דלעיל נראה כי הוא מצווה מדברי נביאים ("במצות דויד וגד חזה- המלך ונתן הנביא, כי ביד ה' המצנה ביד נביאיו"), אולם חז"ל בערכין שם הביאו לכך מקורות אף מן התורה: "אמר רב יהודה אמר שמואל: מנין לעיקר שירה מן התורה? שנאמר: 'וְשִׁירָת בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ' (דברים י"ח, ז), איזהו שירות בְּשֵׁם – הוי אומר: זה שירה ... רב מתנה אמר מהכא: 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב' (דברים כ"ח, מז), איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב? הוי אומר: זה שירה".

אפשר להסביר שמטרות מעמד השירה והניגון מתבטאות בשני המקורות שבגמרא: המקור הראשון ("וְשִׁירָת בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ") מדגיש את חובת עבודת ה'

⁹ הרמב"ם, הלכות בית הבחירה ו, ו.

¹⁰ הרמב"ם, הלכות כלי המקדש ו, ג. הרמב"ם התייחס לחליל, אך אפשר לראות בכך דוגמא לכלל כלי הנגינה.

וההתעוררות אליה על ידי השירה,¹¹ ואילו המקור השני ("תחת אשר לא עבדת וכו' בשמחה ובטוב לבב") ממקד את הצורך ביצירת אירה של שמחה וטוב לבב בעת עבודת הקורבנות.

הקולות – שירת הלויים במקדש

כעת ננסה להתמקד במעמד שירת הלויים ובפרטיו. כיצד נעשתה השירה? המשנה בערכין ב, ו, מתארת את המעמד: "אין פוחתין משנים עשר לויים עומדים על הדוכן, ומוסיפין עד לעולם (כמה שירצו). אין קטן נכנס לעזרה לעבודה אלא בשעה שהלויים עומדים בשיר, ולא היו אומרים בנבל וכינור אלא בפה, כדי ליתן תָּפֶל בנעימה".

מספר המינימום של הלויים במקלה הוא שנים עשר – כנגד שנים עשר השבטים, ובכך הם מייצגים את כל העם. בזמן שהלויים היו שרים, ילדיהם הצטרפו אליהם בשירה כדי לתת תָּפֶל בנעימה – מלשון תבלין, שקול הילדים דק וצלול והוא מתבל ומנעים את שירת הגדולים.

ומה היו שרים? המשניות במסכת תמיד ז, ג-ד מספרות, שבכל יום שרו "שיר של יום" המיוחד לאותו היום בשבוע. כל מזמור היה מחולק לשלושה קטעים ובין קטע לקטע היו הכוהנים תוקעים שלוש תקיעות בחצוצרות של כסף. מזמורים אלו הוסדרו בסידור התפילה ונאמרים ביומם בתפילת שחרית. במסכת ראש השנה לא, ע"א מביא רבי יהודה בשמו של רבי עקיבא טעמים לסדר המזמורים, לפיהם כל המזמורים של חול מקושרים לעולם המעשה והבריאה, כל יום על פי עניינו, ואילו "מזמור שיר ליום השבת" עניינו הוא לעתיד לבוא, לימים שכולם צדק. בראש חודש ובמועדים שרו הלויים מזמורים שנקבעו לכל זמן, וגם אותם אומרים כיום בתפילות במועדיהם.

הצלילים – נגינת הלויים והכוהנים במקדש

בזמן שמקהלת הלויים שרה, תזמורת הלויים ניגנה, ומטרתה על פי הגמרא בערכין (יא, ע"א) היא "לְבַסּוּמֵי קָלָא" – לבשם (להמתיק) את קולות השירה. ההרכב היסודי של התזמורת מפורט בדברי הרמב"ם בהלכות כלי המקדש ג, ד: "ובמה הם מנגנים? בנבלים וחלילים וכנורות וחצוצרות והצלצל. ואין פוחתין משני נבלים ולא מוסיפין על ששה. ואין פוחתין משני חלילים ולא מוסיפין על

¹¹ . ראו על כך בהרחבה: ריה"ל. הכוזרי ב, סה; הרמב"ם, מורה הנבוכים מאמר ג, פרק מה.

שנים עשר. ואין פוחתין משתי חצוצרות ולא מוסיפין על מאה ועשרים. ואין פוחתין מתשעה כנורות ומוסיפין עד לעולם (כמה שירצו). והצלצל (מצלתיים)¹² אחד בלבד". על פי האמור ניגנו בחמישה כלים והשתתפו ששה עשר נגנים לפחות, ואולם הנגינה בחלילים הייתה רק בימים מיוחדים בשנה כפי שנפרט בהמשך, והתקיעה בחצוצרות נעשתה על ידי הכוהנים – כך ששוב נשארו שנים עשר לויים, והם ניגנו בנבלים, בכינורות ובצלצל. אבל התזמורת, כולל הכוהנים, יכלה להתרחב ליותר ממאה נגנים.

ומוסיף הרמב"ם (שם בהלכה ג):

"ואחרים היו עומדים שם מנגנין בכלי שיר, מהם לויים ומהם ישראלים מיוחדים המשיאין (בנותיהם) לכהונה (לכוהנים)" – מכיוון שהנגינה היא תוספת לשירה, היה מותר לצרף עוד נגנים מהלויים וגם מישראלים.

על פי המתואר במשנה מסכת ערכין ב, ג, בכל יום הלויים היו שרים ומנגנים במצלצלים ובכינורות ונבלים. ואילו בחגים מסוימים (להלן) היה מעמד מיוחד בשעת הקורבנות והלויים היו מנגנים במקהלה של חלילים וכל שיר היה מסתיים ב"סולו" של חליל יחיד. בנוסף היו משתמשים בבית המקדש בכלי זמר מיוחד שנקרא "מגרפה".

נפרט אודות שניים מכלי הנגינה שהזכרנו:

החליל – כלי נשיפה שנזכר לעיל. עליו מסופר במשנה (שם): "אין פוחתין משני חלילין ולא מוסיפין על שנים עשר. ובשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח: בשחיטת פסח ראשון, ובשחיטת פסח שני, וביום טוב ראשון של פסח, וביום טוב של עצרת (חג השבועות), ובשמונת ימי החג (חג הסוכות)". השימוש בחליל היה רק בימים אלו בשנה.

המגרפה – הייתה כלי מוסיקלי שהיו בו עשרה נקבים, והיה מפיק צלילים רבים וחזקים במיוחד (ערכין י, ע"ב). הייתה לכלי זה ידית ארוכה בדומה למגרפה ששימשה לפינוי המזבח ולכן נקרא כך. על פי חוקרי התקופה, באמצעות קולותיו היו מודיעים שקורבן התמיד עומד להקרבה כדי שכולם יגיעו. במשנה מסכת תמיד נאמר על הקול האדיר של המגרפה, בלשון גוזמה: "אין אדם שומע קול חברו בירושלים, מקול המגרפה" (ה, ו); "מיריחו היו שומעים קול המגרפה" (ג, ח).

¹² על פי: דהיי"א ט"ז, ה.

תקיעות הכוהנים בחצוצרות

בנוסף לנגינת הלויים, נשמע בבית המקדש קול נוסף של כלי זמר, והוא קול החצוצרות-כסף שהיו הכוהנים תוקעים בהם וזוהי מצוותם מן התורה (במדבר י', ח). המשנה בערכין שם מפרטת את התקיעות בחצוצרות: "אין פוחתין מעשרים ואחת תקיעות במקדש, ולא מוסיפין על ארבעים ושמונה". מקומם של הכוהנים היה "בשערי מזרח" (ר"ה כז, ע"א) בסמוך לעזרת הנשים, והם תקעו לפחות 21 תקיעות בימי החול: שלושה לפתיחת שערי העזרה בבוקר, תשעה במזמור תמיד של שחר, ותשעה במזמור תמיד של בין הערביים. בשבתות, בראשי חודשים ובחגים היו מוסיפים עד 48 תקיעות.

על מהות עניין תקיעת החצוצרות בשעת הקורבנות, כתוב ב"ספר החינוך" (מצוה שפד): "משורשי המצווה, לפי שבשעת הקורבן היו צריכין לכוון דעתם יפה בענייניו כמו שידוע שהוא נפסל במחשבות ידועות ... ועוד יש תועלת נמצא בקול החצוצרות לפי הדומה, מלבד ההתעוררות אל הכוונה, כי בכוח הקולות יסיר האדם מלבו מחשבת שאר עסקי העולם ולא ייתן לב באותה שעה כי אם בדבר הקורבן".

בימים שלהלן תקעו הכוהנים גם בשופרות, כמתואר במסכת ר"ה בפרק ג:

משנה ג: "שופר של ר"ה – של יעל, פשוט (לא כפוף) ופיו מצופה זהב, ושתי חצוצרות מן הצדיקין. שופר מאריך וחצוצרות מקצרות, שמצוות היום בשופר".

משנה ד: "בתעניות – (בשני שופרות) בשל זכרים (אילים), כפופין, ופיהן מצופה כסף, ושתי חצוצרות באמצע. שופר מקצר וחצוצרות מאריכות, שמצוות היום בחצוצרות".

משנה ה: "שווה היוכל לראש השנה לתקיעה ולברכות" – התקיעות ביום הכיפורים שביובל הן כמו אלה שבראש השנה.

הקולות והצלילים בשמחת בית השואבה

פרט לשירה ולנגינה שנזכרו, לא היו נוהגים לשיר ולנגן עוד בבית המקדש, וכן לא היו נוהגים לחולל ולרקד. אולם יוצא מן הכלל היה במעמד שמחת בית השואבה שבמוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות בבית המקדש השני. בערב זה הלויים עמדו קרוב יותר אל העם, במעלות שבין עזרת ישראל לעזרת הנשים, והשירה והנגינה בבית המקדש השני הגיעו לשיאן: "חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם באבוקות של אור שבידיהן ואומרים לפניו דברי

שירות ותשבחות, והלוויים בכינורות ובנבלים ובמצלתיים ובחצוצרות ובכלי שיר ללא מספר" (משנה סוכה ה, ד).
בחגיגה זו השירה והריקודים לא פסקו וכלי הנגינה היו רבים מאוד והיו מוסיפים על עליהם גם את התופים,¹³ וגם הלוויים תקעו בחצוצרות. על שמחה זו שבה היו "שואבים רוח הקודש" – לכל ימות השנה,¹⁴ נאמר שם במשנה א: "כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה, לא ראה שמחה מימיו".

סיכום

סקרנו את עולם הקולות והצלילים שהיו בבית המקדש, הממשיכים את אלו שהוזכרו במקרא, ונוכחנו בתרומת השירה והנגינה ליצירת התרוממות נפשית ושמחה – שהשכינה שורה מתוך שמחה. גם כיום, כשהתפילות נקבעו במקום הקורבנות, יש בכוחן של השירה והנגינה להעלות את התפילה לרבידים עליונים יותר, ולעומת זאת היעדרה של הזמרה עלול לפגום, כפי שמובא במסכת מגילה לב, ע"א: "ואמר רבי שפטיה אמר רבי יוחנן: 'כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרא – עליו הכתוב אומר: 'וגם אני נתתי להם חֲקִים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם" (יחזקאל כ', כה).
נסיים בדברי ישעיהו הנביא על התקיעה בשופר לעתיד לבוא:

"והיה ביום ההוא יִתְקַע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלָם" (ישעיהו כ"ז, יג) – אפשר לראות בפסוק זה תיאור מטאפורי של ימינו, שבהם התקיעה בשופר מסמלת תקומת עם ישראל שהיא ידועה בעולם, וכפי שעניינו רואות, רבים מהיהודים האובדים בין העמים שבים אל שורשיהם היהודיים ואל ארץ ישראל. ותפילתנו שיתקיימו בנו בקרוב דברי התפילה: "והשב כוהנים לעבודתם ולויים לשירם ולזמרם".

¹³ .ראו: אלשיך, ישעיהו כ"ד, ח.

¹⁴ .ירושלמי סוכה פ"ה, ה"א.

נורית גוברין

שירי התנ"ך של משה שפריר

עם הופעת 'פשר – שירי מקרא והגות' הוצ' , הוצאת הר נבו, 2015

משה שפריר הוא גיאולוג, היורד לנבכי האדמה ומגלה את צפונותיה. משה הוא גיאולוג-משורר או משורר-גיאולוג. לכאורה, שני מקצועות שונים ונפרדים זה מזה. למעשה, השירה היא המימוש המטאפורי של הגיאולוגיה: חדירה לנבכי הנפש, גילוי הרכיביה ותגובותיה. חפירה לעומק האדמה של הגיאולוג וחפירה לעומק הנשמה של המשורר. ירידה לנבכי האדמה וגילוי סודותיה וירידה לנבכי הנפש וחישוף חידותיה.

מקצועו כגיאולוג ניכר היטב בחומרי השיר. חומר הגלם הגיאולוגי הוא אחד ממרכיביה החשובים של שירתו. באמצעותם הוא מנסח את המשמעויות שהוא מבטא בשיריו.

בכך נמנה משה שפריר על חבורה גדולה ומכובדת של אנשי מדע שהם גם משוררים, או: משוררים שהם אנשי מדע. כמוהו כאבנר טריינין; ז"ל ויבל"א: ענר שלו ופיליפ רוזנאו, אם להזכיר שלושה מתוך רבים יותר.

משה שפריר הוא משורר פורה, שמאחוריו שלושה עשר ספרי שירה. לפני כמה שנים כונסו שיריו בספרו: 'אסיף היובל' (2008), והנה כעת לפנינו ספר חדש: 'פשר. שירי מקרא והגות', (2015), שבתוכו שירים ישנים וחדשים ובמרכזם נושאים מגוונים. שלושה תחומים מרכזיים בולטים בשיריו, לאורך חמישים וחמש שנות יצירתו: א. **שירי הגות ומחשבה** - בנושאים כגון: מקומו של האדם בעולם, מהות החיים, הזמן, הזיכרון. דוגמה: "לְזֶמֶן יֵשׁ גַם בְּטוֹי נִפְשִׁי: הוּא מְהִיר בְּיוֹתֵר בְּמַצְבֵּי סִכְנָה / וְהוּא אֲטִי לְהַפְלִיא בְּתַנְאֵי אָפֶס מַעֲשֵׂה וְרַפְיוֹן חוֹשִׁים" ("הַגְּדֵרֶת הַזֶּמֶן", 73). ב. **שירים על השירה** - שירים ארס-פואטיים, על מקומה המרכזי של השירה בעולם, על האמונה בכוחה, על שליחותו של המשורר וטיבו של השיר. התהייה על פשר השיר ועל סוד התהוותו – מעסיקים אותו הרבה. שיריו על השירה מתוספים לנושא חשוב ומרכזי זה שכמעט שאין משורר שלא עסק בו ברב או במעט. דוגמה מהשיר הפותח את 'פשר', המעידה על חשיבותו בעולמו של המשורר: "הו, שְׁמוֹעַ שְׁמָעוּ – הָעוֹלָם כְּכָר נִבְרָא

בְּשִׁירִים / וְרָאָה עוֹד תִּרְאוּ – הָעוֹלָם יִגָּאֵל בְּשִׁירִים! ("הָעוֹלָם יִגָּאֵל בְּשִׁירִים", 9). ג. שירי התנ"ך – התנ"ך הוא חלק בלתי נפרד מזהותו של משה שפריר. הוא המצע הנפשי, הלשוני, החווייתי, האסוציאטיבי וההגותי של שירתו. גיבורי התנ"ך חיים בנפשו והוא חי אותם ואת קורותיהם. הוא לומד אותם, מתעמק בבעיותיהם ומנסה להבינם. אבל בעיקר הוא מתמודד עם התדמיות המקובלות שלהם, לאורך הדורות, מבקר אותן, מתנגד להן ומציע פרשנויות משלו, נועזות, מפתיעות, מקוריות ולא פעם בלתי שגרתיות ובלתי מקובלות.

מתוך השפע הגדול של דמויות התנ"ך שמשה שפריר כתב עליהן, בחרתי בדמותה של אשת לוט, הקרובה ללבי, גם משום שאבי, ישראל כהן, במסותיו 'אִישִׁים מִן הַמִּקְרָא' (1958), תאר את דמויותיהם של "האבות והאמהות" שבמקרא יחד עם דמויות נוספות ביניהן: אהרון, קורח, רות, חנה, שאול, דוד ואליהו הנביא. היה זה אחד הספרים הבולטים שבו הסתכלות פרשנית, חילונית, פסיכולוגית, ספרותית על גיבורי המקרא, התבוננות המשוחררת מלחץ דתי, ועם זאת בקיאה היטב בספרות חז"ל, במדרשים ובאגדות על דמויות אלה לאורך הדורות; וגם משום שאחד ממחקרי הוקדש לה: "אשת לוט: המבט לאחור" (בתוך: קריאת הדורות – ספרות עברית במעגליה, כרך ה', 2015).

איך לקרוא שיר שבמרכזו דמות מן המקרא? – בראש ובראשונה מביע המשורר את עצמו ואת דורו באמצעות הדמות. לכן, כדי להעמיק בשיר מסוג זה יש לבצע כמה פעולות מקדימות: א. להכיר את המשורר; ב. להכיר את דורו; ג. להכיר את הדמות כפי שהוא מתוארת בתנ"ך; ד. להכיר את הפרשנות המסורתית שנטושה סביבה לאורך הדורות; ה. להכיר את הספרות היפה שנכתבה עליה.

שש מילים בלבד נכתבו על אשת לוט: "וַתִּפֶּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נָצִיב מֵלַח" (בראשית י"ט, 26). למותר להוסיף שככל שהתיאור המקראי קצר, חסר וחידתי, כך מרובות האפשרויות של היוצר למלא את הפערים, להוסיף מדמיונו ולפרש בהתאם לנטיות לבו.

דוגמה זו של משה שפריר, אופיינית לשירי התנ"ך הרבים האחרים שלו. אשת לוט נזכרה בשיריו של משה שפריר לפחות בחמישה שירים, והיא עומדת במרכזם של שלושה מתוכם. מן הראוי להזכיר שקיים ויכוח אם יש שוני בהבנת דמותה ומעשיה של אשת לוט בין משוררות למשוררים. כצפוי, חוקרות "מגדריות" חושבות שיש שוני, וכי המשוררים בשיריהם דנים אותה בדרך כלל

לגנאי ואילו המשוררות מגלות הבנה, רחמים והזדהות עמה ועם מניעה. במחקרי התווכחתי עם עמדה זו, והראיתי, כי היחס האוהב או העוין אליה חוצה את הגבולות המגדריים. יש גם משוררים המתייחסים אליה בחיבה ובהבנה ויש משוררות הדנות אותה לשבט ולא לחסד.

אקדים ואומר כי בשירי אשת לוט של משה שפיר, חלה התפתחות ביחס אליה: משלילה, לאפשרות של הבנה וניסיון לדון אותה גם לכף זכות, אם כי עדיין לא בפה מלא אלא בהסתייגות.

הנצנוץ הראשון של דמותה נעשה בשיר החמישי מתוך: "תריסר שירי האיקון" (לראשונה: 'גשם מאוחר', הוצאת הדר, 1967. כונס: 'אסיף היובל', הוצאת ספריית פועלים, תשס"ח/2008, עמ' 252):

"ים-הפֶּלֶח נָם. / אֶשֶׁת לוֹט עוֹד פּוֹמָקֶת / סוֹד מַעֲשֵׂי-סְדוֹם".

הדגש בשיר זה הוא על הצליליות. על החידתיות ועל הסוד. בחלקו הראשון בולטת המי"ם, כמין מילמול של שינה. בחלק השני המילים נאמרות בלחישת כשהאות סמ"ך, שאינה שכיחה בעברית, היא הדומיננטית וחוזרת ארבע פעמים (יחד עם השין השמאלית). מעין סססססססססססססססססססססססס. נושא זה של הצליליות בשיריו ומשחקי המילים הרבים והמקוריים, שהם מן המאפיינים הבולטים של שירתו, טרם נחקר.

בפעם השנייה מבצבצת דמותה ברמזו בשיר-מקום במדור: "שירי ארץ ונוף":

"חיפה – סיכום דו"ח גיאולוגי". (לראשונה 'סוף המשחק', הוצאת הדר, 1983. כונס ב'אסיף היובל', הוצאת ספריית פועלים, תשס"ח/2008, עמ' 201.) גם בשיר זה עדיין אין התבוננות באשת לוט לגופה אלא כמשל בלבד. השיר הוא גם דוגמה בולטת לחומרי הגלם הגיאולוגיים ששוקעו בשיריו, וגם בו בולטת הצליליות, והחזרה על צלילים והברות.

אשת לוט מסמלת את הקיפאון, חוסר התנועה, את תוצאות ה"שבירה הגיאולוגית" המשנה את פני כדור הארץ. בסגנון של דו"ח השוואתי: "חיפה מחפה על פצע / של הר שנשבר, נקדה"; "חיפה נמצאת במין שהיה קפואה, שקימת לאחר שבירה / פבירה, פמו אשת לוט לאחר מהפכת סדום ועמרה. נקדה".

"אל תביטו עכשו לאחור". (לראשונה ב'אסיף היובל', הוצאת ספריית פועלים, 2008, 30). החל משיר זה מופנה המבט אל אשת לוט עצמה. השיר פונה לקבוצת נמענים ונמענות ומזהיר אותם: "אל תביטו עכשו לאחור". המבט לאחור מיצג את העבר ש"לפרקים, הוא אפר..." ולכן יש להתענג על "משפתה-

הַחַיִּים". סופם הרע של אשת לוט ואורפאוס שירשו "גִּיהֶנוֹם", מעיד על כך שיש לחיות בהווה בלבד "שָׁפֶן אֶלֶּה הֵנָּה הַחַיִּים שֶׁל מָמָשׁ". אשת לוט היא דוגמה שלילית לדרך שבה אסור ללכת, והמבט לאחר נתפס כהיאחזות מיותרת בעבר. בד בבד השיר מאפשר גם קריאה אירונית, באומרו: "חַיִּי כָּאן עֲכָשׁוּ עַד-לְמָאד", מעין "אכול ושתה כי מחר נמות". ההשוואה לאורפאוס חוזרת בשירי אשת לוט שקדמו לשיר זה וגם פורסמו אחריו, קרוב לוודאי, ללא קשר בין היוצרים, אלא מ"כורח המוטיב" עצמו.

"אשת לוט" (לראשונה ב'אסיף היובל', הוצאת ספרית פועלים, 2008, 169; 'פשר', 42). השיר חזר ופורסם גם ב'פשר' בשינויי נוסח, תחת הכותרת: "שאלות לאשת לוט", וכאן לפי הנוסח הראשון.

השיר מציג שורה של שאלות רטוריות, בסדר עולה, לאשת לוט שהיא "אִשָּׁה פֶּה רְגִישָׁה" כיוון, שכביכול, לא ברור לשואל פשר התנהגותה. השאלה הראשונה קשורה להפרת הצו האלוהי ועונשו הצפוי מלכתחילה: "לָמָּה הִיא הִתְפַּחֶשֶׁה" "לָצוּ וְהִסְתַּפְּלָה, הַבִּיטָה לְאַחֹר". הרי, ידעה מראש "שְׁאֵלָהִים יַעֲנִישָׁה, / כִּי הֵנּוּ יוֹדְע־כָּל, רוֹאֶה הַכֹּל". השנייה – לכך "שְׁצָרִיךְ תְּמִיד לְעֵד קְדִימָה" ואף פעם לא להסתכל אחורה, כמו שנטען בשיר הקודם. והשלישית – "וְכֵּן עוֹד אֶפְשָׁר הָיָה לְרֹאוֹת שָׁם מֵאַחֹר / - זֹלַת הָאֵשׁ וְהַקִּיטוֹר?" – אין מה לראות, או: מה שאפשר היה לראות היה נורא ואיום. ולכן אסור היה להסתכל בו.

השיר מאפשר גם קריאה אירונית: כשהתשובות על השאלות הרטוריות, המובנות מאליהן, לכאורה, הן דווקא הפוכות: היה צורך להפר את הצו האלוהי ולהיענש; יש צורך להפנות את המבט גם לאחור; חובה לצפות גם באסונות ולא להתעלם מהם.

אפשרות הקריאה האירונית, מתחזקת בנוסח השני המאוחר והמורחב של השיר, שבו יש פירוט של שלוש השאלות. כגון, בשאלה השלישית: מה כבר יש לראות, מפרט הבית השלישי בנוסח המאוחר, על דרך השלילה, מה באמת יכלה לראות כשהביטה לאחור: "לֹא אֶת בֵּיתָךְ, לֹא אֶת כְּפֹר הַיָּרְדֵּן" (42).

"אשת לוט" (לראשונה ב'פשר', הוצאת הר נבו, 2015, 41). שיר אחר בשם זהה פורסם ב'אסיף היובל' (169). בניגוד לראייה השלילית של אשת לוט בשירים הקודמים, כאן נעשתה דמותה מורכבת יותר. נעשה ניסיון גם להבין אותה. אולי, כך אני מעיזה לקוות, גם בהשפעת מחקרי.

שני חלקיו הראשונים של השיר, ממשיכים את היחס השלילי אליה בשירים הקודמים, ואולי אף מחריפים את חטאיה. האשמות אלה הן בסדר יורד: מן הנורא אל הנורא פחות. תחילה היא מואשמת בכך "שְׁוֹתְרָה / (אולי אָפְלוּ גַם בְּקִלּוֹת יְתָרָה), / עַל שְׁתֵּי בְּנוֹתֶיהָ, שֶׁהָצְעוּ לְאִנוּס-רַבָּתִי". לאחר מכן בכך: ש"שִׁהֲפָרָה צוֹ אֱלוֹהַּ / לְהַמְלִיט מִבְּלִי לַעֲצֹר וּלְהַצִּיץ אַחוּרָה". ולבסוף בכך, שחטאה "בְּסִקְרָנוֹת, כְּמוֹ פְּנִדּוּרָה". אבל לאחר שלוש האשמות "מסורתיות" אלה, מתהפך חלקו האחרון של השיר: - "אַף, מְאִידָף" - ומוצא באשת לוט גם שני צדדים לזכות: "גַּעְגּוּעִים" ו"רֶגֶשׁ נֶקֶם": "אֶפְשָׁר שֶׁפָּקְדוּ אוֹתָךְ / הַגַּעְגּוּעִים לְבֵיתְךָ הַנָּעִים וְהַחֹם"; וכן: "אוֹ אוֹלִי גַם פָּעַם בְּךָ רֶגֶשׁ נֶקֶם / עַל כָּל מֶה שֶׁעוֹלְלוּ לְמִשְׁפַּחְתְּךָ וְלָךְ". וכך, כאמור, בניגוד לשיריו הקודמים, המגנים את המבט לאחר ומזהירים מפניו, מתרכך שיר זה, המסתיים בניסיון הבנה מתוך התלבטות: האם הייתה "אִשָּׁת גְּבוּרָה" אם לא. סיום פתוח זה בא לידי ביטוי, בתהייתו של המשורר- הגיאולוג על הרכבה החימי, שהוא מטונימיה להרכבה האנושי: "וְכִמוֹ-כֵּן לֹא בְּרוּר לָנוּ לְחִלוּטִין / מְאִיזָה סוּג שֶׁל מֶלַח עֲשׂוֹי פִּסְלָף".

יפה לסיים בשיר אופייני, החותם את 'פשר: הַמִּים מְקַוִּים" מתוך "שירים עתידיניים", שיש בו גם משחק מלים מקראי, גם הומור, וגם אופטימיות: "מֵאֵז שֶׁנֶּאֱמַר / יִקְוּ הַמִּים מִפִּתַּח הַשָּׁמַיִם' - / הַמִּים עֲדִין נִקְוִים מִהָרָ / וְהוֹלָכִים בְּנִחָלִים אֶל הַיָּם, / וְהַיָּם עֲדִין אֵינָנוּ מְלֵא, / וְהַיָּם עֲדִין חֹסֵר. //

מֵאֵז שֶׁנֶּאֱמַר הַדָּבָר / הָלְכוּ וְהוֹלָכִים הַנִּחָלִים אֶל הַיָּם, / אֵף בָּיִם אֵין מָתָם / מֵאֵז וְעַד הַיּוֹם. / כִּי הַיָּם עוֹד חֹסֵר מָאֵד, / וְהַמִּים כְּמוֹ אֵז, אֵלָיו הֵם נִקְוִים / וְהֵם נִקְוִים וּמְקוּיִם - / עוֹדֵם מְקוּיִם."

*לראשונה: בבית הסופר, כ"ח אדר א (8.3.2016).